

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) From Section I attempt any three questions from Question 1 to 5 and Question No. 6 is **compulsory**.
(2) From Section II attempted any three questions from Question No. 7 to 11 and Question No. 12 is **compulsory**.
(3) Figures to the right indicate full marks.
(4) Kindly refere English version if needed.

Section I

1. Explain the violation of different rights of disabled and aged people in Society. 12
2. Explain the concept of 'Disaster' and explain various reasons of disaster. 12
3. Explain the concept of Science and Technology and explain the features in brief. 12
4. Review the various obstacles in communication. 12
5. Comment on 'Woman Centric Approach' and 'Lifecentric Approach'. 12
6. Write short notes on any two :—
 - (a) Extinction of species
 - (b) Global Warming
 - (c) Renaissance Period
 - (d) Domestic Violence Prohibition Act.14

Section II

7. Explain the meaning and importance of 'Public Interest litigation'. 12
8. Explain the "Deep Ecology Approach" of Arne Naess. 12
9. Explain the uses of 'LASER' in defence and health. 12
10. Explain the disparities between Rural and Urban facilities. 12
11. Review the contribution of information technology in human development. 12
12. Write short notes on any two :—
 - (a) Consumer Movement
 - (b) Biotechnology
 - (c) Competitive Exams
 - (d) Open Defecation Free India.14

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : (१) विभाग १ : प्रश्न क्र. १ ते ५ पैकी कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. ६ आवश्यक.

(२) विभाग २ : प्रश्न क्र. ७ ते ११ पैकी कोणतेही तीन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. १२ आवश्यक.

(३) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे गुण दर्शवितात.

(४) आवश्यकता वाटल्यास मराठी माध्यमांच्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

विभाग १

१. समाजात अपंग व वृद्धांच्या हक्कांच्या वेगवेगळ्या प्रकारे होणाऱ्या पायमळीचे स्पष्टीकरण करा.	१२
२. 'आपत्ती' संकल्पना स्पष्ट करून आपत्तीची विविध कारणे सांगा.	१२
३. विज्ञान आणि तंत्रज्ञान संकल्पना स्पष्ट करून त्याची थोडक्यात वैशिष्ट्ये सांगा.	१२
४. संज्ञापनातील विविध अडथळ्यांचा आढावा घ्या.	१२
५. महिलांकेंद्रीत दृष्टिकोन व जिवनकेंद्री दृष्टीकोनावर भाष्य करा.	१२
६. टीपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-	१४
(अ) प्रजातींचा सर्वनाश	(क) प्रबोधनाचा कालखंड
(ब) जागतिक तपमान वाढ	(ड) कौटुंबिक हिंसाचार प्रतिबंध कायदा.

विभाग २

७. जनहित याचिकेचा अर्थ सांगून महत्व स्पष्ट करा.	१२
८. अर्नेस यांचा संपूर्ण परिस्थितीकी दृष्टीकोन विषद करा.	१२
९. लेसरतंत्रज्ञानाचे संरक्षण व आरोग्य क्षेत्रातील उपयोग सांगा.	१२
१०. ग्रामीण व शहरी सुविधांमधील तफावत विषद करा.	१२
११. माहिती तंत्रज्ञानाचा मानवी विकासातील योगदानाचा आढावा घ्या.	१२
१२. टीपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-	१४
(अ) ग्राहक चळवळ	(क) स्पर्धा परीक्षा
(ब) जैवतंत्रज्ञान	(ड) उघडच्यावर शौचमुक्त भारत मोहिम.

S.Y.B.A

Journalism

MAY
2019

Con. 67-19.

JV-7306

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt all questions.

(2) All questions carry equal marks.

1. (a) What is the Online Journalism ? Why it is so important now days ? Explain with examples.

OR

- (b) Discuss the role of Newspapers in India's freedom struggle.

2. (a) Define 'Journalism'. Discuss the role of Journalism towards Public Education.

OR

- (b) What is 'letters to the Editor' ? Write a letter to the Editor on present Parliamentary Election.

3. (a) Describe a hierarchical structure of the Newspaper Organisation with their functions.

OR

- (b) What is the Press Council of India ? It is really a controlling body to the press ? Justify your answer.

4. (a) 'Anything unusual becomes the News'. Elaborate your answer with examples.

OR

- (b) Define Feature story. Write a feature story on 'India-Against Corruption'.

5. Write short notes on Any two of the following :—

(a) Newspaper Column

(b) Freedom of the Press

(c) Special bureau of the Newspaper

(d) Sub-editor

(e) Weekly Newspaper.

[TURN OVER

3

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना :** (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहेत.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. (अ) ऑनलाईन पत्रकारिता म्हणजे काय ? हल्लीच्या काळात ती का महत्त्वाची आहे ? उदाहरणांसह स्पष्ट करा.

किंवा

(ब) भारतीय स्वातंत्र्य चळवळीतील वृत्तपत्रांची भूमिका चर्चा करा.

२. (अ) पत्रकारितेची व्याख्या करा. लोकशिक्षणात असलेली पत्रकारितेची भूमिका चर्चा करा.

किंवा

(ब) 'वाचकांची संपादकाला पत्र' म्हणजे काय ? सद्याच्या लोकसभा निवडणुकीवर संपादकाला एक पत्र लिहा.

३. (अ) वर्तमानपत्र संघठनेच्या रचनेचे वर्णन करून त्यांची कार्ये स्पष्ट करा.

किंवा

(ब) 'भारतीय वृत्तपत्र परिषद' काय आहे ? ही खरोखरच वृत्तपत्रांना निर्यन्त्रित करणारी संस्था आहे काय ?

४. (अ) 'कोणतीही आगळी-वेगळी घटना ही बातमी असते'. सोदाहरणांसह स्पष्ट करा.

किंवा

(ब) रूपक लिखाण म्हणजे काय ? 'इंडिया अगेन्स्ट करप्शन' वर एक रूपक लिखाण करा.

५. कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा :-

(अ) वर्तमानपत्रातील स्तंभ

(ब) वर्तमानपत्राचे स्वातंत्र्य

(क) वर्तमानपत्राचा विशेष प्रतिनिधी

(ड) उप-संपादक

(इ) आठवडी वर्तमानपत्रे.

Con. 76-19.

JV-7419

Business Communication

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) All questions are compulsory.

(2) Figures to the right indicate full marks.

1. (a) Fill in the blanks :—

6

- (i) A person who decodes a message is called _____ (Sender, Receiver).
- (ii) Sender generally receives _____ in Communication. (feedback, medium)
- (iii) _____ in communication is known as response. (feedback, medium).

(b) Correct the following sentence :—

6

- (i) He is read the novel for pleasure.
- (ii) She were brought here by her aunt.
- (iii) The Cart was driven bye the horses.

2. Write short notes on any four of the following :—

20

- (a) Decoding (b) Receiver (c) Agenda
- (d) Conference (e) Interview (f) Listening.

3. Discuss in detail psychological barriers to communication.

10

OR

Discuss in detail any two types of interviews.

4. Write a letter of application in response to the following advertisement :—

10

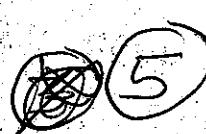
"Wanted Sales Executive" Candidate should be a graduate, smart and result oriented. The candidate having knowledge of computer will be preferred. Write to Box No. 402, c/o Times of India, S. V. Road, Kalina, Mumbai - 400 098. (Give your biodata)

5. Draft any four letters of the following :—

24

- (a) Draft a sales letter for newly launched ABC Mobile Phone.
- (b) Your office wants to purchase stationery required for regular work. Write a letter of inquiry asking for some items with pricelist.
- (c) You had purchased a refrigerator from XYZ Electronics, Mumbai. But it is not working properly. Draft a complaint letter.

[TURN OVER

Con. 76-JV-7419-19.

2

- (d) Your builder is making delay in giving you a possesion of your flat. Draft a consumer Grievance Letter to The State Consumer Grievance Redressal Cell, Mumbai.
- (e) Draft a letter under RTI Act to the state Public Works Department asking information about the construction of road in your locality.
- (f) Write a resignation letter to your employer resigning from the post of sales manager.
6. (a) Write a short paragraph on 'Personality Development'.
(b) Draft a notice and agenda for monthly meeting of XYZ Co-operative Housing Society, Thane. Also draft two resolutions based on the agenda.
7. Draft a report on any **one** of the following :—
(a) Bad condition of dumping ground in your locality.
(b) Establishing new Book Shop in Thane.

6
8

10

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहेत.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.

१. (अ) रिकाम्या जागा भरा :-

(१) जी व्यक्ती विसंकेतन करते तिला ----- असे म्हणतात.

(प्रेषक, संदेशग्राहक)

(२) सर्वसाधारणपणे प्रेषक संप्रेषणामध्ये ----- प्राप्त करतो.

(प्रतिक्रिया, माध्यम)

(३) संप्रेषणामध्ये ----- ला रिस्पॉन्स असेही म्हणतात.

(फिडबॅक, माध्यम)

(ब) पुढील वाक्ये अचूक लिहा :-

(i) He is read the novel for pleasure.

(ii) She were brought here by her aunt.

(iii) The Cart was driven bye the horses.

२. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर टिपा लिहा :-

(अ) निसंकेतन (ब) संदेश ग्राहक (क) विषयसूची (ड) परिषद (इ) मुलाखत (फ) श्रवण

३. संप्रेषणातील मानसशास्त्रीय अडथळ्यांची चर्चा करा.

किंवा

कोणत्याही दोन प्रकारच्या मुलाखतींची विस्तृत चर्चा करा.

४. खालील जाहिरातीस उद्देशून अर्ज लिहा :-

“विक्री अधिकारी पाहिजेत” उमेदवार पदविधर चुणचुणीत व लक्ष साध्य करणारा हवा. संगणकाचे ज्ञान असणाऱ्या उमेदवारास प्राधान्य दिले जाईल. पेटी क्र. ४०२, द्वारा टाइम्स ऑफ इंडिया, एस. ब्ही. रोड, कालीना, मुंबई - ४०० ०९८. (सोबत बायोडेटा घ्या)

[TURN OVER

7

५. खालीलपैकी कोणतेही चार पत्र लिहा :-

२४

- (अ) नवीन ए.बी.सी. मोबाईलसाठी विक्रीपत्र लिहा.
- (ब) दैनंदिन कार्यालयीन कामकाजासाठी आवश्यक स्टेशनरी तुम्हाला मागवायची आहे. काही निवडक वस्तू व त्यांच्या किंमतीसाठी एक चौकशी पत्र लिहा.
- (क) तुम्ही एक्स.वाय.झेड इलेक्ट्रॉनिक्स कंपनी कडून एक फ्रिज विकत घेतला परंतु तो व्यवस्थित कार्य करत नाही. तक्रार पत्र लिहा.
- (ड) तुमचा बिल्डर तुम्हाला तुम्ही नोंदविलेल्या सदनिकेचा मालकी हक्क देण्यास विलंब करीत आहे. या संदर्भात राज्य ग्राहक तक्रार निवारण कक्ष, मुंबई यांना तसे पत्र लिहून कळवा.
- (इ) माहिती अधिकार कायद्याअंतर्गत राज्य सार्वजनिक विभागाकडून तुमच्या भागामध्ये चालू असलेल्या रस्त्याच्या कामाविषयी माहिती मिळविण्यासाठी अर्ज लिहा.
- (फ) तुमच्या कंपनीतील विक्री व्यवस्थापक या पदाची नोकरी तुम्ही तुमच्या खाजगी कारणामुळे सोडत असल्याच्या आशयाचे राजीनामा पत्र लिहा.

६. (अ) व्यक्तिमत्व विकास याविषयावर आधारित परिच्छेद लिहा.

६

- (ब) एक्स.वाय.झेड. सहकारी गृहनिर्माण संस्था, ठाणे यांच्या मासिक सभेची नोटिस व अर्जेंडा तयार करून त्यानुसार दोन ठराव लिहा.

८

७. खालीलपैकी कोणत्याही एक विषयावर अहवाल लिहा :-

१०

- (अ) तुमच्या भागातील डंपिंग ग्राउंडची दुरावस्था
- (ब) ठाणे येथे नवीन पुस्तक भांडार स्थापन करणे.

- N.B.** (1) All Questions are **compulsory**
 (2) **Figures** to the right indicate **full marks**.
 (3) Answers of **both** the sections should be written in the **same** answer book.

SECTION I

1. Explain the following terms (any **five**) : 10
(a) Publicity	(f) Modeling
(b) National Advertising	(g) Waste in Advertising
(c) Clutter	(h) AAAI
(d) Audit Bureau of Circulation	(i) Target Audience
(e) Television Rating Points	(j) Digital Media.
2. Answer the following (any **three**) : 30
-	
--
(a) What is Advertising ? Explain its importance.
(b) Explain the active participation in advertising.
(c) Explain the determinants of advertising media.
(d) Explain the effect of advertising on production and distribution cost.
(e) State the merits and demerits of Radio advertising.
(f) Discuss the services offered by an advertising agency.
3. Write short notes (any **two**) : 10
(a) Ethics in Advertising	(c) Outdoor Advertising
(b) Internet Advertising	(d) Media Research.

SECTION II

4. Explain the following terms (any **five**) : 10
(a) U.S.P.	(f) Layout
(b) Testimonial	(g) Headline
(c) AIDA Formula	(h) Copy
(d) Selling Points	(i) Slogan
(e) Visualization	(j) Brand Name
5. Answer the following (any **three**) : 30
(a) What are the bases of market segmentation ?
(b) Explain the different types of appeal used in advertising.
(c) What factors affect advertising budget ?
(d) What is an illustration ? What are its functions ?
(e) What are the essentials of a good copy ?
(f) Explain pre-testing methods of testing advertising effectiveness.
6. Write short notes on (any **two**) : 10
(a) Types of Buying Motives	(c) Features of a Good poster
(b) Techniques of Visualizations	(d) Transit Advertising.

[TURN OVER

(मराठी रुपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना: (१) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.
 (३) दोन्ही विभागांची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहावीत.
 (४) मूळ इंग्रजी प्रश्न प्रमाण मानवेत.

विभाग १

१. खालील संज्ञा स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) :

(अ) प्रसिध्दी	(फ) नमुना प्रतिकृती करणे
(ब) राष्ट्रीय पातळीवरील जाहिरात	(ग) जाहिरातीतील अपव्यय
(क) जाहिरातीतील अव्यवस्थितपणा	(ह) ओआॅओआय
(ड) ऑडिट ब्युरो ऑफ सरक्युलेशन	(र) लक्ष्य ग्राहक
(इ) टेलिव्हिजन रेटींग पॉईंट्स्	(ज) डिलिटल माध्यम

१०

२. खालीलपैकी प्रश्नांची उत्तरे लिहा (कोणत्याही तीन) :

(अ) जाहिरात म्हणजे काय ? त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.
(ब) जाहिरातीतील सक्रिय सहभागी स्पष्ट करा.
(क) जाहिरात माध्यम ठरविण्यासाठी विचारात घेतले जाणारे घटक स्पष्ट करा.
(ड) जाहिरातीचे उत्पादन खर्च व वितरण खर्चावर होणारे परिणाम स्पष्ट करा.
(इ) रेडिओ जाहिरातीचे फायदे व तोटे लिहा.
(फ) जाहिरात संस्थांकडुन दिल्या जाणाऱ्या सेवांची चर्चा करा.

३०

३. संक्षिप्त टीपा लिहा (कोणत्याही दोहोंवर) :

(अ) जाहिरातीतील नीतीमूळ्ये	(क) बाहेरील जाहिरात
(ब) इंटरनेट जाहिरात	(ड) माध्यम संशोधन.

१०

विभाग २

४. खालील संज्ञा स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) :

(अ) विक्रीचे वैशिष्ट्यपूर्ण साधन	(फ) रचना
(ब) शिफारस पत्र	(ग) मथळा
(क) ए.आय.डी.डी. सूत्र	(ह) मजकूर
(ड) विक्री मुद्दे	(र) घोषवाक्य
(इ) दृष्ट्यमानता	(ज) बोधविन्ह

१०

५. खालील प्रश्नांची उत्तरे लिहा (कोणत्याही तीन) :

(अ) बाजार विभागाणीचे प्रकार कोणते ?
(ब) जाहिरातीद्वारा आवाहन कोणत्या प्रकाराने करता येते ?
(क) जाहिरात अंदाजपत्रकावर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
(ड) जाहिरातीतील चित्र म्हणजे काय ? त्याची काऱ्ये कोणती ?
(इ) चांगल्या जाहिरात मजकूराची वैशिष्ट्ये कोणती ?
(फ) जाहिरात परिणाम मूल्यांकनाच्या पूर्व-चाचणी पद्धती स्पष्ट करा.

३०

६. संक्षिप्त टीपा लिहा (कोणत्याही दोहोंवर) :

(अ) क्रयप्रेरणेचे विविध प्रकार	(क) चांगल्या फलकाची वैशिष्ट्ये
(ब) दुष्यमानतेची विविध तंत्रे	(ड) फिरत्या वाहनांवरील जाहिरात

१०

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) All questions carry equal marks.

1. Define Social Psychology and Discuss method of correlation and role of theory and statistics in Social Psychology. 20
2. What is Social cognition and Discuss the role of affect in Social Cognition. 20
3. Write short notes on any four :—
 - (a) Channels of nonverbal communication
 - (b) Darwins theory of universal facial expression
 - (c) Covariation model of attribution
 - (d) Self serving attributions
 - (e) Attribution its application
 - (f) Impression Management.
4. (a) Explain how attitudes are formed ? 10
 (b) Write a detailed note on fine art of persuasion. 10
5. Explain the terms prejudice and discrimination and discuss the techniques to counter prejudice. 20
6. Discuss role of proximity, observable characteristics, similarity and mutual liking in interpersonal attraction. 20
7. (a) Define conformity and discuss the factors influencing conformity. 10
 (b) Explain the basis of conformity. 10
8. Write short notes on any four :—
 - (a) Empathy altruism hypothesis of prosocial behaviour
 - (b) Competitive altruism view of prosocial behaviour
 - (c) Personality variables and prosocial behaviour
 - (d) Negative emotions and prosocial behaviour
 - (e) Social exclusion as a inhibiting factor in helping behaviour
 - (f) Long term commitments to prosocial acts.
9. Discuss the different perspectives on aggression. 20
10. Define group, Explain how groups are formed what are the benefits and cost of joining groups. 20

[TURN OVER

Con. 243-JV-7880-19.

-2-

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा
 (२) सर्व प्रश्नास समान गुण आहेत.

१. सामाजिक मानसशास्त्राची व्याख्या द्या व सहगुणक पद्धती चर्चा करून सामाजिक मानसशास्त्रातील सिधान्ताची व संख्याशास्त्राची भूमिका स्पष्ट करा. २०
२. सामाजिक बोधन म्हणजे काय ? सामाजिक बोधनातील भावावेगाच्या (affect) भूमिकेची चर्चा करा. २०
३. टिपा द्या कोणत्याही चार :-
- (अ) अशाब्दिक सप्रेषणाचे मार्ग (ड) स्वयंसेवी गुणारोपण
 - (ब) डार्विनचा चेहन्यावरील वैशिक भावनांचा सिधान्त (इ) गुणरोपण व त्याची व्यवहारिकता
 - (क) गुणारोपणाबाबत सहचरण सिधान्त (फ) प्रभाव व्यवस्थापन
४. (अ) अभिवृत्ती निर्माण कशा होतात ? १०
 (ब) मन वळविण्याच्या कलेवर सविस्तर टिपा लिहा. १०
५. पूर्वग्रह व भेदभाव या संज्ञा स्पष्ट करा व पूर्वग्रह प्रतिकार करण्याच्या तंत्राची सविस्तर चर्चा करा. २०
६. समीपता (proximity) दृष्टरूपी वैशिष्ट्ये सारखेपणा व परस्पर आवड यांची आतरव्यवृत्ती आकर्षणातील भूमिकेची चर्चा करा. २०
७. (अ) अनुसारितेची व्याख्या द्या व अनुसारितेवर परिणाम करणाऱ्या घटकांची चर्चा करा. १०
 (ब) अनुसारितेचा आधार किंवा पाया स्पष्ट करा. १०
८. टिपा द्या कोणत्याही चार :-
- (अ) समाजअनुकूल वर्तनाबाबत परानुभूती व परहितवादी सिधान्त
 - (ब) समाजअनुकूल वर्तनाबाबत स्पर्धात्मक परहितवादी मतप्रवाह
 - (क) व्यक्तीमत्व घटक व समाजअनुकूल वर्तन
 - (ड) नकारात्मक भावना व समाजअनुकूल वर्तन
 - (इ) सामाजिक बहिष्कार, मदतीच्या वर्तनातील परावृत्त करणारा घटक
 - (फ) समाजअनुकूल वर्तनासाठी दिर्घकालीन बांधिलकी.
९. आक्रमकतेबाबत विविध दृष्टीकोनांची चर्चा करा. २०
१०. समूह/गटाची व्याख्या द्या समूह निर्माण कसे होतात. समूहात सामील होण्याचे फायदे व तोटे कोणते ? २०

N.B. (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.

- Q.1 What is life span development and explain the role of nature and nurture in life span development. 20
- Q.2 (a) Explain the various disorders transmitted by genetic conditions. 10
(b) Explain the characteristics of newborn baby. 10
- Q.3 Write a detailed note on molar development and development of senses during infancy. 20
- Q.4 Discuss Jean Piaget's theory of cognitive development during infancy. 20
- Q.5 Write short notes on any four : 20
(a) Emotions during infancy
(b) Reciprocal socialization
(c) Temperament during infancy
(d) Attachment styles during infancy
(e) Culture and attachment styles
(f) Relationship between infant and care giver during infancy.
- Q.6 (a) Discuss the various physical changes take place in body shape and structure 10 during preschool years.
(b) Write a detailed note on types of play and parenting styles during preschool years. 10
- Q.7 Discuss in detail information processing approach to cognitive development and 20 Vygotsky's sociocultural approach to development during preschool years.
- Q.8 Write short notes on any four : 20
(a) Health during middle childhood
(b) Nutrition during middle childhood
(c) Childhood obesity in middle childhood
(d) Motor development in middle childhood
(e) Safety in cyberspace
(f) Children with special needs.
- Q.9 Discuss friendships and family life during middle childhood. 20
- Q.10 What are the psychological difficulties faced by adolescents and explain the nature of 20 adolescent relationship with parents.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

- प्र.१. जीवनकाल विकास म्हणजे काय ? जीवनकाल विकासातील अनुवंश व सभोवतातल्या परिस्थितीची २० भूमिका स्पष्ट करा. २०
- प्र.२ (अ) अनुवंशिक परिस्थितीमुळे प्रसारित होणारे विकार स्पष्ट करा. १०
 (ब) नवजात बालकाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. १०
- प्र.३ बाल्यावस्थेतील कारक विकास व संवेदनांचा विकास यावर सविस्तर टीपा लिहा. २०
- प्र.४ बाल्यावरस्थेतील बोधन विकासाबाबत जीन पियाजेच्या सिद्धान्ताची चर्चा करा. २०
- प्र.५ टिपा लिहा (कोणत्याही चार) : २०
 (अ) बाल्यावरस्थेतील भावना
 (ब) प्रतिसादात्मक सामाजिकीकरण
 (क) बाल्यावरस्थेतील स्वभावधर्म
 (ड) बाल्यावरस्थेतील जिव्हाळाशैली
 (इ) संस्कृति व जिव्हाळाशैली
 (फ) बाल्यावरस्थेतील बालक व निगावाहकाचे नातेसंबंध.
- प्र.६ (अ) शाळापूर्वकाळात, शरीराच्या आकारमानामध्ये व रचनेमध्ये होणाऱ्या विविध शारीरिक बदलांची १० चर्चा करा.
 (ब) शाळापूर्वकाळातील खेळाचे प्रकार व पालकत्व पद्धतीवर सविस्तर टीपा लिहा. १०
- प्र.७ शाळापूर्व काळातील बोधनिक विकासाबाबत माहिती प्रक्रिया सिद्धान्त व व्हिगोत्र्स्कीच्या समाजसांस्कृतिक दृष्टिकोनाची सविस्तर चर्चा करा. २०
- प्र.८ टिपा द्या (कोणत्याही चार) : २०
 (अ) मध्य बाल्यावस्थेतील आरोग्य
 (ब) मध्य बाल्यावस्थेतील पोषण
 (क) मध्यबाल्यावस्थेत बालपण स्थूलता
 (ड) मध्यबाल्यावस्थेतील कारक कौशल्ये
 (इ) सायबरस्पेसमधील सुरक्षितता
 (फ) विशेष गरजा असणारी मुले.
- प्र.९ मध्यबाल्यवस्थेतील मैत्री व कौटुंबिक जिवनावर चर्चा करा. २०
- प्र.१० किशोरावस्थेत कोणत्या मानसिक अडचणींना सामोर जावे लागते ? त्याप्रमाणे किशोराचे पालकांबरोबरचे २० नातेसंबंध स्पष्ट करा.

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) All questions carry equal marks.

1. Define Social Psychology. Discuss in detail systematic observation and correlation method used in Social Psychology. 20
2. (a) Define heuristics. What are the different types of heuristics. 10
 (b) What are the potential sources of error in Social Cognition. 10
3. Write short notes on any four of the following :— 20
 - (a) implicit personality theory
 - (b) Stereotypes
 - (c) Channels of nonverbal communication
 - (d) The Covariation model of attribution
 - (e) Self-Serving attributions
 - (f) Application of attribution theory.
4. Define attitudes. How attitudes can be changed. 20
5. Explain the term prejudice and discrimination. How prejudice and its effects can be countered. 20
6. (a) What are the external determinants of attraction ? 10
 (b) Explain close relationships with family in terms of attachment styles. 10
7. Write short notes on any four of the following :— 20
 - (a) Cohesiveness, group size and conformity
 - (b) The bases of conformity
 - (c) Compliance tactics based on commitment
 - (d) Compliance tactics based on reciprocity
 - (e) Compliance tactics based on scarcity
 - (f) Destructive obedience.
8. Why do people help others ? 20
9. What are the various causes of aggression ? 20
10. Define group. What are the steps followed by a group to make decision ? 20

[TURN OVER

15

Con. 245-JV-7928-19.

2

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

(३) आवश्यकता वाटल्यास मुळ इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

१. सामाजिक मानसशास्त्राची व्याख्या द्या. निरीक्षण पद्धती आणि सहसंबंध पद्धतीचे विस्तृत वर्णन करा. २०

२. (अ) 'बोधनीक डावपेच' या संकल्पनेची व्याख्या द्या. बोधनीक डावपेचाचे प्रकार कोणते आहेत ? १०

(ब) सामाजिक बोधनातील चुकांचे संभाव्य स्रोत कोणते आहेत ? १०

३. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा. २०

(अ) बोधन व्यक्तीमत्व सिधांत (ड) गुणरोपणाचा सहचरण सिधांत

(ब) साचेबद्धता (इ) स्वयं-सेवा प्रभाव

(क) अशाब्दिक संप्रेषणाचे विविध मार्ग (फ) आरोपण सिधांताची उपयुक्तता.

४. अभिवृत्तीची व्याख्या द्या. अभिवृत्ती कशा बदलतात ? २०

५. पूर्वग्रह आणि भेदभाव या संकल्पनांचे वर्णन करा. पुर्वग्रह आणि त्याच्या प्रभावाला कशाप्रकारे प्रतिकार केला जाऊ शकतो ? २०

६. (अ) आकर्षणाचे बाह्य ठराविकता घटक कोणते आहेत ? १०

(ब) जिव्हाळा शैलीच्या आधारे कुटुंबासोबत असणाऱ्या घनिष्ठ संबंधाचे वर्णन करा. १०

७. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा. २०

(अ) घनिष्ठता, गट आकार आणि अनुसरिता

(ब) अनुसरितेचा पाया

(क) वचनबद्धता यावर आधारित अनुपालनाची तंत्रे

(ड) प्रतिसहकार यावर आधारित अनुपालनाची तंत्रे

(इ) तुटवडा यावर आधारित अनुपालनाची तंत्रे

(फ) विध्वंसक आज्ञापालन

८. लोक इतरांना मदत का करतात ? २०

९. आक्रमकतेची विविध कारणे कोणती आहेत ? २०

१०. गटाची व्याख्या द्या. गटाने निर्णय घेण्यासाठी कोणत्या पायन्या आहेत ? २०

- N.B. (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.

Q.1 (a) Discuss in detail influence of culture, ethnicity, race and cohort in life span 10 development.
(b) Discuss the key issue of continuity vs. discontinuity and nature vs. nurture in 10 development.

Q.2 Explain the stages of prenatal development and what are the problems associated with 20 pregnancy.

Q.3 Write short notes on any four of the following : 20
(a) Principles of growth in infancy
(b) Development of brain and nervous system in infancy
(c) Motor development in infancy
(d) The development of visual and auditory senses in infancy
(e) Nutrition in infancy
(f) The development of smell and taste perception in infancy.

Q.4 Describe in detail Piaget's approach to cognitive development in infancy. 20

Q.5 Describe the process of socio-emotional development during infancy. 20

Q.6 Write short notes on any four of the following : 20
(a) Changes in body shape and structure in preschool years
(b) Health and illness in preschool years
(c) Motor development in preschool years
(d) Self concept in preschool years
(e) Types of play in preschool years
(f) Effective parenting in preschool years.

Q.7 Explain in detail information processing approach to cognitive development and Vygotsky's 20 approach to socio cultural development in preschool years.

Q.8 (a) Write in detail on health, accidents and safety issues in middle childhood. 10
(b) Write a note on mental retardation in middle childhoods 10

Q.9 "Making friends is one of the most important mission of middle childhood and play is 20 important for development of self in middle childhood". - Discuss.

Q.10 Discuss in detail identity formation in adolescence. 20

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

(३) आवश्यकता वाटल्यास मुळ इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

- प्र.१. (अ) संस्कृती, भिन्नप्रतियता, वंश आणि समुह यांचा जिवनकाल विकासावर होणारा परिणाम यांची १० सविस्तर चर्चा करा.
 (ब) सात्यतता विरुद्ध खंडितता आणि अनुवंश विरुद्ध परिवेश/वातावरण यांचा जिवनकाल विकासावर १० होणारा परिणाम यावर चर्चा करा.
- प्र.२ गर्भावास्थेतील विकासाच्या पातळ्या स्पष्ट करा आणि गर्भावास्थेशी संबंधीत अडचणी सांगा. २०
- प्र.३ खालीलपैकी कोणत्याही चार वर थोडक्यात टिपा लिहा : २०
 (अ) नवजातांच्या वाढीची मुळतत्त्वे
 (ब) नवजातांचा मेंटू आणि मज्जासंस्था यांचा विकास
 (क) नवजातांचा कारक विकास
 (ड) नवजातांच्या दृष्टी आणि आवाज संवेदनांचा विकास
 (इ) नवजातांचे पोषण
 (फ) नवजातांच्या गंध आणि चव संवेदनांचा विकास.
- प्र.४ नवजाताच्या बोधनीक विकासाच्या दृष्टीने पियाजेच्या सिद्धांताचे विस्तृत वर्णन करा. २०
- प्र.५ नवजात अर्भकांच्या सामाजिक भावनिक विकासाच्या प्रक्रीयेचे वर्णन करा. २०
- प्र.६ खालीलपैकी कोणत्याही चार वर थोडक्यात टिपा लिहा : २०
 (अ) पूर्व शालेय काळात शरिररचनेत होणारे बदल
 (ब) पूर्व शालेय काळातील आरोग्य आणि आजारपण
 (क) पूर्व शालेय काळातील कारक विकास
 (ड) पूर्व शालेय काळातील स्व-जाणीव
 (इ) पूर्व शालेय काळातील खेळाचे प्रकार
 (फ) पूर्व शालेय मुलासाठी प्रभावी पालकत्व
- प्र.७ पूर्व शालेय काळाच्या दृष्टीने बोधनीक विकासाचा माहिती प्रक्रीयात्मक दृष्टीकोन आणि व्हिगोत्स्कीचा सामाजिक २० सांस्कृतीक दृष्टीकोन यांची विस्तृत चर्चा करा.
- प्र.८ (अ) मध्य बाल्यावस्था काळातील आरोग्य, अपघात आणि सुरक्षा या बाबतच्या मुल्यांवर विस्तृत चर्चा करा. १०
 (ब) मध्य बाल्यावस्थेतील मतीमंदत्व यावर टिपा लिहा. १०
- प्र.९ “मध्य बाल्यावस्थेमध्ये मित्र परिवार बनवणे हे एक महत्वाचे लक्ष्य असते आणि खेळणे हे स्वतःच्या २० विकासासाठी महत्वाचे असते” चर्चा करा.
- प्र.१० किशोरावस्थेत स्वतःची ओळख निर्माण करणे यावर विस्तृत चर्चा करा. २०

- N.B.** (1) Attempt any **five** questions.
 (2) All questions carry **equal** marks.

Q.1	Define Social Psychology and write brief history of Social Psychology.	20
Q.2	Write short notes on any four :	20
	(a) Schemes (b) Representative Heuristic (c) Availability Heuristic (d) Automatic processing as a mode of Social Thinking. (e) Optimistic bias (f) Affect and Cognition.	
Q.3	(a) Explain the various channels of non verbal communication. (b) Write a note on attribution biases.	10 10
Q.4	Explain how attitudes are formed and bring out the link between attitude and behaviour.	20
Q.5	What are the ill effects of stereotypes and prejudices and explain how members of different groups perceive inequality.	20
Q.6	Write short notes on any four :	20
	(a) Need for affiliation (b) Affect and attraction (c) Proximity and interpersonal attraction (d) Observable characteristics and interpersonal attraction. (e) Similarity and interpersonal attraction, (f) Close relationships.	
Q.7	(a) Define conformity and explain factors affecting conformity. (b) Explain the tactics of gaining compliances, based on security and reciprocity.	10 10
Q.8	What is bystander effect ? Explain the steps in determining helping or non helping behavioral.	20
Q.9	Explain personal causes of aggression. State the techniques for prevention and control of aggression.	20
Q.10	Write a detailed note on social loafing, perceived fairness in group and group think.	20

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१. समाजिक मानसशास्त्राची व्याख्या द्या व सामाजिक मानसशास्त्राचा इतिहास थोडक्यात लिहा. २०

प्र.२ टिपा द्या कोणत्याही चार : २०

- (अ) आकृतिबंध
- (ब) प्रातिनिधिक नवगामी
- (क) उपलब्धता नवगामी
- (ड) स्वयंचलित प्रक्रिया, सामाजिक विचाराचा मार्ग
- (इ) आशावादी कल
- (फ) भावावेग व बोधन.

प्र.३ (अ) अशाब्दिक संप्रेषणाचे विविध मार्ग स्पष्ट करा. ९०

(ब) गुणरोपण गैरसमजावर टिपा लिहा. ९०

प्र.४ अभिवृत्ती कशा निर्माण होतात ते स्पष्ट करून अभिवृत्ती व वर्तन यातील दुवा स्पष्ट करा. २०

प्र.५ साचेबद्धतेचे व पूर्वग्रहाचे दुष्परिणाम कोणते व विविध समुहातील सदस्य विषमतेचे कसे आकलन करतात ते स्पष्ट करा. २०

प्र.६ टिपा द्या कोणत्याही चार : २०

- (अ) संलग्नतेची गरज
- (ब) भावावेग व आंतरव्यक्ती आकर्षण
- (क) समीपता व आंतरव्यक्ती आकर्षण
- (ड) निरीक्षण करता येणारी वैशिष्ट्ये व आंतरव्यक्ती आकर्षण
- (इ) सारखेपणा व आंतरव्यक्ती आकर्षण
- (फ) निकटचे नातेसंबंध.

प्र.७ (अ) अनुसारितेची व्याख्या द्या व अनुसारितेवर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा. ९०

(ब) तुटवड्यावर व परस्परितेवर आधारित अनुपालन साध्याची तंत्रे स्पष्ट करा. ९०

प्र.८ बघेवृत्ती परिणाम म्हणजे काय ? मदत करण्याच्या व मदत न करण्याच्या वर्तनातील टप्पे स्पष्ट करा. २०

प्र.९ आक्रमकतेतील व्यक्तीगत कारणे स्पष्ट करून, आक्रमकता प्रतिबंध व नियंत्रण करण्याची तंत्रे लिहा. २०

प्र.१० सामाजिक आळ्स, समुहामध्ये आकलन केलेला वाजवीपणा व एकगट विचार यावर सविस्तर टीप लिहा. २०

Con. 249-19.

Psychology - (P-III)

(3 Hours)

JV-8003

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks.

1. Discuss in detail the psychodynamic perspective and the behavioural perspective on life span development. 20
2. Explain the role of genes and chromosomes during early period of development. 20
3. (a) Explain in detail the physical growth in infancy. 10
 (b) Explain in detail the development of senses in infancy. 10
4. Discuss in detail the roots of language and language development in infancy. 20
5. Write short notes on any four of the following :—
 (a) Emotional development in infancy
 (b) Social development in infancy
 (c) Temperament in infancy
 (d) The Harlows' Baby Monkeys experiment
 (e) Attachment Styles
 (f) Erikson's theory of psycho social development. 20
6. Write short notes on any four of the following :—
 (a) Resolving conflict in preschool years
 (b) Gender identity in preschool years
 (c) Child's physical abuse in preschool years
 (d) Psychological maltreatment of a child in preschool years
 (e) Moral development in preschool years
 (f) Aggression and violence in preschool years. 20
7. Discuss information processing approach to cognitive development in infancy.
 (a) Cognitive development in preschool years. 10
 (b) Explain Vygotsky's approach to socio cultural development in preschool years. 10
8. Discuss the issues of language development and mental retardation in middle childhood. 20
9. "Developing friendships and having family is important for the wellbeing of a child in middle childhood." Discuss. 20
10. Discuss in detail the threats to adolescents well being. 20

----- [TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
 (३) आवश्यकता वाटल्यास मुळ इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

१. जीवनकाल विकासाचा मनोविश्लेषणवादी दृष्टीकोन आणि वर्तनविषयक दृष्टिकोन यावर विस्तृत चर्चा करा.	२०
२. अनुवंश आणि गुणसुत्रांची सुरुवातीच्या काळातील विकासामध्ये असणारी भूमिका स्पष्ट करा.	२०
३. (अ) नवजात अर्भकांच्या शारिरिक वाढीचे विस्तृत वर्णन करा. (ब) नवजात अर्भकांच्या संवेदनाच्या विकासाचे विस्तृत वर्णन करा.	१०
४. नवजात अर्भकांमध्ये भाषेचे मूळ आणि भाषा विकास यांचे विस्तृत वर्णन करा.	२०
५. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा. (अ) नवजात अर्भकांमधील भावनिक विकास (ब) नवजात अर्भकांमधील सामाजिक विकास (क) नवजात अर्भकांचा स्वभाव (ड) हारलोळ्ह यांचा माकडांच्या पिल्हांचा प्रयोग (इ) जवळीकतेच्या शैली (फ) एरीकूसनचा मानसिक सामाजिक विकासाचा सिधांत	२०
६. खालीलपैकी कोणत्याही चारांवर थोडक्यात टिपा लिहा. (अ) पूर्व शालेय काळातील संघर्ष समाधान/दूविधामधून बाहेर पडणे (ब) पूर्व शालेय काळात लिंग ओळख (क) पूर्व शालेय काळातील मुलांवर होणारे अत्याचार (ड) पूर्व शालेय काळातील मुलांना दिली जाणारी मानसिक वाईट वागणूक (इ) पूर्व शालेय काळातील नैतिक विकास (फ) पूर्व शालेय काळातील आक्रमकता आणि हिंसा	२०
७. (अ) पूर्व शालेय काळातील बोधनीक विकासाच्या दृष्टिने माहिती प्रक्रियेचा दृष्टिकोन स्पष्ट करा. (ब) पूर्व शालेय काळातील सामाजिक सांस्कृतिक विकासाचा विहगोत्स्कीचा दृष्टिकोन स्पष्ट करा.	१०
८. मध्य बाल्यावस्थेतील भाषिक विकास आणि मतिमंदत्व यावरील मुद्यांची चर्चा करा.	२०
९. मैत्री संबंध वाढवणे आणि कुटुंब असणे हे मध्य बाल्यावस्थेतील मुलांच्या भल्याचे आणि महत्वाचे आहे. चर्चा करा.	२०
१०. किशोरावस्थेतील मुलांना असणाऱ्या धोक्यांची विस्तृत चर्चा करा.	२०

S.Y.B.A.

16/05/2019

p3-D-upq-2019-IDOL 2019 FH-193

Con. 210-19.

Philosophy - (Paper - II)

JV-7137

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) From Section I, Attempt any two question from question Nos. 1 to 4 and

Question No. 5 is compulsory.

(2) From Section II, Attempt any two question from question Nos. 6 to 9 and

Question No. 10 is compulsory.

(3) Figures to the right indicate full marks.

Section I

1. Critically examine Aristotle's views on the status of Women. 16
2. Examine Sarvodaya and Discuss it's relevance in today's time. 16
3. Explain Pacifism in detail and state its types and strategies. 16
4. Describe the views of Russell on family and marriage. 16
5. Write notes on any two of the following :—
 - (a) Man-Woman equality : J. S. Mill
 - (b) Social Obligation of the Poor - Peter Singer
 - (c) Principles of just war theory
 - (d) Live in Relationship.18

Section II

6. Examine Social Contract theory and explain Lock's Social contract theory. 16
7. Discuss the concept of class conflict and critically evaluate Karl Marx's Dialectical Materialism. 16
8. Elaborate Dr. Ambedkar's theory of Social Justice. 16
9. Delineate the concept of Liberty and Discuss the views of J. S. Mill on Liberty. 16
10. Write notes on any two of the following :—
 - (a) Thomas Hobbe's Social contract theory
 - (b) Features of Democracy
 - (c) John Rawl's doctrine of Justice
 - (d) Plato's views on Absolute Obedience18

TURN OVER

23

Con. 210 JV-7137-19.

संदर्भ : संवाद/रुपरेखा

(मराठी रूपांतर)

प्रश्नांक १००२ | एकूण गुण : १००

- सूचना :**
- (१) विभाग १ मधील प्रश्न क्रमांक १ ते ४ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक ५ सोडविणे अनिवार्य आहे.
 - (२) विभाग २ मधील प्रश्न क्रमांक ६ ते ९ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक १० सोडविणे अनिवार्य आहे.
 - (३) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.
 - (४) आवश्यक वाटल्यास इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

विभाग १

१. स्त्री दर्जाविषयी ऑरिस्टॉटलच्या दृष्टिकोनाचे चिकित्सक परीक्षण करा. १६
२. सर्वोदयाचे परीक्षण करा आणि त्याचे आजच्या काळात असलेले महत्व याची चर्चा करा. १६
३. शांततावादाचे सविस्तर स्पष्टीकरण द्या आणि त्याचे प्रकार व डावपेच स्पष्ट करा. १६
४. कुटुंब आणि विवाह या विषयीचे रसेल यांच्या विचाराचे वर्णन करा. १६
५. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :-
 (अ) स्त्री-पुरुषांमध्ये समानता : जे.एस.मिल्ल १६
 (ब) गरीबांप्रती सामाजिक उत्तरदायित्व - पिटर सिंगर १६
 (क) न्याय युद्धाच्या सिध्दांताची तत्वे १६
 (ड) नाते-संबंधाने राहणे १६

विभाग २

६. सामाजिक सिध्दांताचे परीक्षण करा आणि लॉकचा सामाजिक कराराचा सिध्दांत स्पष्ट करा. १६
७. वर्ग संघर्षाचा संकल्पनेची चर्चा करा आणि मार्कसच्या द्विद्वात्मक भौतिकवादाचे चिकित्सक मूल्यमापन करा. १६
८. डॉ. आंबेडकरांच्या सामाजिक न्यायाचा सिध्दांत स्पष्ट करा. १६
९. स्वातंत्र्याची संकल्पना स्पष्ट करा आणि जे.एम.मिल्ल याच्या स्वातंत्र्याविषयीच्या विचाराची चर्चा करा. १६
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :-
 (अ) थॉमस हॉब्झच्या सामाजिक कराराचा सिध्दांत १६
 (ब) लोकशाहीची कारणे १६
 (क) जॉन रॉल्सचा न्यायाचा सिध्दांत १६
 (ड) कायद्याचे निरपेक्ष पालन विषयक प्लेटोचा दृष्टिकोन. १६

S.Y.B.A.

17/05/2019

Con. 57-19.

Philosophy - (Paper - III)

JV-7683

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) From Section- I, Attempt any two question from Question No. 1 to 4 and Question No 5 is Compulsory.
 (2) From Section -II, Attempt any two question from Question No. 6 to 9 and Question No 10 is Compulsory.
 (3) Figures to the right indicate full marks.

Section - I

1. Explain the various features of Indian Philosophy. 16
2. Discuss in detail the nature of Ātman in Bhagwadgītā. 16
3. Explain the classification of reality in Jaina Philosophy. 16
4. State the views of Baudha on Anātmavāda. 16
5. Write notes on any Two of the following : 18
 - a) Ātman and Brahman in Upanishadic Philosophy
 - b) Syadvāda of Jaina
 - c) Perception as source of Knowledge-Cārvaka
 - d) Four noble truths

Section- II

6. Explain the views of Thales and Anaximander on the substance. 16
7. Critically evaluate Plato's theory of Ideas. 16
8. Elaborate the four causes discussed by Aristotle. 16
9. Critically evaluate St. Augustine's theory of knowledge. 16
10. Write notes on Any Two of the following : 18
 - a) Heraclitus and Parmenidis
 - b) Plato's theory of knowledge
 - c) Socratic Method
 - d) St. Thomas views on theology

[TURN OVER

25

०६। विषयातील प्रश्नांचे अंकांचे गुण दर्शवितात.

(३ तास)

एकूण गुण : १००

- सुचना: (१) विभाग १ मधील प्र.क्र. १ ते ४ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न.क्र. ५ सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (२) विभाग २ मधील प्र.क्र. ६ ते ९ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न.क्र. १० सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (३) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे गुण दर्शवितात.
 (४) आवश्यक वाटल्यास इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पढावी.

विभाग १

- प्र. १ भारतीय तत्त्वज्ञानाची विविध वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. १६
 प्र. २ भगवद्गीतेतील आत्माच्या स्वरूपाची सविस्तर चर्चा करा. १६
 प्र. ३ जैन तत्त्वज्ञानातील सद्गुरु (Reality) चे वर्गीकरण स्पष्ट करा. १६
 प्र. ४ बौद्धांचे अनात्मवादाविषयीचे विचार विशद करा. १६
 प्र. ५ खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा : १८
 (अ) उपनिषद तत्त्वज्ञानातील 'आत्मन्' आणि 'ब्रह्म' १८
 (ब) जैनांचा स्यादवाद १८
 (क) प्रत्यक्ष-ज्ञानाचे प्रमाण - चार्वाक १८
 (ड) चार आर्यसत्ये १८

विभाग २

- प्र. ६ थॅलेस आणि अॅनॉविजिमेंडर यांचे मूलद्रव्य (Substance) विषयक विचार स्पष्ट करा. १६
 प्र. ७ प्लॉटोच्या आयडीआ (Idea) च्या सिध्दांताचे विकित्सक मूल्यमापन करा. १६
 प्र. ८ ऑरीस्टॉटलने सांगीतलेली चार कारणे सविस्तर विशद करा. १६
 प्र. ९ सेंट ऑगस्टाईनच्या ज्ञानाच्या सिध्दांताचे चिकित्सक मूल्यमापन करा. १६
 प्र. १० खालीलपैकी कोणतेही दोहोंवर टीपा लिहा : १८
 (अ) हेरोकिलिट्स आणि पारमेनायडीस १८
 (ब) प्लॉटोचा ज्ञानाचा सिध्दांत १८
 (क) सॉफ्टीसची पद्धत १८
 (ड) ईश्वरशास्त्राकरील सेंट थॉमसचे विचार. १८

S.Y.B.A.

[20/05/2019]

P3-D-upq-2019-IDOL 2019 FH-195

Con. 211-19.

Philosophy - (Paper-II)

JV-7163

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) From Section I, Attempt any two question from question Nos. 1 to 4 and

Question No. 5 is compulsory.

(2) From Section II, Attempt any two question from question Nos. 6 to 9 and

Question No. 10 is compulsory.

(3) Figures to the right indicate full marks.

Section I

1. Explain J. S. Mill views on the status of Women. 16

2. What is Sarvodaya ? Explain the relevance of Sarvodaya in today's time. 16

3. Explain fully Bhikhu Parekh's theory of multiculturalism. 16

4. State the views of Plato on family and marriage. 16

5. Write notes on any two of the following :— 18

(a) Forms of Feminism

(b) Gandhi's views on Sarvodaya

(c) Same Sex relation

(d) Pacifism.

Section II

6. What is Social Contract Theory ? Explain Lock's Social Contract theory. 16

7. Describe the social classes in capitalist societies as put forth by Karl Marx. 16

8. Describe the contribution of Dr. Babasaheb Ambedkar towards attainment of social justice in India. 16

9. Explain Berlin's concepts of positive and negative Liberty. 16

10. Write notes on any two of the following :— 18

(a) Anarchism by Paul Wolf

(b) Mill's views on right to liberty

(c) John Rawl's doctrine of justice as fairness

(d) Plato's views on Absolute Obedience.

TURN OVER

(मराठी रूपांतर) (प्र. १)

(प्र. १) (प्र. १)

(३ तास)

प्र. १ विभाग १ प्रश्नपत्र अंक १००

एकूण गुण : १००

- सूचना :** (१) विभाग १ मधील प्रश्न क्रमांक १ ते ४ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक ५ सोडविणे अनिवार्य आहे.
- (२) विभाग २ मधील प्रश्न क्रमांक ६ ते ९ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक १० सोडविणे अनिवार्य आहे.
- (३) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.
- (४) आवश्यक वाटल्यास इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहारी.

विभाग १

- स्त्री दर्जाविषयी जे.एस. मिळूचा दृष्टिकोन स्पष्ट करा. १६
- सर्वोदय म्हणजे काय ? सर्वोदयाचे आजच्या काळातील महत्व स्पष्ट करा. १६
- भीखू पारेख यांचा बहुसांस्कृतिकवादाचा सिधांत सविस्तर स्पष्ट करा. १६
- कुटुंब आणि विवाह याविषयीचे प्लेटोचे विचार स्पष्ट करा. १६
- खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :-

 - स्त्रीवादाचे मतप्रवाह १६
 - सर्वोदयवरील गांधीर्जीचे विचार १६
 - समलिंगी संबंध १६
 - शांततावाद १६

विभाग २

- सामाजिक कराराचा सिधांत काय आहे ? लॉकचा सामाजिक कराराचा सिधांत स्पष्ट करा. १६
- कार्ल मार्क्सने सांगितलेल्या भांडवलशाही समाजव्यवस्थेतील सामाजिक वर्गाचे वर्णन करा. १६
- भारतात सामाजिक न्याय प्रस्थापित करण्यासाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरानीं केलेल्या योगदानाचे वर्णन करा. १६
- बर्लिन यांची भावात्मक व अभावात्मक स्वातंत्र्याची संकल्पना स्पष्ट करा. १६
- खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :-

 - पॉल चुल्फप्रणीत अराज्यवाद १६
 - स्वातंत्र्याचा हक्क यावरील मिळूचे विचार १६
 - जॉन रॉल्सचे निःपक्षपाती न्याय तत्व १६
 - प्लेटोचे निरपेक्ष पालनविषयीचे विचार. १६

S.Y.B.A.

29/05/2019

Con. 56-19.

Philosophy - (Paper-III)

21/05/19

JV-7656

(पाठ्यकार्य)
(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) From Section I, Attempt any two question from question Nos. 1 to 4 and

Question No. 5 is compulsory.

(2) From Section II, Attempt any two question from question Nos. 6 to 9 and

Question No. 10 is compulsory.

(3) Figures to the right indicate full marks.

प्रतिक्रिया द्वारा अंकों की संदर्भ में उत्तर देना। (8)

Section I प्रश्नों के उत्तर देना। (16)

1. Examine General features of Indian Philosophy in detail. 16
2. Comment on the nature of Karma as discussed in the Bhagavad Gita in detail. 16
3. Explain on anetantavāda of Jainism in detail. 16
4. Delineate the four Noble Truths and Eight Fold Path of the Buddhism. 16
5. Write short notes on any two of the following :—
 - (a) Vedic Cosmology 16
 - (b) Theory of momentariness in Buddhist Philosophy 16
 - (c) Ajiva of Jainism 16
 - (d) Charvaka Metaphysics 16

Section II

6. Comment on the views of Parmenides on change in detail. 16
7. Critically examine Plato's theory of Ideas. 16
8. Examine Aristotle's theory of causation. 16
9. Describe in detail nature of the Socratic Method. 16
10. Write short notes on any two of the following :—
 - (a) Anaximander 16
 - (b) Plato's theory of knowledge 16
 - (c) Aristotle's views on soul 16
 - (d) St. Augustine's theory of knowledge. 16

[TURN OVER]

29

(मराठी रूपांतर)

क्रमांक : ४०५२८१६३७५

(३ तास)

एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) विभाग १ मधील प्रश्न क्रमांक १ ते ४ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक ५ ते ८ सोडविणे अनिवार्य आहे. (२) विभाग २ मधील प्रश्न क्रमांक ६ ते ९ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक १० सोडविणे अनिवार्य आहे. (३) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात. (४) आवश्यक वाटल्यास इंग्रजी प्रश्नपत्रिका प्रहारी.

१।

- विभाग १ :-
१. भारतीय दर्शनाची सर्वसाधारण वैशिष्ट्यांचे सविस्तर परीक्षण करा. (१)
 २. भगवद्गीतेमध्ये चर्चिलेल्या कर्मांच्या स्वरूपावर सविस्तर आध्य करा. (१)
 ३. जैनांच्या अनेकान्दवादाविषयी सविस्तर स्पष्टीकरण द्या. (१)
 ४. बौद्ध दर्शनातील चार आर्य सत्ते आणि अष्टग मार्ग सुस्पष्ट करा. (१)
 ५. खालीलपैकी कोणत्याही दोहऱेवर टीपा लिहा :-
 - (अ) वेदातील विश्वोमतीशास्त्र
 - (ब) बौद्ध दर्शनातील क्षणिकवादाचा सिधांत
 - (क) जैनांचा अजीव
 - (ड) चार्वाकांचे सत्ताशास्त्र

२।

- विभाग २ :-
६. परिवर्तनाच्या प्रमुख समस्येवरील पार्मेनाथडीजच्या दृष्टिकोनांवर भाष्य करा. (१)
 ७. प्लेटोच्या आयडियाच्या सिधांताचे चिकित्सक परीक्षण करा. (१)
 ८. ऑरिस्टॉलच्या कारण सिधांताचे परीक्षण करा. (१)
 ९. सॉक्रेटिसच्या पध्दतीच्या स्वरूपाचे सविस्तर वर्णन करा. (१)
 १०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहऱेवर टीपा लिहा :-
 - (अ) अॅनकिङ्गमॅंडर
 - (ब) प्लेटोचा ज्ञानविषयक सिधांत
 - (क) ऑरिस्टॉलचा आत्मविषयक सिधांत
 - (ड) सेंट ऑगस्टिनचा ज्ञान सिधांत

S.Y.B.A.

25/05/2019

p3-D-upq-2019-IDOL 2019 FH-191

Con. 209-19.

Philosophy - (Paper-II)

ET-200JV-7095

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) From **Section I**, Attempt any two questions from question Nos. 1 to 4 and

Question No. 5 is compulsory.

(2) From **Section II**, Attempt any two questions from question Nos. 6 to 9 and

Question No. 10 is compulsory.

(3) Figures to the right indicate full marks.

Section I

1. Examine the Aristotle's concept of family and status of women. 16
2. Critically evaluate the concept of Sarvodaya explained by Mahatma Gandhi. 16
3. Explain the types and the strategies of Pacifism. 16
4. State the views of Plato on family and marriage. 16
5. Write notes on any two of the following :—
 - (a) Just war theory
 - (b) Peter Singer's view's on social obligation to the poor
 - (c) Will Kymlicka's theory of multiculturalism
 - (d) Feminism. 18

Section II

6. Explain the Social Contract theory of Hobbes and Locke. 16
7. Critically evaluate Karl Marx's concept of classless society. 16
8. Elaborate John Rawl's doctrine of justice as fairness. 16
9. Examine Dworkin's views on liberty. 16
10. Write notes on any two of the following :—
 - (a) Features of Democracy
 - (b) Paul Wolf's doctrine of anarchism
 - (c) Dr. Ambedkar's concept of social justice
 - (d) Plato's views on absolute obedience. 18

[TURN OVER]

31

(मराठी रूपांतर)

अंकुर : द्वितीय अंकुर

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना :**
- (१) विभाग १ मध्यील प्रश्न क्रमांक १ ते ४ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक ५ सोडविणे अनिवार्य आहे.
 - (२) विभाग २ मध्यील प्रश्न क्रमांक ६ ते ९ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्रमांक १० सोडविणे अनिवार्य आहे.
 - (३) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे गुण दर्शवितात.
 - (४) आवश्यक वाटल्यास इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

विभाग १

१. ऑरीस्टॉलच्या कुटुंब आणि स्थियाचा दजा संकल्पनाचे परीक्षण करा. [१६]
२. महात्मा गांधीजीच्या सर्वोदय संकल्पनेचे चिकीत्सक मूल्यमापन करा. [१६]
३. शाततावादाचे प्रकार व डावपेच स्पष्ट करा. [१६]
४. प्लॅटोचे कुटुंब आणि विवाह विषयीचे विचार विशद करा. [१६]
५. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :-

 - (अ) न्याय युद्धाचा सिधांत
 - (ब) पीटर सर्गिरचा गरीबांप्रती सामाजिक उत्तरदायित्व विषयक दृष्टीकोन
 - (क) विल किम्लीकाचा बहुसांस्कृतिकवादाचा सिधांत
 - (ड) स्वीवाद.

विभाग २

६. हॉब्ज आणि लॉकचा सामाजिक कराराचा सिधांत स्पष्ट करा. [१६]
७. कार्ल मार्क्सच्या वर्गविहीन समाजाच्या संकल्पनेचे चिकीत्सक मूल्यमापन करा. [१६]
८. जॉन रॉल्सचे निःपक्षपाती न्याय (Justice as Fairness), ह्या सिधांताचे विस्तृतपणे विवेचन करा. [१६]
९. डॉर्किनच्या स्वातंत्र्यविषयक विचारांचे परीक्षण करा. [१६]
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :-

 - (अ) लोकशाहीची वैशिष्ट्ये
 - (ब) पॉल बुल्फचा अराज्यवादाचा सिधांत
 - (क) डॉ. आंबेडकरांची सामाजिक न्यायाची संकल्पना
 - (ड) कायद्याचे निरपेक्ष पालन विषयक प्लेटोचे विचार.

323

S.Y.B.A.

27/05/2019

Con. 55-19. Philosophy - Paper - III

Part - VI, JV-7622

(3 Hours)

(सात घण्टे)

[Total Marks : 100]

N.B. (1) From Section - I, Attempt any two question from Question No. 1 to 4 and Question No 5 is Compulsory.

(2) From Section - II Attempt any two question from Question No. 6 to 9 and Question No 10 is Compulsory.

(3) Figures to the right indicate full marks.

Section - I

1. What is Philosophy ? Explain the general features of Indian Philosophy. 16
2. Explain fully the doctrine of 'Nishkama Karma' in Bhagavad Gita. 16
3. Explain the theory of Syadavada given in Jainism. 16
4. Discuss the Buddhist theory of No-Self (Anatmavada). 16
5. Write notes on Any Two of the following : 18
 - (a) Philosophy of Upanishads.
 - (b) Nature of Atman in Bhagavad Gita
 - (c) Ajiva of Jainism
 - (d) Ethics of Charvaka.

Section - II

6. Explain in detail Sophists epistemology. 16
7. Explain Plato's theory of Ideas. 16
8. Explain in detail Aristotle's Form and Matter. 16
9. Explain St. Thomas Aquinas on Theology. 16
10. Write notes on Any Two of the following : 18
 - (a) Heraclitus-The problem of change.
 - (b) Aristotle's views on soul
 - (c) Dialectic method of Socrates
 - (d) Plato's tripartite theory of soul.

[TURN OVER

35

(मराठी भाषा)

(मराठी रूपात्तर)

प्रश्न के ५० वर्षांतीला यांची नोंदवणी या प्रश्नाता, त - नोंदवणी (३ तास) [एकूण गुण : १००]

- सुचना:** (१) विभाग १ मधील प्रश्न क्रमांक १ ते ४ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. ५ सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (२) विभाग २ मधील प्रश्न क्रमांक ६ ते ९ मधून कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा आणि प्रश्न क्र. १० सोडविणे अनिवार्य आहे.
 (३) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे गुण दर्शवितात.
 (४) आवश्यक वाटल्यासे इंग्रजी प्रश्नपत्रिका पहावी.

लेखाचा विभाग १ नाला जुळाविलेला तो नोंदवणी तसेच यांची नोंदवणी

१. तत्त्वज्ञान म्हणजे काय ? भारतीय तत्त्वज्ञानाची सामान्य वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. [प्रश्नाता या विभागातील १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
२. भगवद् गीतेमधील निष्काम कर्म ही संकल्पना सविस्तर स्पष्ट करा. [विभाग १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
३. जैन तत्त्वज्ञानातील स्थादावादाचा सिद्धांत स्पष्ट करा. [विभाग १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
४. बौद्ध दर्शनातील अनात्मवादाची चर्चा करा. [विभाग १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
५. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :
 - (अ) उपनिषदातील तत्त्वज्ञान
 - (ब) भगवद् गीतेमधील आत्म्याचे स्वरूप
 - (क) जैनांचा अजीव
 - (ड) चार्वाकांचे नितिशास्त्र.

- लेखाचा विभाग २ नाला जुळाविलेला तो नोंदवणी तसेच यांची नोंदवणी
६. सोफिस्टांची ज्ञानमिमांसा सविस्तर स्पष्ट करा. [विभाग १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
 ७. प्लेटोच्या आयडियाचा सिद्धांत स्पष्ट करा. [विभाग १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
 ८. ऑरिस्टोटलचे आकार आणि द्रव्य सविस्तर स्पष्ट करा. [विभाग १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
 ९. सेंट थोमस अक्योड्यनसचा ईश्वरशास्त्र विषयक (धर्मशास्त्र) दृष्टिकोन स्पष्ट करा. [विभाग १०० वर्षांतीला यांची नोंदवणी]
 १०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :
 - (अ) हेरॉक्लिटस - परिवर्तनाची समस्या
 - (ब) ऑरिस्टोटलचा आत्मविषयक सिद्धांत
 - (क) सॉक्रेटिसची प्रश्नोत्तर पद्धती
 - (ड) प्लेटोची आत्म्याची त्रिविध उपपत्ती.

माझ्या क्रूपातील

(34)

S.Y.B.A.

[16/05/2019]

p3-D-upg-2019-IDOL 2019 FH-43

Con. 51-19.

Economics - (Paper-II)

RE-DOCT JV-7551

(Hours)

[Total Marks :

- N.B. : (1) Attempt any five questions not more than three questions from each section.
(2) Figures to the right indicate full marks.
(3) Draw a neat diagrams wherever necessary.

Section I

1. Answer any two of the following :— **20**
 - (a) Explain the uses and limitations of Macro Economics.
 - (b) Explain the circular flow of national income in open economy (four sector model).
 - (c) Discuss the types and phases of trade cycles.
 - (d) What are the methods of measurement of national income ?
2. Answer any two of the following :— **20**
 - (a) Explain the Keynesian criticism's on Say's law.
 - (b) Explain the importance of effective demand.
 - (c) Discuss the factors affecting consumption function.
3. Answer any two of the following :— **20**
 - (a) What are the factors affecting marginal efficiency of capital.
 - (b) Discuss the working of investment multiplier.
 - (c) Discuss the principle of acceleration.
4. Answer any two of the following :— **20**
 - (a) What are the functions of money ?
 - (b) What are the motive's of demand for money ?
 - (c) Explain the types of inflation.

[TURN OVER]

35

Section II

5. Answer any two of the following :— 20
- Explain the functions of Commercial Banks.
 - Write a note on SEBI.
 - What are the causes of growing public debt ?
 - What are the Qualitative instruments of credit control of monetary policy ?
6. Answer any two of the following :— 20
- Explain the functions of R.B.I.
 - Explain the performance of Commercial bank's since 1991.
 - Discuss the Narsimhan committee recommendations.
7. Answer any two of the following :— 20
- Explain the features of Indian Money Market.
 - Explain in brief the mutual funds.
 - Discuss the reforms in Indian Capital Market.
8. Answer any two of the following :— 20
- Explain the nature and scope of Public Finance.
 - What are the merits and demerits of direct taxes.
 - Explain the various concepts of deficit.

ANSWER

36

(मराठी रूपांतर)

(तास) [एकूण गुण :

- सूचना : (१) खालीलपैकी कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा परंतु ग्रत्येक विभागातून तीन पेक्षा जास्त प्रश्न सोडवू नये.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पुर्ण गुण दर्शवितात.
 (३) आवश्यक तेथे स्वच्छ व सुबक आकृती काढा.

विभाग १

१. खालीलपैकी कोणत्याही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) समग्र अर्थशास्त्राचे उपयोग आणि मर्यादा स्पष्ट करा.
 (ब) खुल्या अर्थव्यवस्थेतील उत्पन्नाचा चक्राकार प्रवाह (चतुःक्षेत्रीय प्रतिमान) स्पष्ट करा.
 (क) व्यापार चक्राचे प्रकार आणि अवस्थांची चर्चा करा.
 (ड) राष्ट्रीय उत्पन्न भोजण्याच्या पद्धती कोणत्या ?

२. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) 'से'च्या नियमावरील केन्सची टिको स्पष्ट करा.
 (ब) परिणामकारक मागणीचे महत्व स्पष्ट करा.
 (क) उपभोग फलनावर परिणाम करणाऱ्या घटकांची चर्चा करा.

३. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) भांडवलाच्या सिमांत कार्यक्षमतेवर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
 (ब) गुंतवणूक गुणकाच्या प्रक्रियेची चर्चा करा.
 (क) प्रवेग तत्वाची चर्चा करा.

४. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) पैशाची कार्य कोणती ?
 (ब) पैशाच्या मागणीचे हेतु कोणते ?
 (क) भाववाढीचे प्रकार स्पष्ट करा.

[TURN OVER

विभाग २

५. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. १०

२०

- (अ) व्यापारी बँकांची कार्य स्पष्ट करा. (५)
- (ब) सेबीवर (SEBI) टिप लिहा. (५)
- (क) सार्वजनिक कर्ज वाढीची कारणे कोणती? (५)
- (द) मौद्रिक धोरणाच्या पतनियंत्रणाची गुणात्मक साधने कोणती? (५)

६. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. १०

२०

- (अ) R.B.I. ची कार्य स्पष्ट करा. (५)
- (ब) १९९१ पासून व्यापारी बँकांची प्रगती स्पष्ट करा. (५)
- (क) नससिंहम समितीच्या शिफारशींची चर्चा करा. (५)

७. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. १०

२०

- (अ) भारतीय नाणेबाजाराची वैशिष्टे स्पष्ट करा. (५)
- (ब) म्युच्युल फंड थोडक्यात स्पष्ट करा. (५)
- (क) भारतीय भांडवल बाजारातील सुधारणांची चर्चा करा. (५)

८. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. १०

२०

- (अ) सार्वजनिक आयव्ययाचे स्वरूप आणि व्यासी स्पष्ट करा. (५)
- (ब) प्रत्यक्ष कराचे गुण-दोष स्पष्ट करा. (५)
- (क) तुटीच्या विविध संकल्पना स्पष्ट करा. (५)

९. निमित्त दिला विषय (५)

१. इमारतीची विविध विवरणे (५)

२. इमारतीची विविध विवरणे (५)

३. इमारतीची विविध विवरणे (५)

ANSWERING

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any **five** questions. Choosing not more than **three** questions from any **one** section.
 (2) **Figures** to the right indicate **full marks**.

Section I

1. Attempt any **two** of the following :— 20
 - (a) Write importance of agriculture in Indian economy.
 - (b) Explain the measures adopted by the Government for removal of Poverty.
 - (c) Analyse the impact of the New Agricultural Strategy on Agricultural Productivity.
 - (d) Explain the measures taken by the government to reduce unemployment.

2. Attempt any **two** of the following :— 20
 - (a) What is Inflation ? Write causes of Inflation.
 - (b) Explain the trends in Per Capita Income since 1991.
 - (c) Explain the features of New Industrial Policy of 1991.

3. Attempt any **two** of the following :— 20
 - (a) Write a note on New Agricultural Price Policy of India.
 - (b) Analyse the defects in Agricultural Marketing System.
 - (c) Explain the measures undertaken by the Government to improve agricultural productivity.

4. Attempt any **two** of the following :— 20
 - (a) Write importance of small scale industries (SSI) in Indian economy.
 - (b) Write a note on impact of SEZ on Indian economy.
 - (c) Explain the causes of Industrial Sickness in India.

[TURN OVER]

Section II

5. Attempt any **two** of the following :— 20
- (a) Explain the quantitative measures of monetary policy.
 - (b) Explain the Role of SEBI.
 - (c) Explain the direction of exports of India.
 - (d) Explain the banking sector reforms of 1998.
6. Attempt any **two** of the following :— 20
- (a) Explain the progress of commercial banks in the post reform period.
 - (b) Explain the RBI's measures of money supply.
 - (c) Explain the importance of capital market in India.
7. Attempt any **two** of the following :— 20
- (a) Explain the direction of Imports in India.
 - (b) Explain the public debt of Government of India.
 - (c) Write causes of increase in Public Expenditure.
8. Attempt any **two** of the following :— 20
- (a) Analyse the exchange rate Policy of India.
 - (b) Examine the trends in India's foreign trade since 1991.
 - (c) Examine the India's Balance of Payments position since 2000.
-

(40)

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

| एकूण गुण : १००

सूचना : (१) एकूण पाच प्रश्न सोडवा. प्रत्येक विभागातून तीनपेक्षा जास्त प्रश्न सोडवू नयेत.

(२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पुर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग १

१. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) भारतीय अर्थव्यवस्थेतील शेतीचे महत्व विशद करा.
- (ब) दारिद्र्य निर्मूलनासाठी भारत सरकारने केलेले उपाय स्पष्ट करा.
- (क) नवीन शेतकी धोरणाच्या भारतातील शेती उत्पादकतेवरील परिणाम स्पष्ट करा.
- (ड) बेरोजगारी कमी करण्यासाठी भारत सरकारने केलेले उपाय स्पष्ट करा.

२. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) किंमतवाढ म्हणजे काय ? किंमतवाढीची कारणे स्पष्ट करा.
- (ब) १९९१ नंतरच्या भारताच्या दरडोई उत्पन्नातील कल स्पष्ट करा.
- (क) १९९१ च्या नवीन औद्योगिक धोरणाची वैशिष्ट्ये लिहा.

३. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) भारताच्या शेतकी किंमत धोरणावर टीप लिहा.
- (ब) शेतकी विषणन पद्धतीतील दोष स्पष्ट करा.
- (क) भारतातील शेतकी उत्पादकतेत सुधारणा करण्यासाठी उपाययोजना स्पष्ट करा.

४. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा.

२०

- (अ) भारतीतील लघुउद्योगांचे महत्व स्पष्ट करा.
- (ब) भारतीय अर्थव्यवस्थेवरील (SEZ) सेङ्गचा परिणाम यावर टीप लिहा.
- (क) भारतातील औद्योगिक आजारपणाची कारणे स्पष्ट करा.

[TURN OVER

(41)

विभाग २

५. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०
- (अ) मौद्रिक धोरणातील संख्यात्मक नियंत्रणाची साधने स्पष्ट करा.
 - (ब) सेबीची (SEBI) भूमिका स्पष्ट करा.
 - (क) भारताच्या निर्यातीची दिशा स्पष्ट करा.
 - (ड) १९९८ च्या बँकिंग क्षेत्रातील सुधारणा स्पष्ट करा.
६. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०
- (अ) सुधारणोत्तर काळातील व्यापारी बँकांची प्रगती स्पष्ट करा.
 - (ब) पैशाच्या पुरवठ्याबाबत (RBI) चे उपाय सुचवा.
 - (क) भारतातील भांडवल बाजाराचे महत्व स्पष्ट करा.
७. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०
- (अ) भारताच्या आयातीची दिशा स्पष्ट करा.
 - (ब) भारत सरकारचे सार्वजनिक कर्ज स्पष्ट करा.
 - (क) भारतातील वाढत्या सार्वजनिक खर्चाची काऱ्ये विशद करा.
८. कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०
- (अ) भारताचे विनिमय दर धोरण स्पष्ट करा.
 - (ब) १९९१ पासून भारताच्या विदेशी व्यापारात घटून आलेल्या बदलांचे परिक्षण करा.
 - (क) २००० नंतरची भारताच्या व्यवहारशेषाची स्थिती स्पष्ट करा.

S.Y.B.A.

20/05/2019

p3-D-upq-2019-IDOL 2019 FH-47

Con. 53-19.

Economics - (PAPER-II)

CONVENTIONAL PAPER-II

JV-7588

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions from both sections but not more than three questions from each section.
 (2) Figures to the right indicate full marks.
 (3) Draw a neat diagrams wherever necessary.

Section I

- Q1. Answer any two of the following :— 20
 - (a) Write the usefulness and importance of the Macroeconomics.
 - (b) Discuss the Recovery and Recession phases of trade cycles.
 - (c) Explain the various concepts of National Income like GDP, GNP, NDP, NNP.
 - (d) Explain the working of Investment Multiplier.

- Q2. Answer any two of the following :— 20
 - (a) Write the Causes of Inflation.
 - (b) "Supply creates its own demand" evaluate this statement on the basis of Say's Law of Market.
 - (c) Discuss the determinants of Marginal Efficiency of Capital.

- Q3. Answer any two of the following :— 20
 - (a) What is 'Money' ? Explain the functions of money.
 - (b) Explain the constituents of Money Supply.
 - (c) Discuss the principle of Acceleration.

- Q4. Answer any two of the following :— 20
 - (a) Describe the three motives of Demand for Money.
 - (b) Explain the Determinants of Money Supply.
 - (c) Discuss the types of Inflation.

[TURN OVER]

43

Section II

Answer any two of the following :— (1) + (3) = 20

5. Answer any two of the following :— (1) + (3) = 20
- Elaborate the features of Indian Money Market. (1)
 - Bring out the various functions of commercial banks. (1)
 - Explain the developmental functions of Central Bank (RBI). (1)
 - What are the different types of public expenditure ? (1)

6. Answer any two of the following :— (1) + (3) = 20

- Explain the Quantitative measures of credit control of Monetary Policy. (1)
- Explain the role of Capital Market in Economic development. (1)
- Explain the various objectives of Monetary Policy. (1)

7. Answer any two of the following :— (1) + (3) = 20

- Describe the various sources of Public Revenue. (1)
- Explain the Merits and Demerits of Indirect taxes. (1)
- Elaborate the meaning & various concepts of Deficits. (1)

8. Answer any two of the following :— (1) + (3) = 20

- Analyze the performance of commercial banks after 1991. (1)
- Explain the role of SEBI in controlling Capital Market in India. (1)
- Elaborate the various types of public debt. (1)

REVIEWED

100
44

(मराठी रूपांतर)

(३ तास) [एकूण गुण : १००]

- सूचना :**
- (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा. प्रत्येक विभागातील तीन पेक्षा जास्त प्रश्न सोडवू नयेत.
 - (२) उजव्या बाजूचे आकडे पूर्ण गुण सूचित करतात.
 - (३) आवश्यक तेथे स्वच्छ व सुबक्त आकृती काढा.

विभाग १

१. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०

- (अ) समग्रलक्षी अर्थासाक्षाची उपयुक्तता आणि महत्व लिहा.
- (ब) व्यापारव्यवस्था पुनर्निर्माण आणि मदी या अवस्थाची चर्चा करा.
- (क) जीडीपी, जीएनपी, एनडीपी, एमएनपी सारख्या राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या विविध संकल्पना स्पष्ट करा.
- (ड) गुंतवणूक गुणकाची कार्यप्रक्रिया स्पष्ट करा.

२. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०

- (अ) भाववाढीची कारणे सविस्तर लिहा.
- (ब) “पुरवठा आपली मागणी निर्माण करतो” हे विधान “से” च्या बाजार सिद्धांतानुसार स्पष्ट करा.
- (क) भांडवलाची सीमात कार्यक्षमता ठरवणारे निर्धारक घटक स्पष्ट करा.

३. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०

- (अ) पैसा म्हणजे काय ? पैशाची कार्ये स्पष्ट करा.
- (ब) पैशाच्या पुरवठाचे घटक सविस्तर लिहा.
- (क) “प्रवेग” तत्वाची चर्चा करा.

४. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. २०

- (अ) पैशाची मागणीच्या तीन उद्देशांचे वर्णन करा.
- (ब) पैशाच्या पुरवठावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
- (क) महागाईच्या प्रकारांची चर्चा करा.

[TURN OVER

45

(विभाग ३)

५. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. (२०) २०

- (अ) भारतीय मुद्रा बाजाराची वैशिष्ट्ये विस्तृत करा.
- (ब) व्यावसायिक बँकांची विविध कार्ये स्पष्ट करा.
- (क) मध्यवर्ती बँकेच्या विकासात्मक कार्याचे स्पष्टीकरण द्या. (R.B.I.)
- (द) विविध प्रकारचे सार्वजनिक खर्च स्पष्ट करा.

६. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. (२०) २०

- (अ) चलनविषयक धोरणावरील क्रेडिट नियंत्रणाच्या प्रमाणित उपायांची व्याख्या करा.
- (ब) आर्थिक विकासात भांडवल बाजाराची भूमिका स्पष्ट करा.
- (क) मौद्रिक धोरणाच्या विविध उद्देशाचे स्पष्टीकरण द्या.

७. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. (२०) २०

- (अ) सार्वजनिक महसूलाच्या विविध स्त्रोतांचे वर्णन करा.
- (ब) अप्रत्यक्ष करांचे फायदे आणि दोष स्पष्ट करा.
- (क) तुटीच्या अर्थ आणि विविध संकल्पना स्पष्ट करा.

८. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा. (२०) २०

- (अ) १९९१ नंतर व्यावसायिक बँकांच्या कामगिरीचे विश्लेषण करा.
- (ब) भांडवली बाजार नियंत्रित करण्यासाठी सेबीची भूमिका स्पष्ट करा.
- (क) विविध प्रकारच्या सार्वजनिक कर्जाची माहिती द्या.

Con. 83-19.

Economics - (Paper - III)

JV-7614

3 Hours

Total Marks : 100

- N.B. : 1) Attempt any Five questions choosing not more than Three questions from any one section.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Section-I

- Q.1. Attempt any two of the following :- 20
 (a) Take a review of the role of agriculture in Indian Economy.
 (b) Explain the changes in the Industrial Policy since 1991.
 (c) Write down measures taken by the government to generate employment in India.
 (d) Discuss on the causes of Poverty in India.
- Q.2. Attempt any two of the following :- 20
 (a) Explain the trends in National Income of India since 2001.
 (b) Explain the causes of inflation in India.
 (c) Discuss the Poverty Alleviation Programme in India.
- Q.3. Attempt any two of the following :- 20
 (a) What are the causes of low agricultural production in India?
 (b) Write down the defects in the agricultural marketing system in India.
 (c) Explain the agricultural policy in India.
- Q.4. Attempt any two of the following :- 20
 (a) Write down the impact of SEZ on Indian Economy.
 (b) Explain the role of Small Scale Industries in India.
 (c) Write a short note on 'Exim Policy'.

Section-II

- Q.5. Attempt any two of the following :- 20
 (a) Explain the direction of exports of India.
 (b) Evaluate the monetary policy of the RBI.
 (c) Explain the fiscal policy of India.
 (d) Analyze the objectives of fiscal policy in India.
- Q.6. Attempt any two of the following :- 20
 (a) Explain the progress of commercial banks in the post reform period.
 (b) What is money supply? Explain the RBI's measures of money supply.
 (c) Explain the components of the organized sector of the Indian Money Market.
- Q.7. Attempt any two of the following :- 20
 (a) Explain the direction of imports of India.
 (b) Discuss the recommendations of the 13th Finance Commission.
 (c) Explain the public debt in India.
- Q.8. Attempt any two of the following :- 20
 (a) Analyze the exchange rate policy of India.
 (b) Describe the banking sector reforms of 1998.
 (c) Examine the trends in India's foreign trade since 1991.

[TURN OVER]

३ तास

एकूण गुण : १००

- सूचना :- 1) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा पण एका विभागातून जास्तीत जास्त तीनचा प्रश्न सोडवा.
2) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात

विभाग-१

- प्र.१. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ भारतीय अर्थव्यवस्थेत शेतीच्या भूमिकेचा आढावा घ्या.
 ब १९९१ पासून औद्योगिक धोरणात झालेले बदल स्पष्ट करा.
 क भारतात रोजगार निर्मितीसाठी सरकारने केलेले उपाय लिहा.
 ड भारतातील दारिद्र्याच्या कारणांची चर्चा करा.
- प्र.२. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ २००१ पासून भारताच्या राष्ट्रीय उत्पन्नातील कल स्पष्ट करा.
 ब भारतातील भाववाढीची कारणे स्पष्ट करा.
 क भारतातील दारिद्र्य निर्मलनाच्या कार्यक्रमांची चर्चा करा.
- प्र.३. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ भारतातील कमी कृषी उत्पादकतेची कारणे कोणती आहेत ?
 ब भारतातील कृषी बाजारातील दोष लिहा.
 क भारतातील कृषी धोरण स्पष्ट करा.
- प्र.४. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ भारतीय अर्थव्यवस्थेवर झालेले सेङ्घचे परिणाम लिहा.
 ब भारतातील लघु उद्योगांची भूमिका स्पष्ट करा.
 क 'बहिर्गमन' धोरणावर टीप लिहा.

विभाग-२

- प्र.५. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ भारतीय निर्यातीची दिशा स्पष्ट करा.
 ब मध्यवर्ती बँकेच्या चलन विषयक धोरणाचे मूल्यमापन करा.
 क भारताचे राजकोषीय धोरण स्पष्ट करा.
 ड भारतातील वित्तीय धोरणाची उद्दिष्टे स्पष्ट करा.
- प्र.६. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ सुधारणोत्तर काळातील व्यापारी बँकांची प्रगती स्पष्ट करा.
 ब पैशाचा पुरवठा म्हणजे काय ? पैशाच्या पुरवठ्याबाबत RBI चे उपाय स्पष्ट करा.
 क भारतीय नाणेबाजारातील संघटीत क्षेत्रातील विविध घटक स्पष्ट करा.
- प्र.७. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ भारताच्या आयातीची दिशा स्पष्ट करा.
 ब १३ व्या वित्त आयोगाच्या शिफारशीवर चर्चा करा.
 क भारत सरकारचे सार्वजनिक कर्ज स्पष्ट करा.
- प्र.८. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :- २०
 अ भारताचे विनियम दर धोरण स्पष्ट करा.
 ब भारतातील बँकिंग क्षेत्रातील १९९८ च्या सुधारणांवर चर्चा करा.
 क १९९१ पासूनच्या भारताच्या विदेशी व्यापारातील चढउतारांचे परीक्षण करा.

Economics - (PAPER-II)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B.** (1) Attempt any five questions from both sections but not more than three questions from each section.
(2) Figures to the right indicate full marks.
(3) Draw neat diagrams wherever necessary.

Section I

1. Answer any two of the following:- **20**
(a) Describe the different methods of measuring national income.
(b) Explain the principle of effective demand.
(c) What are the various functions of money?
(d) Discuss various types of inflation.
2. Answer any two of the following:- **20**
(a) Describe the circular flow of National Income in a three sector economy.
(b) Discuss the nature and importance of macroeconomics.
(c) Discuss the characteristics and types of business cycle.
3. Answer any two of the following:- **20**
(a) Explain the concept of consumption function.
(b) Discuss the factors influencing marginal efficiency of capital.
(c) Explain the working and limitations of accelerator.
4. Answer any two of the following:- **20**
(a) Explain the measures of money supply in India.
(b) Write a note on Liquidity Trap.
(c) Distinguish between demand pull and cost push inflation.

Section II

5. Answer any two of the following:- **20**
(a) Explain the various functions of commercial banks.
(b) Discuss the meaning and functions of financial market.
(c) Write a note on SEBI.
(d) Explain the nature and scope of public finance.
6. Answer any two of the following:- **20**
(a) Discuss the multiple credit creation process of commercial banks.
(b) Explain the functions of central bank.
(c) What are the objectives of Monetary policy?

[TURN OVER

7. Answer any two of the following:-

20

- (a) Explain the drawbacks of Indian money market.
- (b) Explain the role of capital market in India.
- (c) Discuss the benefits and limitations of mutual funds.

8. Answer any two of the following:-

20

- (a) Explain the merits and demerits of indirect taxes.
- (b) What are the causes of increasing public expenditure?
- (c) Explain the different types of public debt.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) खालीलपैकी कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा, प्रत्येक विभागातून तीनपेक्षा जास्त प्रश्न सोडवू नयेत.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे गुण दर्शवितात.
 (३) आवश्यक तेथे सुबक आकृत्या काढा.

विभाग १

1. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) राष्ट्रीय उत्पन्नाच्या मोजणीच्या विविध प्रकारांचे विश्लेषण करा.
- (ब) प्रभावी मागणीचे तत्व स्पष्ट करा.
- (क) पैशाची विविध कार्ये कोणती ?
- (द) भाव वाढीच्या प्रकारांची चर्चा करा.

2. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) त्रिक्षेत्रीय अर्थव्यवस्थेमधील राष्ट्रीय उत्पन्नाचा चक्राकार प्रवाह विशद करा.
- (ब) समग्र अर्थशास्त्राच्या स्वरूप व महत्वाची चर्चा करा.
- (क) व्यापार चक्राची वैशिष्ट्ये व प्रकारांची चर्चा करा.

3. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) उपभोग फलन संकल्पना स्पष्ट करा
- (ब) भांडवलाच्या सीमांत कार्यक्षमतेवर परिणाम करणारे घटक कोणते ?
- (क) प्रवेगाची प्रक्रिया व मर्यादा स्पष्ट करा.

४. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) भारतातील पैशाच्या पुरवठ्यावे मापक स्पष्ट करा.
- (ब) रोखतेच्या सापळ्यावर टीप लिहा.
- (क) मागणीप्रेरित व खर्चप्रेरित चलनवाढ फरक स्पष्ट करा.

विभाग २

५. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) व्यापारी बँकांची विविध कार्ये स्पष्ट करा.
- (ब) वित्त बाजाराचा अर्थ व कार्याची चर्चा करा.
- (क) सेबीवर टीप लिहा.
- (ड) सार्वजनिक वित्ताचे स्वरूप व व्याप्ती स्पष्ट करा.

६. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) व्यापारी बँकेच्या पतनिर्मिती प्रक्रियेची चर्चा करा.
- (ब) मध्यवर्ती बँकेची कार्ये स्पष्ट करा.
- (क) मौद्रिक धोरणाचे उद्दिष्टे कोणती आहेत ?

७. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) भारतीय मुद्रा बाजाराच्या त्रुटी स्पष्ट करा.
- (ब) भारतातील भाडवल बाजाराची भूमिका स्पष्ट करा.
- (क) म्युच्युअल फंडाचे फायदे व मर्यादांची चर्चा करा.

८. खालीलपैकी कोणतेही दोन प्रश्न सोडवा :

20

- (अ) अप्रत्यक्ष करावे गुण व दोष स्पष्ट करा.
- (ब) भारतातील वाढीव सार्वजनिक खर्चाची कारणे कोणती आहेत ?
- (क) सार्वजनिक कर्जाचे विविध प्रकार स्पष्ट करा.

Con. 86-19.

Economics - (Paper - III)

JV-7591

3 Hours

Total Marks : 100

- N.B. :- 1) Attempt any Five questions choosing not more than Three questions from any one section.
 2) Figures to the right indicate full marks.

Section-I

- Q.1. Attempt any two of the following : - 20
 (a) Analyze the impact of the New Agricultural Strategy on agricultural production and productivity in India.
 (b) Explain the features of New Industrial Policy 1991.
 (c) Write down measures taken by the government to generate employment in India.
 (d) Discuss on the causes of Poverty in India.
- Q.2. Attempt any two of the following : - 20
 (a) Explain the trends in National Income of India since 2005.
 (b) Write down the causes of inflation in India.
 (c) Discuss the various Poverty Alleviation Programmes in India.
- Q.3. Attempt any two of the following : - 20
 (a) Suggest measures to improve the agricultural productivity in India?
 (b) Discuss on agricultural policy in India.
 (c) Analyze the defects in the agricultural marketing system.
- Q.4. Attempt any two of the following : - 20
 (a) Take a review of SEZ and write down its impact on Indian Economy.
 (b) Discuss on Exim Policy.
 (c) Explain the role of small scale industry in India.

Section-II

- Q.5. Attempt any two of the following : - 20
 (a) Discuss in detail the role of SEBI.
 (b) Evaluate the monetary policy of the RBI.
 (c) Take a review on the convertibility of Indian Rupee.
 (d) Discuss on the banking sector reforms 1998 in India.
- Q.6. Attempt any two of the following : - 20
 (a) Explain the RBI's measures of money supply.
 (b) Explain the progress of commercial banks in the post reform period.
 (c) Write down the role of Capital Market in India.
- Q.7. Attempt any two of the following : - 20
 (a) What are the causes of increase in public expenditure of India?
 (b) Explain the debt of Government of India.
 (c) Write a note on role of Fiscal Policy.
- Q.8. Attempt any two of the following : - 20
 (a) Explain the India's Balance of Payments position since the year 2000.
 (b) Discuss on the exchange rate policy in India.
 (c) Examine the trends in India's foreign trade since 1991.

[TURN OVER

एकूण गुण : १००

३ तास

- सूचना:- 1) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा पण एका विभागातून जास्तीत जास्त तीनचा प्रश्न सोडवा.
2) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात

विभाग-१

- प्र.१. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ नवीन शेतकी व्यूहरचनेच्या भारतातील शेती उत्पादन व उत्पादकतेवरील परिणाम विशद करा.
ब १९९१ पासुन औद्योगिक धोरणाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
क भारतात रोजगार निर्मितीसाठी सरकारने केलेले उपाय लिहा.
ड भारतातील दारिद्र्याच्या कारणांची चर्चा करा.

- प्र.२. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ २००५ पासुन भारताच्या राष्ट्रीय उत्पन्नातील कल स्पष्ट करा.
ब भारतातील किंमत वाढीची कारणे लिहा.
क भारतातील दारिद्र्य निर्मूलनाच्या विविध उपायांची चर्चा करा.

- प्र.३. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ भारतातील कृषी उत्पादकतेत सुधारणा करण्यासाठी उपाययोजना सुचवा.
ब भारतातील शेती किंमत धोरणाची चर्चा करा.
क भारतातील शेती विषणुन पद्धतीतील दोष विशद करा.

- प्र.४. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ सेङ्गचा आढावा घेऊन भारतीय अर्थव्यवस्थेवर झालेले परिणाम लिहा.
ब 'बहिर्गमन' धोरणावर चर्चा करा.
क भारतातील लघु उद्योगांची भूमिका स्पष्ट करा.

विभाग-२

- प्र.५. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ सेबीच्या भूमिकेवर विस्तृत चर्चा करा.
ब मध्यवर्ती बँकेच्या मौद्रिक धोरणाचे मूल्यमापन करा.
क भारतीय रुपयाच्या परिवर्तनाचा आढावा घ्या.
ड भारतातील बँकिंग क्षेत्रातील १९९८ च्या सुधारणांवर चर्चा करा.

- प्र.६. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ मध्यवर्ती बँकेने पैशाचा पुरवठा करण्यासाठी केलेले उपाय स्पष्ट करा.
ब सुधारणानंतरच्या काळातील व्यावसायिक बँकांची प्रगती स्पष्ट करा.
क भारतातील अंडवल बाजाराची भूमिका लिहा.

- प्र.७. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ भारताच्या सार्वजनिक खर्चातील वाढीच्या कारणांची चर्चा करा.
ब भारत सरकारच्या कर्जाची चर्चा करा.
क राजकोषीय धोरणावर टीप लिहा.

- प्र.८. खालीलपैकी कोणतेही दोन सोडवा :-

- अ २००० सालापासून भारताच्या व्यवहार शेषाच्या स्थितीची चर्चा करा.
ब भारतातील विनियम दर धोरणाची चर्चा करा.
क १९९१ पासूनच्या भारताच्या विदेशी व्यापारातील चढतारांचे परीक्षण करा.

(53)

History - (Paper-II)
(3 Hours)

JV-7280

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) Attempt any five questions.
 (2) Each questions carry equal marks.

1. Discuss the factors that responsible for the renaissance in Europe.
2. Describe the factors responsible for the outbreak of the French Revolution.
3. Trace the different stages in the unification of Italy.
4. Give an account of the causes and effects of World War I.
5. Comment on any Two of the following :
 - (a) Martin Luther
 - (b) Causes of Industrial Revolution
 - (c) Evolution of Parliamentary Democracy
 - (d) Impact of the Russian Revolution.
6. Examine the role of Kemal Pasha in the Modernization of Turkey.
7. Account for the rise of Fascist dictatorship in Italy.
8. Assess the three peoples principles of Dr. Sun-Yat Sen.
9. Evaluate the role of Dr. Ahmed Sukarno in the national movement of Indonesia.
10. Write short notes on any two of the following :
 - (a) Arab Nationalism
 - (b) Militarism in Japan
 - (c) UNO
 - (d) Mahatma Gandhi's doctrine of Ahimsa.

[TURN OVER

(मराठी रुपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१ युरोपात प्रबोधन होण्यास कारणीभुत ठरलेल्या घटकांची चर्चा करा.

प्र.२ फ्रेंच राज्यक्रांतीस जबाबदार आसणाऱ्या घटकांचे वर्णन करा.

प्र.३ इटलीच्या एकीकरणातील विविध टप्प्यांचा आढावा घ्या.

प्र.४ पहिल्या महायुद्धाची कारणे व परिणामांची माहीती लिहा.

प्र.५ खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर भाष्य करा :

(अ) मार्टिन ल्यूथर

(ब) औद्योगिक क्रांतीचे कारणे

(क) संसदीय लोकशाहीचा विकास

(ड) रशियन राज्यक्रांतीचे परिणाम.

प्र.६ आधुनिक तुर्कस्थानचा निर्माता या नात्याने केमाल पाशाच्या कार्याचे परीक्षण करा.

प्र.७ इटलीतील फॅसिस्ट हुक्मशाहीच्या उदयाची कारणमीमांसा करा.

प्र.८ डॉ. सन-यत-सेनच्या तीन प्रजा प्रणाली तत्वांचे मुल्यांकन करा.

प्र.९ इंडोनेशियाच्या राष्ट्रीय चळवळीतील डॉ. अहमद सुकार्णोच्या योगदानाचे मुल्यांकन करा.

प्र.१० खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :

(अ) अरब राष्ट्रवाद

(ब) जपानमधील लष्करवाद

(क) यूनो (संयुक्त राष्ट्र संघटना)

(ड) महात्मा गांधीचे अहिंसेचे तत्त्व.

55

Con. 240-19.

History - (PAPER-III)

JV-7066

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks.

1. Examine the Archaeological sources for the study of Ancient Indian History.
 2. Write an essay on the Social and Religious life of the Indus valley people.
 3. Describe the social and educational system during the vedic age.
 4. State the importance of Greek Invasion on India and its impact on India.
 5. Comment on (any two) :—
 - (a) Literary Sources
 - (b) Town planning of Indus Valley Civilization
 - (c) Teaching of Gautam Buddha
 - (d) Ashram system during vedic period.
 6. Describe the career and achievement of Chandragupta Maurya.
 7. Why Gupta age is known as the Golden age of Ancient India ? Discuss.
 8. Discuss the expansion of empire by Harshavardhana.
 9. Examine the significance of the cholas in the history of ancient India.
 10. Write short notes (any two) :—
 - (a) Satavahana age
 - (b) Emperor Samudragupta
 - (c) Arab Invasion
 - (d) Kings of Rashtrakutas.
-

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : ३००

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. प्राचीन भारताच्या इतिहास अभ्यासातील पुरातत्वीय साधनांचे चिकित्सक मूल्यांकन करा.
 २. सिंधू संस्कृतीतील लोकांच्या सामाजिक व धार्मिक जीवनावर निबंध लिहा.
 ३. वैदिक काळखंडातील सामाजिक व शैक्षणिक परिस्थितीचे वर्णन करा.
 ४. भारतावरील ग्रीक आक्रमणाचे महत्व सांगून त्याचे भारतावरील परिणाम स्पष्ट करा.
 ५. भाष्य करा (कोणतेही दोन) :-
 (अ) वाङ्मयीन साधने
 (ब) सिंधू संस्कृतीतील नगररचना
 (क) गौतम बुद्धाची शिकवण
 (ड) वैदिक कालीन आश्रम व्यवस्था.
 ६. चंद्रगुप्त मौर्याचे जीवन व कार्य स्पष्ट करा.
 ७. गुप्त कालखंड हा प्राचीन भारताचे सुवर्णयुग म्हणून का ओळखला जातो ? चर्चा करा.
 ८. हर्षवर्धनाने केलेल्या साम्राज्य विस्ताराची चर्चा करा.
 ९. प्राचीन भारताच्या इतिहासातील चोल राजावर अभिप्रायात्मक मूल्यांकन करा.
 १०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :-
 (अ) सातवाहन काळ
 (ब) सप्राट समुद्रगुप्त
 (क) अरब आक्रमण
 (ड) राष्ट्रकूट राजे.
-

- N.B. (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.

- Q. 1 Explain the features and causes of Renaissance movement in Europe.
- Q. 2 Review the various factors that contributed to the American Revolution in 1776.
- Q. 3 Trace the different stages in the unification of Germany.
- Q. 4 Examine the consequences of the World War I.
- Q. 5 Comment on any two of the following:-
(a) Martin Luther
(b) Effects of Industrial Revolution
(c) Count Cavour
(d) Significance of the Russian Revolution
- Q. 6 Evaluate the role of Reza Shah Pahlavi in the modernization of Iran.
- Q. 7 Discuss the causes of the rise of fascism in Italy.
- Q. 8 Analyze the role of Dr. Sun Yat Sen in the history of China with special reference to his three principles.
- Q. 9 Explain the objectives and structure of the United Nations Organization.
- Q. 10 Write short notes on any two of the following:-
(a) Socio-economic Reforms of Kemal Pasha
(b) Effects of World War II
(c) Dr. Sukarno
(d) Mahatma Gandhi's doctrine of Satyagraha

[TURN OVER

SS

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

- प्र.१ युरोपमधील प्रबोधनाच्या चळवळीची वैशिष्टे व कारणे स्पष्ट करा.
- प्र.२ १७७६ मधील अमेरिकन राज्यक्रांतीस जबाबदार ठरलेल्या कारणांचे परीक्षण करा.
- प्र.३ जर्मनीच्या एकीकरणातील विविध टप्प्यांचा आढावा घ्या.
- प्र.४ पहिल्या महायुद्धाच्या परिणामांचे परीक्षण करा.
- प्र.५ पुढीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर भाष्य करा :
- (अ) मार्टिन ल्युथर
 - (ब) औद्योगिक क्रांतीचे परिणाम
 - (क) काऊंट काब्हूर
 - (ड) रशियन राज्यक्रांतीचे महत्त्व.
- प्र.६ इराणच्या आधुनिकीकरणातील रेजाशहा पेहलवीच्या भुमिकेचे मूल्यमापन करा.
- प्र.७ इटलीतील फॅसिस्टवादाच्या उदयाच्या कारणांची चर्चा करा.
- प्र.८ डॉ. सन यत सेनच्या तीन तत्त्वांच्या विशेष संदर्भात चीनच्या इतिहासातील त्यांच्या भुमिकेचे विश्लेषण करा.
- प्र.९ संयुक्त राष्ट्रसंघटनेची उद्दिष्टे व रचना स्पष्ट करा.
- प्र.१० पुढीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :
- (अ) केमाल पाशाच्या सामाजिक आणि आर्थिक सुधारणा
 - (ब) दुसऱ्या महायुद्धाचे परिणाम
 - (क) डॉ. सुकार्णो
 - (ड) महात्मा गांधीचे सत्याग्रहाचे तत्त्व.
-

N.B. (1) Attempt any **five** questions.
(2) All questions carry **equal** marks.

1. Explain the literary sources as an account for the study of Ancient Indian History.
2. Analyse the main features of Indus Valley civilization.
3. Describe the Political and Religious life of the Vedic Period.
4. Discuss the account for the rise and spread of Buddhism in India.
5. Comment on (any **two**) :
 - (a) Foreign Travelers Accounts
 - (b) Art and Architecture in Indus Civilization
 - (c) Greek Invasion
 - (d) Teachings of Vardhaman Mahavira.
6. Examine the administration system of the Mauryan Period.
7. Evaluate the career and achievement of King Kanishka.
8. Give an account of the role of Harshavardhan in administration, religion and education.
9. Briefly trace on the History of Rashtrakutas.
10. Write short notes on any **two** of the following :
 - (a) Chandragupta Maurya
 - (b) Classical Age
 - (c) Arab Invasion
 - (d) Spread of Indian Culture in Asia.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांन समान गुण आहेत.

१. प्राचीन भारतीय इतिहास अभ्यासाची वाडमयीन साधने स्पष्ट करा.
२. सिंधु संस्कृतीच्या मुख्य वैशिष्ट्यांचे विश्लेषण करा.
३. वैदिक काळातील राजकीय आणि धार्मिक जीवनाचे वर्णन करा.
४. बौद्ध धर्माचा भारतातील उदय आणि प्रसाराविषयी चर्चा करा.
५. भाष्य करा (कोणतेही दोन) :-
 (अ) परकिय प्रवाशांचे इतिवृत्तांत
 (ब) सिंधु संस्कृतीमधील कला व स्थापत्य
 (क) ग्रिक आक्रमणे
 (ड) वर्धमान महावीरांची शिकवण.
६. मौर्य कालखंडातील प्रशासन व्यवस्थेचे परिक्षण करा.
७. राजा कनिष्ठाच्या कारकिर्दीच्या व कामगिरीचे मूल्यमापन करा.
८. प्रशासन, धर्म आणि शिक्षणामधील हर्षवर्धनाच्या भुमिकेची माहिती लिहा.
९. राष्ट्रकूटांच्या इतिहासावर सविस्तर माहिती लिहा.
१०. खालीलपैकी दोहोंवर थोडक्यात टिपा लिहा :
 (अ) चंद्रगुप्त मौर्य
 (ब) कलात्मक युग
 (क) अरब आक्रमणे
 (ड) भारतीय संस्कृतीचा आशियातील प्रसार.

N.B. (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.

1. Explain the features and causes of Renaissance movement in Europe.
2. Review the various factors that responsible for the French Revolution.
3. An Account the roll of Bismarck in unification of Germany.
4. Explain the causes of World War I.
5. Comment on any Two of the following :
 - (a) Parliament Democracy system in England
 - (b) Impact of Industrial Revolution
 - (c) Josef Mazzini
 - (d) Contribution of Lenin
6. Evaluate the role of Kemal Pasha in the modernization of Turkey.
7. Discuss the causes of the rise of fascism in Italy.
8. Analyse the role of Dr. Sun Yat Sen in the history of China with the special reference to his three principles.
9. Explain the objectives and structure of the United Nations Organization.
10. Write short notes on any two of the following :
 - (a) Reforms of Reza shah Pehlavi
 - (b) Zionist Movement
 - (c) Dr. Ahmed Sukarno
 - (d) Mahatma Gandhi principles.

[TURN OVER

(मराठी रुपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१. युरोपमधील प्रबोधनाच्या चळवळीची वैशिष्टे व कारणे स्पष्ट करा.

प्र.२. फ्रेंच राज्यक्रांतीस जबाबदार ठरलेल्या कारणांचे परीक्षण करा.

प्र.३. जर्मनी एकीकरणातील बिस्मार्कच्या कामगिरीचे मुल्यमापन करा.

प्र.४. पहिल्या महायुद्धाचे परिणाम स्पष्ट करा.

प्र.५. पुढीलपैकी दोघांवर भाष्य करा :

(अ) इंग्लंड मधील संसदीय लोकशाही

(ब) औद्योगिक क्रांतीचे परिणाम

(क) जोसेफ मॉझिनी

(ड) लेनिनची कामगिरी.

प्र.६. तुर्कस्थानमधील आधुनिकीकरणातील केमाल पाशाची कामगिरी स्पष्ट करा.

प्र.७. इटलीतील फॅसिस्टवादाच्या उदयाच्या कारणांची चर्चा करा.

प्र.८. डॉ. सन-यत-सेनच्या तीन तत्त्वांच्या विशेष संदर्भात चीनच्या इतिहासातील त्यांच्या स्पष्ट करा.

प्र.९. संयुक्त राष्ट्रसंघटनेची उद्दिष्टे व रचना स्पष्ट करा.

प्र.१०. पुढीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा :

(अ) रेझाशाह पेहलवीच्या सुधारणा

(ब) झिओनिस्ट चळवळ

(क) डॉ. अहमद सुकार्णो

(ड) महात्मा गांधीचे तत्त्वे.

Con. 241-19.

S.Y.B.A.

27/05/2019

History - (Paper - III)

JV-7110

(3 Hours)

[Total Marks : 100]N.B. : (1) Attempt any **five** questions.(2) All questions carry **equal** marks.

1. Give on account of the literary sources used in the study of ancient Indian History.
 2. Write short notes on the town-planning in the Indus Valley Civilization.
 3. Explain the economy and cultural life during the Vedic period.
 4. Give an account of the life and teaching of Gautama Buddha.
 5. Write **short notes** on (any **two**) of the following :—
 - (a) Foreign Traveler's Accounts
 - (b) Social life of the Indus Valley Civilization
 - (c) The original home of the Aryan
 - (d) Teachings of Vardhaman Mahavira.
 6. Evaluate the achievement of Chandragupta.
 7. Evaluate the achievement of King Samudragupta.
 8. Bring out the contribution of the Harshavardhana to Indian History.
 9. Outline the contribution of the Chalukyas of Badami.
 10. Write **short notes** (any **two**) of the following :—
 - (a) King Ashoka
 - (b) Social life of the Gupta
 - (c) Arab Invasion
 - (d) Pallavs.
-

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा
 (२) सर्व प्रश्नांना समाप्त गुण आहेत.

१. प्राचीन भारतीय इतिहासाच्या अभ्यासातील उपयुक्त वाडःमय साधनांची माहिती दया.
 २. सिंधू संस्कृतीतील नगर रचनेवर टिप लिहा.
 ३. वैदिक काळातील आर्थिक व सांस्कृतिक जीवन स्पष्ट करा.
 ४. गौतम बुद्धाचे जीवन व शिकवण या विषयी माहिती लिहा.
 ५. खालीलपैकी कोणत्याही दोन टिपा लिहा :-
 (अ) परकिय प्रवासवृत्तांत
 (ब) सिंधू संस्कृतीतील सामाजिक जीवन
 (क) आर्याचा मुळप्रदेश
 (ड) वर्धमान महावीरांची शिकवण.
 ६. चंद्रगुप्त मौर्याच्या कामगिरीचे मूल्यमापन करा.
 ७. समुद्रगुप्ताच्या कार्याचे मूल्यमापन करा.
 ८. हर्षवर्धन यांचे भारतीय इतिहासातील योगदानाची माहिती लिहा.
 ९. बदामी चालुक्याच्या योगदानाचा आढावा घ्या.
 १०. खालीलपैकी कोणत्याही दोन टिपा लिहा :-
 (अ) सग्राट अशोक
 (ब) गुप्तकाळातील सामाजिक जीवन
 (क) अरब आक्रमण
 (ड) पल्लव.
-

 A handwritten mark consisting of a circle containing the number 65, with a small horizontal line extending from the right side of the circle.

S.Y.B.A.16/05/2019

Con. 41-19.

Alibag JV-7383

Sociology - (Paper - II)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any five questions.
 (2) All question carry equal marks. (20 marks each)
 (3) Marathi medium student should compulsory see the English Question Paper.

1. Explain the life span of Mahatma Phule is a comment on the subject of Social Contribution and the subject of caste. 20
2. Explain in detail about the early life and work of Dr. B. R. Ambedkar. 20
3. Discuss the contribution of Dr. G. S. Ghurye to ideological and nationalist approach. 20
4. Write an essay on Dr. M. N. Srinivas Biography and his contribution. 20
5. Analyse the distinguish between caste and class. 20
6. Elaborate the brief analysis on Andre Beteille Book 'Caste, Class and Power'. 20
7. Discuss the terms Social Change, Evolution, Growth and Development. 20
8. By Citing the examples of Singur and Jaitapur analyse the resistance movements in India. 20
9. Explain in detail Rostow's theory of Modernisation. 20
10. Write short notes on any two of the following :—
 (a) Loss of bio-diversity
 (b) Food crisis in India
 (c) D. P. Mukherji
 (d) A. R. Desai. 20

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २० गुण)

(३) मराठी उत्तरे लिहिणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्नपत्रिका अवश्य पहावी.

१. महात्मा फुले यांचा जीवनप्रवास, सामाजिक योगदान आणि जातिविषयक दृष्टिकोन याचिषयावर २० भाष्य करा.
२. डॉ. बी. आर. आंबेडकर यांचे जीवन व कार्य स्पष्ट करा. २०
३. डॉ. जी. एस. घुर्ये यांच्या भारतीय प्राश्चविद्या व राष्ट्रीयवादी दृष्टिकोनावर सविस्तर चर्चा करा. २०
४. डॉ. एम. एन. श्रीनिवास यांच्या जीवन व योगदानावर आधारीत निबंध लिहा. २०
५. जात आणि वर्ग यामधील भेद दर्शवा. २०
६. आंद्रे बितेईच्या 'जात, सत्ता व शक्ती' हा ग्रंथ सविस्तरपणे मांडा. २०
७. सामाजिक बदल, उत्क्रांती, वाढ आणि विकास ह्या व्याख्या स्पष्ट करा. २०
८. सिंगुर आणि जैतापूर यांचा विशेष उल्लेख देऊन भारतात होणाऱ्या प्रतिकार चळवळी मांडा. २०
९. रास्टोव यांचा आधुनिकीकरण सिधांत यावर भाष्य करा. २०
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा. २०
- (अ) जैविक विविधतेचा न्हास
- (ब) भारतातील खाद्यान्न संकट
- (क) डी. पी. मुखर्जी
- (ड) ए. आर. देसाई

S.Y.B.A.

17/05/2019

Con. 46-19.

JV-7433

Sociology - (Paper - III)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) All questions carry equal marks. (20 marks each)

(3) Marathi medium student should compulsory the English question paper.

1. Review the health system in India. 20
2. Explain the health related current Framework or program. 20
3. Explain the importance of medical and health tourism in this sense as a new branch of tourism. 20
4. Explain the role of education related to scheduled tribes by defining the definition of education. 20
5. Explain the nature and scope of population by defining population. 20
6. What is migration ? Explain the migration types, factor and effect. 20
7. Write an essay on hawkers and vendors in city. 20
8. Write information about the declining sex-ratio. 20
9. Discuss the influence of satellite television on children and youth. 20
10. Write short notes on any two of the following :—
 - (a) Government Policy on Slum Rehabilitation
 - (b) History of girangaon in Mumbai
 - (c) Ethics of Journalism
 - (d) Cyber-Crime.

[TURNOVER]

Con. 46-JV-7433-19.

2

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २० गुण)
 (३) मराठीतून उत्तरे लिहिणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्न-पत्रिका अवश्य पहावी.

१. भारतातील आरोग्य व्यवस्थेचा आढावा द्या. २०
२. आरोग्य विषयक वर्तमानकालीन रूपरेषा किंवा कार्यक्रम स्पष्ट करा. २०
३. पर्यटनाची नवीन शाखा या अर्थात् वैद्यकीय व आरोग्य पर्यटनाचे महत्त्व स्पष्ट करा. २०
४. शिक्षणाची व्याख्या सांगून अनुसूचित जाती-जमाती संदर्भातील शिक्षणाची भूमिका स्पष्ट करा. २०
५. लोकसंख्याशास्त्राची व्याख्या सांगून लोकसंख्याशास्त्राचे स्वरूप व व्याप्ती स्पष्ट करा. २०
६. स्थलांतर म्हणजे काय ? स्थलांतराचे प्रकार, घटक व परिणाम नमूद करा. २०
७. शहरात फेरीवाले आणि विक्रेते यावर निबंध लिहा. २०
८. लिंगभेद असमानता याविषयी माहिती लिहा. २०
९. सॅटेलाईट दूरदर्शनाचा मुले आणि युवा यांच्यावर होणारा प्रभाव याची चर्चा करा. २०
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :- २०
- (अ) झोपडपडी पुनर्वसन विषयक सरकारी धोरण
 - (ब) मुंबईतील गिरणगावचा इतिहास
 - (क) पत्रकारितेची नैतिकता
 - (ड) सायबर गुन्हा.

S.Y.B.A

20/05/2019

Sociology - (PAPER-II)

P4-Exam.-2019-1-128
Con. 43-19.

JV-7454

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks (20 marks each).
(3) Marathi medium student should compulsory see the English Question Paper.

20

1. Write on Dr. G. S. Ghurye's colonial Nationalist and indological approach. 20
2. Discuss on bring out contributory work of Mahatma Jyotiba Phule an Dr. B. R. Ambedkar to anti caste. 20
3. Explain in detail M. N. Shrinivas of "Remembered Village". 20
4. Write a detail of work of Andre Beteille on 'Caste, Class and Power in Sripuram Village'. 20
5. Critically analyse the increasing co-relation between 'caste and class in contemporary society. 20
6. Write detail on 'Modernization and Tradition' in Indian Society. 20
7. Examine the various 'moderinisation theoretical approaches' to development. 20
8. Highlight how 'food crisis is the biggest hurdler in the process of development. 20
9. Discuss the role of feminist approach in inclusive development. 20
10. Write short notes on any two of the following:
 - (a) An Industrial co-operative in Rural Maharashtra - Dr. Bavishkar
 - (b) Sociology from below
 - (c) Social change
 - (d) Sustainable development.

[TURN OVER

70

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण: १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाचे प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २० गुण)

(३) मराठीतून उत्तरे लिहाण्याच्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्नपत्रिका अवश्य पहावी.

१. डॉ. जी. एस. घुरें यांच्या वसाहतवादी राष्ट्रवादी आणि भारतीय प्राचीविद्या दृष्टिकोनावर माहिती लिहा. २०
२. महात्मा ज्योतिबा फुले आणि डॉ. बी. आर. आंबेडकर यांच्या जातीवादा विरुद्ध योगदानाची चर्चा करा. २०
३. एम. एन. श्रीनिवास यांच्या स्मरणातील खेडे (रिमेंबर व्हिलोज) वर सविस्तर स्पष्ट करा. २०
४. आंद्रे वितेई यांच्या अभ्यासातील श्रीपुरुम गावातील जात वर्ग आणि सत्ता संबंधी सविस्तर माहिती लिहा. २०
५. समकालीन समाजातील जात आणि वर्गात सहसंबंध निर्माण होत आहेत. याचे विवेचनात्मक परीक्षण करा. २०
६. भारतीय समाजातील आधुनिकता आणि प्रसंपरावर सविस्तर लिहा. २०
७. विकासातील आधुनिकतेच्या विविध सिद्धांतीक दृष्टिकोणांचे परीक्षण करा. २०
८. विकासाच्या प्रक्रियेत अन्न संकटाचा कसा मोठा अडथळा आहे? हे अधोरिकीत करा. २०
९. सर्वसमावेशक विकासातील स्त्रीवादी दृष्टिकोनाची भूमिका संबंधी चर्चा करा. २०
१०. थोडक्यात टिपा लिहा कोणत्याही दोहोंवर :
 (अ) ग्रामीण महाराष्ट्रातील सहकारी कारखाने - डॉ. बाविस्कर
 (ब) उपेक्षीतांचे समाजशास्त्र
 (क) सामाजिक परिवर्तन
 (ड) निरंतर विकास.

- N.B.** (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks (20 marks each).
 (3) Marathi medium students should compulsory see the English Question Paper.

1. What is meaning of Health ? Discuss the alternative systems of Health care. 20
2. Write detail on Right to Education Act, 2009. 20
3. Discuss in detail Privetization of Education in India. 20
4. Define Demograph. Explain its scop and planning of Government. 20
5. Write the meaning of Migration. Explain the it's types and causes. 20
6. Discuss in detail on Urban Development with special reference to Mumbai. 20
7. Explain the Urban informal sector Howkers and Vendors. 20
8. Write on crime in Urban society with special reference to Cyber and White Collar Crime. 20
9. Discuss the influence of satellite television on children and youth. 20
10. Write short notes on any two : 20
 - (a) Health Tourism
 - (b) Commercialization of Education
 - (c) Declining sex ratio
 - (d) Violence fased by women in public places.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २० गुण)

(३) मराठीतून उत्तरे लिहीणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्नपत्रिका अवश्य पहावी.

१. आरोग्य म्हणजे काय ? आरोग्याच्या विविध पर्यायी औषध उपचार पद्धतीची चर्चा करा. २०
२. शिक्षणाचा अधिकार कायदा (RTE) २००९ संबंधी सविस्तर माहिती लिहा. २०
३. भारतातील शिक्षणाच्या खोजगीकरणासंबंधी सविस्तर चर्चा करा. २०
४. लोकसंख्याशास्त्राची व्याख्या द्या. लोकसंख्याशास्त्राची व्याप्ती आणि सरकारी नियोजनातील महत्व स्पष्ट करा. २०
५. स्थलांतराचा अर्थ लिहा. स्थलांतराचे प्रकार आणि कारणे स्पष्ट करा. २०
६. शहरी विकासाला मुंबईचा विशेष संदर्भ देऊन सविस्तर चर्चा करा. २०
७. शहरी असंघटीत क्षेत्रातील कामगार-फेरीवाले आणि विक्रेते संबंधी माहिती स्पष्ट करा. २०
८. शहरी समाजातील गुन्हेगारी संदर्भात साथबर गुन्हेगारी आणि पांढरपेशी गुन्हेगारी संबंधी लिहा. २०
९. दुरदर्शन उपगृह वाहिन्यांचा लहान बालके आणि युवकांवर होणाऱ्या प्रभावाची चर्चा करा. २०
१०. थोडक्यात कोणत्याही दोहोंकर टिपा लिहा : २०
- (अ) आरोग्य पर्यटन
 - (ब) शिक्षणाचे बाजारीकरण
 - (क) विषम लिंग गुणोत्तर
 - (ड) सार्वजनिक ठिकाणी लिया विरुद्ध हिसाचार.

Sociology - (PAPER-II)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B.** (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks.
 (3) Marathi medium student should compulsory see the English Question Paper.

1. Explain the life span of Mahatma Phule is a comment on the subject of social contribution and the subject of caste. 20
2. Explain the contribution of Dr. M. N. Srinivas in Indian Sociology. 20
3. Explain the distinguish between Caste and Class. 20
4. Write information about the observation made by Andra Beteille in Sripuram. 20
5. Write an essay on contribution of Dr. A. R. Desai to Indian Sociology. 20
6. Examine in detail Rastow's theory of Modernisation. 20
7. Write an essay on loss of bio-diversity. 20
8. Discuss in detail the Food crisis in India. 20
9. Explain the concept of social change, evolution growth and development. 20
10. Write short notes on any two of the following : 20
 - (a) Dr. G. S. Ghurye
 - (b) Dr. B. R. Ambedkar
 - (c) Rehabilitation
 - (d) D. P. Mukherji.

[TURN OVER]

74

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २०)

(३) मराठी उत्तरे लिहीणाऱ्या विद्यार्थ्यांनी इंग्रजी प्रश्नपत्रिका अवश्य पहावी.

१. महात्मा फुले यांचा जीवनप्रवास, सामाजिक योगदान आणि जातिविषयक दृष्टिकोन या विषयावर भाष्य करा. २०
२. भारतीय समाजशास्त्रातील डॉ. एम. एन. श्रीनिवास यांच्या समाजशास्त्रातील योगदानावर चर्चा करा. २०
३. जात आणि वर्ग यांमधील भेद स्पष्ट करा. २०
४. ओंद्रे बिटेई यांनी केलेले श्रीपुरम येथील निरीक्षण याबद्दल माहिती लिहा. २०
५. डॉ. ए. आर. देसाई यांच्या भारतीय समाजशास्त्रातील योगदानावर निबंध लिहा. २०
६. रास्टरॉव यांचा आधुनिकीकरण सिद्धांत यावर परीक्षण कराहा. २०
७. जैविक विविधतेचा न्हास या विषयावर निबंध लिहा. २०
८. भारतातील खाद्यान्न संकटाबद्दल सविस्तरपणे विचार मांडा. २०
९. सामाजिक बदल, उल्कांती, वाद आणि विकास ह्या संकल्पना स्पष्ट करा. २०
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टिपा लिहा. २०
- (अ) डॉ. जी. एस. घुर्ये
 (ब) डॉ. बी. आर. आंबेडकर
 (क) पुर्णवसन
 (ड) डि. पी. मुखर्जी.

S.Y.B.A.

27/05/2019

Sociology - (Paper-III)

JV-7467

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) All questions carry equal marks. (20 marks each)

(3) Marathi Medium Student should Compulsory the English Question Paper.

1. Explain the health concepts and meanings and explain the health scope. 20
2. Discuss changes or development of Indian health policy. 20
3. Explain the impact on the health sector by Globalization and Privatization. 20
4. Explain the problems arising from the right to Education Act of 2009. 20
5. What is Migration ? Explain it's types and causes. 20
6. Explain the nature and scope of population by defining population. 20
7. Write information about the history of Mill's situation of Girangaon, Mill land Struggle, with builders and owner. 20
8. Give the definition of crime and explain in detail crime and its approaches. 20
9. What is slum ? Explain the Government Policy about slum rehabilitations. 20
10. Write short notes on any two of the following :—
 - (a) Ethics of Journalism
 - (b) Causes of wandering women in Public Places
 - (c) Communication media
 - (d) Impact of Satellite Television.

76

[TURN OVER

S.Y.B.A.

27/05/2019

Sociology - (Paper-III)

JV-7467

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B.: (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks. (20 marks each)
(3) Marathi Medium Student should Compulsory the English Question Paper.

1. Explain the health concepts and meanings and explain the health scope. 20
2. Discuss changes or development of Indian health policy. 20
3. Explain the impact on the health sector by Globalization and Privatization. 20
4. Explain the problems arising from the right to Education Act of 2009. 20
5. What is Migration ? Explain it's types and causes. 20
6. Explain the nature and scope of population by defining population. 20
7. Write information about the history of Mill's situation of Girangaon, Mill land Struggle, with builders and owner. 20
8. Give the definition of crime and explain in detail crime and its approaches. 20
9. What is slum ? Explain the Government Policy about slum rehabilitations. 20
10. Write short notes on any two of the following :—
 - (a) Ethics of Journalism
 - (b) Causes of wandering women in Public Places
 - (c) Communication media
 - (d) Impact of Satellite Television.-----

76

[TURN OVER]

- N.B. (1) Attempt any five questions
(2) Atleast two question in each section.
(3) All questions carry equal marks (20 marks each)

Section I

1. Explain the features of Indian constitution.
2. Explain the fundamental rights in Indian constitution.
3. Discuss the structure and functions of the Indian parliament.
4. Explain the structure and functions of supreme court.
5. Write short notes (any two) :
 - (a) Procedure for amendment of constitution
 - (b) Directive principles of the state policy
 - (c) Position of President of India
 - (d) Judicial Activism

Section II

6. Discuss the role of regional parties in Indian politics.
7. Discuss the role of caste in Indian politics.
8. Explain the causes and remedies of naxalism in India.
9. Discuss social and political consequences of India's economic reforms
10. Write short notes (any two)
 - (a) Coalition Government
 - (b) Regional political parties
 - (c) Terrorism
 - (d) Nehruvian model of New Economic Policy.

[TURN OVER

(मराठी रुपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) एकूण पाच प्रश्न सोडवा.

(२) प्रत्येक विभागातील किमान दोन प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

(३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

विभाग १

१. भारतीय राज्यघटनेची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
२. भारतीय राज्यघटनेतील मुलभूत हक्क स्पष्ट करा.
३. भारतीय संसदेची रचना आणि कार्य विशद करा.
४. सर्वोच्च न्यायालयाची रचना आणि कार्ये स्पष्ट करा.

५. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :

- (अ) घटना दुरुस्तीची प्रक्रिया
- (ब) राज्याच्या धोरणाची मार्गदर्शक तत्त्वे
- (क) भारतीय राष्ट्रपतीचे स्थान
- (ड) न्यायालयीन कृतिशीलता

विभाग २

६. भारतीय राजकारणात प्रादेशिक पक्षांच्या भूमिकेची चर्चा करा.
७. भारतीय राजकारणात जातीच्या भूमिकेची चर्चा करा.
८. भारतातील नक्षलवादाची कारणे आणि उपाय स्पष्ट करा.
९. भारतातील आर्थिक सुधारणांच्या सामाजिक व राजकीय परिणामांची चर्चा करा.

१०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :

- (अ) आघाड्यांचे शासन
- (ब) प्रादेशिक राजकीय पक्ष
- (क) दहशतवाद
- (ड) नव्या आर्थिक धोरणाचे नेहरु प्रतिमान

(११)

Con. 260-19.

JV-7506

Political Science - (P-III)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Attempt any **five** questions of which at least **two** must be from **each** section.
 (2) **Each** question carries **20** marks.
 (3) Answer to **Section I** and **II** should be written in the **same** answer book.

Section I

1. Define Public Administration and discuss its scope.
2. What do you mean by liberalisation, privatisation and globalisation ?
3. Explain the concepts of hierarchy, delegation and decentralisation.
4. Discuss the concept of public private partnership with suitable examples.
5. Write **short notes** (any two) :—
 - (a) Public and Private administration
 - (b) Good Governance
 - (c) Maslow's theory of motivation
 - (d) E-Governance.

Section II

6. What are the basic features of Indian Administrative System ?
 7. Differentiate between Central, State and all-India services.
 8. Explain the process of making the Indian Budget.
 9. Discuss the powers and function of the Lokpal and Lokayukta.
 10. Write **short notes** (any two) :—
 - (a) British legacy of Indian Administration
 - (b) Union Public Service Commission
 - (c) Public Accounts Committee & Estimates Committee
 - (d) Anti Corruption Bureau, Maharashtra State.
-

[TURN OVER

 A handwritten mark consisting of the number '80' enclosed within a circle.

Con. 260-JV-7506-19.

2

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) प्रत्येक विभागातील किमान दोन असे एकूण पाच प्रश्न सोडवा
(२) प्रत्येक प्रश्नाला २० गुण आहेत.
(३) विभाग १ आणि २ ची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहा.

विभाग १

१. लोकप्रशासनाची व्याख्या देऊन त्याच्या व्याप्तीची चर्चा करा.
२. उदारीकरण, खाजगीकरण आणि जागतिकीकरण म्हणजे काय ?
३. पदसोपान, प्रदान आणि विकेंद्रीकरण या संकल्पना स्पष्ट करा.
४. सार्वजनिक-खाजगी भागीदारीची संकल्पना योग्य उदाहरणांसहीत स्पष्ट करा.
५. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-
(अ) सार्वजनिक आणि खाजगी भागीदारी
(ब) सुशासन
(क) मँसलॉवचा कार्यप्रेरणेचा सिद्धांत
(ड) ई-प्रशासन (ई-गवर्नन्स)

विभाग २

६. भारतीय प्रशासकीय सेवेची मूलभूत वैशिष्ट्ये कोणती आहेत ?
७. केंद्रीय, राज्य आणि आखिल भारतीय सेवांमधील फरक स्पष्ट करा.
८. भारतीय अर्थसंकल्प तयार करण्याची प्रक्रिया स्पष्ट करा.
९. लोकपाल आणि लोकआयुक्तांच्या अधिकारांची आणि कार्याची चर्चा करा.
१०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-
(अ) भारतीय प्रशासनाचा ब्रिटीश वारसा
(ब) केंद्रीय लोकसेवा आयोग
(क) लोकलेखा समिती आणि अंदाज समिती
(ड) लाचलुचपत प्रतिबंधक विभाग, महाराष्ट्र राज्य.

- N.B. (1) Attempt any **five** questions of which at least **two** must be from **each** section.
(2) All questions carry **equal** marks (**20** marks each)

Section - I

1. Discuss in detail the basic features of the Indian Constitution.
2. Explain the Fundamental Rights guaranteed by the Constitution of India.
3. Explain the powers and functions of the Prime Minister of India.
4. Write an essay on Centre State relations in India.
5. Write short notes on (any **Two**) :
 - a) Procedure for amendment of the Indian Constitution.
 - b) Preamble of the Indian Constitution
 - c) Functions of Parliament of India
 - d) Supreme Court of India.

Section- II

6. Explain the role of political parties in India.
7. Discuss the influence of caste on Indian Politics.
8. Discuss Terrorism as a major challenge to Indian Political System.
9. Explain the features of Nehruvian Model of Development
10. Write notes on (any **Two**) :
 - a) Coalition Politics
 - b) Regionalism
 - c) Naxalism
 - d) Economic Reforms.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणत्याही पाच प्रश्नांची उत्तरे लिहा. प्रत्येक विभागातील किमान दोन प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (२० गुण प्रत्येकी)

विभाग १

- प्र. १ भारतीय राज्यघटनेच्या महत्वाच्या वैशिष्ट्यांची चर्चा करा ?
- प्र. २ भारतीय राज्यघटनेतील मूलभूत हक्कांची चर्चा करा ?
- प्र. ३ भारताच्या पंतप्रधानांचे अधिकार आणि कार्य विशद करा.
- प्र. ४ भारताच्या केंद्र व राज्य या मधील संबंध स्पष्ट करा.
- प्र. ५ टीपा लिहा (कोणतेही २) :
- (अ) भारतातील घटना दुरुस्तीची प्रक्रिया
 - (ब) भारताच्या राज्यघटनेचा सरनामा
 - (क) भारतीय संसदेची कार्ये
 - (ड) भारतीय सर्वोच्च न्यायालय.

विभाग २

- प्र. ६ भारतातील राजकीय पक्षाची भूमिका स्पष्ट करा.
- प्र. ७ भारतीय राजकारणात जातीचा प्रभाव कशा प्रकारे घडून येतो याची चर्चा करा.
- प्र. ८ भारतीय राजकीय व्यवस्थेपुढे दहशतवादाचे आव्हान कसे आहे याची चर्चा करा.
- प्र. ९ नेहरूंच्या विकासाच्या प्रतिमानाची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.
- प्र. १० टीपा लिहा (कोणतेही दोन) :
- (अ) आघाडीचे शासन
 - (ब) प्रादेशिकवाद
 - (क) नक्षलवाद
 - (ड) आर्थिक सुधारणा.
-

Political Science - (P-II)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions of which at least two must be from each section.

(2) All questions carry equal marks (20 marks each).

(3) Answer to Section I and II should be written in the same answer book.

Section I

1. Define and explain Public Administration with its nature and scope.

2. Explain the concept Good Governance and discuss its significant features.

3. Define and explain the Principle of Delegation and write its features.

4. Explain the concepts of e-governance and public private partnership.

5. Write short notes (any two) :—

- (a) Evolution of Public Administration
- (b) POSDCORB
- (c) New Public Management
- (d) Estimate Committee.

Section II

6. What are the basic features of Indian Administrative system ?

7. Explain in detail the role, function and composition of Union Public Service Commission.

8. Discuss in detail the formulation of Budget in India.

9. What are the remedies to control corruption in Indian Administrative System ?

10.. Write short notes (any two) :—

- (a) Objectives of Training
- (b) British legacy of Indian Administration System
- (c) Lokpal
- (d) Public Accounts Committee.

[TURN OVER]

Con. 261-JV-7416-19.

2

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण; १००]

- सूचना :** (१) प्रत्येक विभागातून दोन असे एकूण पाच प्रश्न सोडविणे. (२) प्रत्येक प्रश्नाला समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २० गुण) (३) विभाग १ आणि २ ची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहा.

विभाग १

१. लोकप्रशासनाची व्याख्या देऊन लोकप्रशासनाचे स्वरूप व व्याप्ती स्पष्ट करा.

२. मुशासन ही संकल्पना विशद करा व त्याच्या महत्वाच्या वैशिष्ट्यांची चर्चा करा.

३. प्रशासनातील अधिकार प्रदान तत्वाची वैशिष्ट्ये व्याख्येसह स्पष्ट करा.

४. ई-प्रशासन आणि सार्वजनिक व खाजगी भागीदारी या संकल्पना स्पष्ट करा.

५. टिपा लिहा (कोणतेही दोन) :-

- (अ) लोकप्रशासनाची उत्क्रांती
- (ब) POSDCORB
- (क) नविन सार्वजनिक व्यवस्थापन
- (ड) अंदाजपत्रक समिती.

विभाग २

६. भारतीय प्रशासकिय व्यवस्थेची मूळभूत वैशिष्ट्ये कोणती आहेत ?
७. केंद्रीय लोकसेवा आयोगाची रचना, कार्य आणि अधिकार स्पष्ट करा.
८. 'अंदाजपत्रक' ही संकल्पना विशद करा व त्याचे महत्व विशद करा.
९. भारतीय प्रशासकिय व्यवस्थेतील भ्रष्टाचार नियंत्रित करण्यासाठी कोणत्या उपाययोजना आहेत ?
१०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-
- (अ) प्रशिक्षणाचा हेतू व उद्दिष्टे
 - (ब) भारतातील प्रशासकिय व्यवस्थेतील ब्रिटीश वारसा
 - (क) लोकपाल
 - (ड) लोकलेखा समिती.

85

- N.B. (1) Attempt any five questions of which atleast **two** must be from **each** section.
(2) All questions carry **equal** marks (**20** marks each)

Section I

1. Discuss basic features of Indian constitution in detail.
2. "Philosophy of Indian constitution lies in its Preamble". Elucidate
3. Explain the powers and functions of the President of India.
4. Examine the legislative relations between the centre and the state.
5. Write short notes (any **two**) :
 - (a) 42nd constitutional amendment
 - (b) Directive principles of the state policy
 - (c) Judicial Review
 - (d) Demand for Smaller States

Section II

6. Give important features of regional parties in India.
7. What is Communalism ? Give causes for the rise of Communalism in India.
8. Discuss Naxalism as a challenge to the Indian Political System.
9. Evaluate the Social and Political impact of 1991 economic reforms.
10. Write short notes (any **two**)
 - (a) Coalition Government
 - (b) Regionalism
 - (c) Terrorism
 - (d) Globalization and Liberalization.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा. प्रत्येक विभागातील किमान दोन प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहे.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत. (प्रत्येकी २०)

विभाग १

१. भारतीय राज्यघटनेच्या मुलभूत वैशिष्ट्यांची सविस्तरपणे चर्चा करा.
२. “भारतीय राज्यघटनेच्या सरनाम्यामध्ये राज्यघटनेचे तत्वज्ञान दडलेले आहे.” सविस्तरपणे लिहा.
३. भारतीय राष्ट्रपतींचे अधिकार व कार्ये विशद करा.
४. केंद्र व राज्य यांच्या मधील वैधानिक संबंधाचे परिक्षण करा.
५. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :
 - (अ) ४२ वी घटना दुरुस्ती
 - (ब) राज्याची मार्गदर्शक तत्त्वे
 - (क) न्यायालयीन पुनर्विलोकन
 - (ड) लहान राज्याची मागणी.

विभाग २

६. भारतातील प्रादेशिक पक्षांची महत्त्वाची वैशिष्ट्ये द्या.
७. जमातवाद म्हणजे काय ? भारतातील जमातवादाच्या उदयाची कारणे द्या.
८. भारतीय राजकीय व्यवस्थेपुढील नक्षलवाद हे एक आव्हान आहे याची चर्चा करा.
९. १९९१ च्या आर्थिक सुधारणांमुळे झालेल्या सामाजिक व राजकीय परिणामांचे मुल्यमापन करा.
१०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :
 - (अ) आघाडीचे शासन
 - (ब) प्रादेशिकवाद
 - (क) दहशतवाद
 - (ड) जागतिकीकरण व उदारीकरण.

- N.B. :** (1) Attempt any five questions of which at least two must be from each section.
 (2) Each question carries 20 marks.
 (3) Answer to section I & II should be written in the same answer book.

Section I

1. Explain the evolution of public administration. 20
2. Write an essay on E-Governance in India. 20
3. Discuss the process and advantages of delegation in administration. 20
4. Explain the concept and main features of New Public Management. 20
5. Short note (any two) :-
 - (a) MC Gregor's theory 'X' and 'Y'.
 - (b) Explain the concept of LPG.
 - (c) Management Information System.
 - (d) Broom's expectancy theory.

Section II

6. What are the main Constitutional Provisions of Indian Administrative System ? 20
7. Discuss the process and importance of training to the all India Services recruits. 20
8. What is Budget ? Discuss the process of formulation and passing of budget. 20
9. Write brief notes on :-
 - (a) Committee on Public Undertakings.
 - (b) Estimate Committee.
10. Short notes on (any two) :-
 - (a) Lokayukta
 - (b) Training for MPSC recruits at YASHDA
 - (c) Remedies to remove corruption
 - (d) Role of Comptroller and Auditor General of India (CAG).

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

- सूचना:**
- (१) प्रत्येक विभागातील किमान दोन असे एकूण पाच प्रश्न सोडवा.
 - (२) प्रत्येक प्रश्नांला २० गुण आहेत.
 - (३) विभाग १ आणि २ ची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहावीत.

विभाग १

१. लोकप्रशासनाची व्याख्या व विकास टप्प्यांची चर्चा करा.

२०

२. भारतातील ई-प्रशासनाच्या व्याप्तीवर निबंध लिहा.

२०

३. प्रशासनातील अधिकार प्रदान प्रक्रिया व त्याच्या वैशिष्ट्यांची चर्चा करा.

२०

४. नव लोकव्यवस्थापन संकल्पना स्पष्ट करून त्याच्या महत्वाच्या वैशिष्ट्यांची चर्चा करा.

२०

५. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-

२०

- (अ) मॅकग्रेगरचा 'X' व 'Y' सिध्दांत
- (ब) LPG संकल्पना स्पष्ट करा.
- (क) व्यवस्थापन माहिती प्रणाली
- (ड) ब्रूमचा अपोलावादी सिध्दांत.

विभाग २

६. भारतीय प्रशासकीय व्यवस्थेची घटनात्मक धोरण विशद करा.

२०

७. भारतीय प्रशासकीय सेवेत भरती झालेल्या अधिकाऱ्याच्या प्रशिक्षण व्यवस्थेवर सविस्तार लिहा.

२०

८. अर्थसंकल्प म्हणजे काय ? भारत सरकारच्या वार्षिक अर्थसंकल्प तयार आणि संसदेत पास करण्याची प्रक्रिया स्पष्ट करा.

९. सविस्तर लिहा :-

२०

- (अ) सार्वजनिक उपक्रम समिती
- (ब) लोकलेखा समिती.

१०. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :-

२०

- (अ) लोकआयुक्त
- (ब) महाराष्ट्र राज्य सेवांचे प्रशिक्षण YASHDA येथे
- (क) भ्रष्टाचार कसे मिटेल
- (ड) महालेखा परीक्षकांची भूमिका (CAG).

16/05/2019

P4-Exam.-2019-1-212
Con. 214-19.Commerce - (Paper - II)

JV-7360

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) All Questions are compulsory
 (2) Figures to the right indicate full marks.

SECTION I

1. Explain the following terms (any five) : 10
(a) Capital Structure	(e) Debt Services
(b) Cash Management	(f) Forfeitures
(c) Surplus	(g) Liquidity
(d) Capital Budget	(h) Preference shares.
2. Answer any three of the following questions : 30
- (a) Define Financial Management. State its objectives.
 - (b) What do you mean by Financial Planning ? Explain its importance.
 - (c) Describe the causes and remedies of under Capitalisation.
 - (d) What are the various sources of Capital ?
 - (e) What is Ventures capital ? Explain its importance.
 - (f) Describe the various types of debentures.
3. Write short notes (any two) : 10
(a) Public Deposits	(c) Theories of Capitalisation
(b) Initial Public Offer (IPO)	(d) Sound Financial Planning.

SECTION II

4. Explain the following terms (any five) : 10
(a) Rating	(e) Asset Swap
(b) Bond	(f) Bid Price
(c) Accrued Expenses	(g) Call option
(d) Annuity	(h) Capital Loss.
5. Answer any three of the following questions : 30
- (a) Describe meaning and importance of Fixed Capital.
 - (b) What is working Capital ? Explain its importance.
 - (c) Distinguish between Primary Market and Secondary Market.
 - (d) What are the functions of SEBI ?
 - (e) Discuss the functions of Mutual Funds.
 - (f) Discuss the importance of Foreign Direct Investment.
6. Write short notes (any two) : 10
(a) Public opinion on FDI	(c) Stock Exchange
(b) Merchant Bank	(d) Classification of working capital.

[TURN OVER

(मराठी रुपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

(२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पुर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग १

१. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा : १०
 (अ) भांडवल रचना (इ) कर्ज सेवा
 (ब) रोख व्यवस्थापन (फ) जप्ती
 (क) अतिरीक्त (ग) तरलता
 (ड) भांडवली अंदाजपत्र (ह) अग्रहककाचे भाग
२. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा : ३०
 (अ) वित्तीय व्यवस्थापन ची व्याख्या लिहा. त्याची उद्दिष्टे लिहा.
 (ब) वित्तीय नीयोजन म्हणजे काय ? त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.
 (क) कमी भांडवलीकरणाची कारणे आणि उपाय लिहा.
 (ड) भांडवलाचे विविध मार्ग कोणते ?
 (इ) साहसी भांडवल म्हणजे काय ? त्याचे महत्त्व लिहा.
 (फ) कर्जोख्यांची विविध प्रकार स्पष्ट करा.
३. थोडक्यात कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा : १०
 (अ) सार्वजनीक ठेवी (क) भांडवलीकरणाचे सिद्धांत
 (ब) प्रारंभीक सार्वजनीक दर्शने (ड) योग्य वित्तीय व्यवस्थापन

विभाग २

४. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा : १०
 (अ) मुल्यांकन (इ) संपत्ती देवाणधेवाण
 (ब) बंध पत्र (फ) बोली किंमत
 (क) उपार्जित खर्च (ग) कॉल पर्याय
 (ड) वार्षिकी (ह) भांडवली तोटा.
५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा : ३०
 (अ) स्थिर भांडवलाचा अर्थ आणि महत्त्व स्पष्ट करा.
 (ब) खेळते भांडवल म्हणजे काय ? त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.
 (क) प्राथमिक बाजारपेठ आणि दुय्यम बाजारपेठ फरक लिहा.
 (ड) सेबीची कार्ये कोणती ?
 (इ) म्युचल फंड ची कार्ये स्पष्ट करा.
 (फ) परदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीचे महत्त्व लिहा.
६. थोडक्यात कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा : १०
 (अ) परदेशी प्रत्यक्ष गुंतवणुकीवरील सार्वजनिक मत (क) स्टॉक मार्केट
 (ब) मर्चंट बँक (ड) खेळत्या भांडवलाचे वर्गीकरण.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) All the questions are compulsory.
(2) Figures to the right indicate full marks.
(3) Tie both the sections together.

SECTION 1

1. Explain the following terms (any five): 10
- (a) Macro Environment
 - (b) Product Decision
 - (c) Market Risk
 - (d) Cost base Pricing
 - (e) Return on Investment
 - (f) Re-Marketing
 - (g) Target Market
 - (h) KPO
2. Answer the following (any three): 30
- (a) Explain in detail steps in the Product Life Cycle.
 - (b) Define Marketing Mix. Explain its elements.
 - (c) What are the different methods of pricing?
 - (d) Explain new product development strategy with example.
 - (e) What do you mean by production planning? Also, state and explain product differentiation.
 - (f) Discuss the factors affecting consumer behavior.
3. Write short notes on (any two): 10
- (a) Various types of buying behavior
 - (b) Market Segment.
 - (c) Mega Marketing
 - (d) Types of Products

SECTION 2

4. Explain the following terms (any five) 10
- (a) Perishability
 - (b) Heterogeneous Market
 - (c) Discount House
 - (d) Retailers
 - (e) Push Strategy
 - (f) Rural Marketing
 - (g) Print Advertising
 - (h) E-commerce

[TURN OVER

5. Answer the following (any three):

- Define Marketing Research. Explain marketing research process and its importance.
- Explain the different benefits that a service sector can derive from Business Process Outsourcing.
- Discuss the various types of Retail Shops.
- Explain the factors influencing advertising.
- Define MIS. Explain its significance.
- Discuss the consumer channel of distribution.

6. Write short notes on (any two):

- Business process outsourcing
- Public Relations
- Service Marketing
- Marketing Information System.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) सर्व प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहेत.

(२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग १

१. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा :

- स्थुल वातावरण
- वस्तु निर्णय
- बाजारपेठ जोखीम
- खर्च आधारीत मुल्य
- गुंतवणूक परतावा
- परती-विपणन
- लक्ष्य विपणी
- के.पी.ओ.

२. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :

- वस्तु जीवन चक्राची स्थिती विस्तृतपणे स्पष्ट करा.
- 'विपणन मिश्र' व्याख्या लिहून त्याचे घटक स्पष्ट करा.
- मुल्यांकनाच्या विविध पद्धती कोणत्या ?
- नविन वस्तू विकास धोरण उदाहरणासह स्पष्ट करा.
- उत्पादन नियोजन म्हणजे काय ? वस्तू विविधीकरण स्पष्ट करा.
- ग्राहक खरेदी वर्तणुकीवर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.

३. थोडक्यात कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा :

१०

- (अ) खरेदी वर्तनाचे विविध प्रकार
- (ब) बाजारपेठ विभागीकरण
- (क) मोठ्या प्रमाणाचे विपणन
- (ड) वस्तूचे प्रकार.

विभाग २

४. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा :

१०

- (अ) नाशवंतता
- (ब) वैविध्य बाजारपेठ
- (क) सवलतीची दुकाने
- (ड) किरकोळ विक्रेते.
- (इ) पुश धोरण
- (फ) ग्रामिण विपणन
- (ग) छापील जाहिरात
- (ह) ई-कॉर्मस

५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :

३०

- (अ) विपणन संशोधनाची व्याख्या लिहा. विपणन संशोधन प्रक्रिया स्पष्ट करा आणि त्याचे महत्त्व विशद करा.
- (ब) सेवा उद्योग हा बाह्य उत्पादन प्रक्रियेतुन (बी.पी.ओ.) निर्मित असुन त्याचे विविध फायदे स्पष्ट करा.
- (क) किरकोळ दुकानाचे विविध प्रकार स्पष्ट करा.
- (ड) जाहिरातीवर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
- (इ) विपणन माहिती प्रक्रिया व्याख्या लिहा आणि त्याचे महत्त्व विशद करा.
- (फ) उपभोक्ता वस्तू वितरणाचे मार्ग विशद करा.

६. थोडक्यात कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा :

१०

- (अ) बाह्य उत्पादन प्रक्रिया पद्धती (बी.पी.ओ.)
- (ब) लोक संबंध
- (क) सेवा विपणन
- (ड) विपणन माहिती यंत्रणा.

20/05/2019

P4-Exam.-2019-1-210
Con. 213-19.

S.Y.B.A.

Commerce - (Paper-II)

JV-7220

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) All Questions are compulsory
(2) Figures to the right indicate full marks.

SECTION I

1. Explain the following terms (any five) : 10
- (a) Financial Management (e) Capital Structure
(b) Equity shares (f) Borrowed capital
(c) Short term finance (g) Prospectus
(d) Bonus share (h) Liquidity
2. Answer any three of the following questions : 30
- (a) Describe the objectives of Financial Management.
(b) Explain the essentials of Sound Financial Plan.
(c) Explain the causes of Over Capitalization and Under Capitalizations.
(d) Discuss the various sources of Long Term Finance.
(e) Outline the main Components of Capital Structure.
(f) Write a detailed note on Venture Capital.
3. Write short notes (any two) : 10
- (a) Merits and demerits of Debentures (c) Trading on Equity
(b) Public issue (d) Owned Capital

SECTION II

4. Explain the following terms (any five) : 10
- (a) Seasonal Working Capital (e) FDI
(b) Primary market (f) ICICI
(c) National Stock Exchange (g) Money market
(d) Forward Contracts (h) Tax saving schemes
5. Answer any three of the following questions : 30
- (a) Explain the Factors affecting on the requirement of Working Capital.
(b) What are the functions of Capital market? Explain.
(c) Write a detailed note on SEBI.
(d) Describe the importance of Mutual fund.
(e) Explain the services provided by the Merchant Banking in India.
(f) Explain the role of stock exchange in India.
6. Write short notes (any two) : 10
- (a) Importance of FDI in India (c) Mortgages market
(b) Features of Fixed capital (d) Credit Rating Agencies

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.

(२) उजवीकडील अंक पुर्ण गुण दर्शवितात.

(३) इंग्रजीमधील प्रश्न प्रमाण मानावेत.

विभाग १

१. खालील संकल्पना स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) : १०

(अ) वित्त व्यवस्थापन	(इ) भांडवल रचना
(ब) समभाग	(फ) कर्जाऊ भांडवल
(क) अल्पमुदतसाठी वित्त	(ग) माहिती पत्रक
(ड) बोनस भाग	(ह) तरलता

२. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा : ३०

- (अ) वित्त व्यवस्थापन उद्दिष्टांचे वर्णन करा.
- (ब) चांगल्या वित्त योजनेसाठी आवश्यक बाबी स्पष्ट करा.
- (क) आधी भांडवलीकरण आणि कमी भांडवलीकरण यांची कारणे स्पष्ट करा.
- (ड) दीर्घ मुदतीच्या वित्ताच्या विविध स्त्रोतांची चर्चा करा.
- (इ) भांडवल रचनेतील प्रमुख घटक सांगा.
- (फ) साहस भांडवल यावर सविस्तर टीप लिहा.

३. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) : १०

(अ) कर्जरोख्यांचे फायदे व तोटे	(क) समभागांवर व्यापार
(ब) सार्वजनिक भाग विक्री	(ड) मालकीचे भांडवल

विभाग २

४. खालील संकल्पना स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) : १०

(अ) हंगामी खेळते भांडवल	(इ) थेट विदेशी गुंतवणूक
(ब) प्राथमिक बाजार	(फ) आय.सी.आय.सी आय. (ICICI)
(क) राष्ट्रीय स्कंध विपणी	(ग) पैसे बाजार
(ड) अग्रेषित करार	(ह) कर बचत योजना.

५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा : ३०

- (अ) खेळत्या भांडवलाच्या गरजेवर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
- (ब) भांडवल बाजाराची कार्ये कोणती ? स्पष्ट करा.
- (क) सेबीवर सविस्तर टीप लिहा.
- (ड) म्युचुअल फंडाचे महत्त्व वर्णन करा.
- (इ) भारतामधील व्यापारी बँकांकडून पुरविल्या जाणाऱ्या सेवा स्पष्ट करा.
- (फ) भारतातील स्कंध विपणीची भूमिका स्पष्ट करा.

६. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) : १०

(अ) भारतातील थेट विदेशी गुंतवणूकीचे महत्त्व	(क) गहाण बाजारपेठ
(ब) स्थिर भांडवलाची वैशिष्ट्ये	(ड) पत मुल्यांकन संस्था.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]**N.B. (1) All questions are compulsory.****(2) Figures to the right indicate full marks.****SECTION 1****1. Explain the following terms (any five): 10**

- (a) Cookies
- (b) Mass Marketing
- (c) Internet banner advertising
- (d) Offer
- (e) Opt-in (subscribe)
- (f) Opt-out (unsubscribe)
- (g) Retargeting
- (h) Telemarketing.

2. Answer any three of the following : 30

- (a) Distinguish between Selling and Marketing.
- (b) Discuss Indian Marketing Environment.
- (c) Explain the factors influencing buyer behaviour.
- (d) What is the importance of choosing the target market.
- (e) Explain the stages of product life cycle.
- (f) Discuss the factors influencing pricing.

3. Write short notes on any two of the following : 10

- (a) Method of pricing
- (b) Product Mix
- (c) Types of Buyers
- (d) Macro Environment.

SECTION 2**4. Explain the following terms (any five) : 10**

- (a) Balance Stock
- (b) Barcode
- (c) Copyright
- (d) Core product
- (e) Database
- (f) Delphi techniques
- (g) Family life cycle
- (h) Market demand.

[TURN OVER

5. Answer any three of the following :

- (a) Explain the channel for consumer products.
- (b) Discuss the importance of events management in marketing.
- (c) What are the requisites of good MIS.
- (d) State the use of B.P.O. in service marketing.
- (e) Describe the growth of service marketing in India.
- (f) What are the factors responsible for the growth of Rural Market.

6. Write short notes on any two of the following :

- (a) Service Marketing
- (b) Marketing Research
- (c) Audio-Visual Advertisement
- (d) E-commerce.

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) सर्व प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहेत.

(२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग १

१. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा :

- (अ) कुकीज
- (ब) मोठ्या प्रमाणावरील विपणन
- (क) इंटरनेट बॅनर जाहिराती
- (ड) ऑफर (देऊ करणे)
- (इ) निवड-मान्य
- (फ) निवड-रद्द
- (ग) पूर्नलक्ष्यीकरण
- (ह) दूरसंचार विपणन

२. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :

- (अ) विक्री आणि विपणनातील फरक लिहा.
- (ब) भारतीय विपणन वातावरण सवीस्तर चर्चा करा.
- (क) खरेदी वर्तनावर परीणाम करणारे घटक लिहा.
- (ड) लक्ष्य-बाजारपेठ निवडीची महत्व कोणती ?
- (इ) वस्तु जीवन चक्राच्या अवस्था स्पष्ट करा.
- (फ) किंमत निर्धारणावर परीणाम करणारे घटक लिहा.

३. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) : १०

- (अ) किंमत निर्धारण पद्धती
- (ब) वस्तू मीश्र
- (क) ग्राहकांचे प्रकार
- (ड) स्थुल वातावरण.

विभाग २

४. खालीलपैकी कोणत्याही पाच संज्ञा स्पष्ट करा : १०

- (अ) बाकी शिल्लक
- (ब) बारकोड
- (क) कॉपीराइट
- (ड) मुख्य उत्पादन
- (इ) डेटा बेस
- (फ) डेल्फी तंत्र
- (ग) कुटूंब जीवन चक्र
- (ह) बाजारपेठ मागाणी.

५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा : ३०

- (अ) उपभोक्ता वस्तू वितरणाचे मार्ग स्पष्ट करा.
- (ब) विपणनामधील प्रसंग व्यवस्थापनाचे महत्वाची चर्चा करा.
- (क) चांगल्या विपणन माहिती पद्धतीच्या आवश्यक बाबी कोणत्या ?
- (ड) सेवा विपणनातील बी.पी.ओ. चा उपयोग लिहा.
- (इ) भारतीय सेवा विपणनाचा विकासाबाबत चर्चा करा.
- (फ) भारतीय ग्रामीण बाजारपेठ विकसीत होण्यासाठी जबाबदार घटक कोणते ?

६. थोडक्यात कोणत्याही दोहोऱ्वर टिपा लिहा : १०

- (अ) सेवा विपणन
- (ब) विपणन संशोधन
- (क) दृकश्राव्य जाहीराती
- (ड) ई-कॉमर्स

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) All questions are compulsory.
(2) Figures to the right indicate full marks.

Section I

1. Explain the following terms :— (any five) 10
 - (a) Financial Management
 - (b) Lease
 - (c) Trading on Equity
 - (d) Secured Debentures
 - (e) Liquidity
 - (f) Cumulative Preference Shares
 - (g) Owned Capital
 - (h) Capital structure
2. Answer any three of the following questions :— 30
 - (a) Define the financial Management and Explain its functions ?
 - (b) What is financial Planning ? Explain its objectives with example ?
 - (c) What is under capitalisation ? Explain the causes and remedies of under Capitalisation ?
 - (d) Discuss the various sources of Long term finance.
 - (e) Elaborate the different types of Preference Shares.
 - (f) Explain the meaning merits and demerits of debentures.
3. Write short note on (any two) 10
 - (a) Venture Capital
 - (b) Ploughing back of Profits
 - (c) Stock Exchange
 - (d) Types of Prospectus.

[TURN OVER

Section II

4. Explain the following terms :— (any five) 10

(a) Primary Market	(e) FDI
(b) SEBI	(f) Merchant Banking
(c) Mutual fund	(g) Underwriting
(d) Types of Debentures	(h) Working Capital

5. Answer any three of the following questions :— 30

- (a) Explain the factors affecting on the requirements of fixed capital.
- (b) Explain the role of Capital Market in India.
- (c) Discuss the types of Mutual Funds.
- (d) What are the functions of SEBI.
- (e) Explain the need of Merchant Banking in India.
- (f) What is the Importance of FDI ? Explain in detail.

6. Write short note on (any two) 10

- (a) Classification of working capital
 - (b) National Stock Exchange
 - (c) Technical Analysis
 - (d) Credit Rating Agencies.
-

101

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न अनिवार्य आहेत.
 (२) उजवीकडील अंक प्रश्नाचे पुर्ण गुण दर्शवितात.
 (३) इंग्रजी मधील प्रश्न प्रमाण मानावेत.

विभाग १

१. खालील संकल्पना स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच) १०

(अ) वित्तीय व्यवस्थापन	(इ) तरलता
(ब) भाडेपट्टा	(फ) संचित अग्रहकाचे भाग
(क) समभागांवरील व्यापार	(ग) मालकीचे भांडवल
(ड) सुरक्षित कर्जरोखे	(ह) भांडवल रचना

२. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :- ३०

- (अ) वित्त व्यवस्थापन ही संकल्पना स्पष्ट करा आणि त्याची कार्ये सांगा ?
- (ब) 'आर्थिक नियोजन' म्हणजे काय ? त्यांची उद्दिष्टे उदाहरणासह स्पष्ट करा.
- (क) कमी भांडवलीकरण म्हणजे काय ? त्यांची कारणे आणि उपाय स्पष्ट करा.
- (ड) दीर्घ मुदतीच्या वित्ताच्या विविध स्रोतांची चर्चा करा.
- (इ) अग्रहकाच्या भागाच्या विविध प्रकारांचे सविस्तर वर्णन करा.
- (फ) कर्जरोख्याचे अर्थ, फायदे आणि तोटे स्पष्ट करा.

३. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) १०

- (अ) साहस भांडवल
- (ब) नफ्याची पुर्णगुंतवणूक
- (क) भाग व्यापार
- (ड) माहिती पत्रकाचे प्रकार

[TURN OVER

विभाग २

४. खालील संकल्पना स्पष्ट करा (कोणत्याही पाच)

- (अ) प्राथमिक बाजार
- (ब) सेबी
- (क) म्युचुअल फंड
- (ड) कर्जरोखांचे प्रकार
- (इ) विदेशी थेट गुंतवणूक
- (फ) व्यापारी बँका
- (ग) भागविक्री दलाली
- (ह) खेळते भांडवल

१०

५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :-

- (अ) स्थिर भांडवलाच्या प्रमाणावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.
- (ब) भारतातील भांडवली बाजारांचे महत्व स्पष्ट करा.
- (क) म्युच्युअल फंडाच्या प्रकारांची चर्चा करा.
- (ड) 'सेबी' चे कार्य स्पष्ट करा.
- (इ) भारतामधील व्यापारी बँकांची गरज स्पष्ट करा.
- (फ) विदेशी थेट गुंतवणूकीचे महत्व काय आहे ? सविस्तर स्पष्ट करा.

३०

६. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही दोन)

- (अ) खेळत्या भांडवलाचे वर्गीकरण
- (ब) राष्ट्रीय भाग बाजार
- (क) तांत्रिक मुल्यामापन
- (ड) पत मुल्यांकन संस्था.

१०

(103)

N.B. (1) All questions are **compulsory**.
(2) Figures to the right indicate full marks.

SECTION 1

1. Explain the following terms (any five): 10
- (a) Market Share
 - (b) Marketing Plan
 - (c) Motivation
 - (d) Perception
 - (e) Personality
 - (f) Point of Purchase
 - (g) Product Positioning
 - (h) Public relation.
2. Answer any three of the following : 30
- (a) State the definition and concepts of Marketing.
 - (b) Distinguish between macro and micro environment.
 - (c) State the broad profile of Indian consumer.
 - (d) Explain the bases used for market segmentation.
 - (e) What is product differentiation ? Explain its importance.
 - (f) Discuss the methods of pricing.

3. Write short notes on any two of the following : 10
- (a) Product development
 - (b) Product life cycle
 - (c) Target Market
 - (d) Buyer Satisfaction.

SECTION 2

4. Explain the following terms (any five) : 10
- (a) Chain store system
 - (b) Competition
 - (c) Copyright
 - (d) Delphi techniques
 - (e) Dwelling Unit
 - (f) Elasticity
 - (g) Nonprofit marketing
 - (h) Quantity discount.

[TURN OVER

5. Answer any three of the following :

30

- (a) Explain the channel for Industrial products.
- (b) Define Advertisement. State its limitation.
- (c) Define Marketing Research. Explain its importance.
- (d) What is service Marketing ? Explain its features.
- (e) What is personal Selling ? State its importance.
- (f) Discuss the characteristics of Rural Marketing.

6. Write short notes on any two :

10

- (a) Service Marketing in India
 - (b) MIS
 - (c) Marketing communication
 - (d) Retailing in India.
-

(मराठी रूपांतर)

(3 तास)

[एकूण गुण : 900]

सुचना: (१) सर्व प्रश्न सोडविणे अनिवार्य आहेत.

(२) उजवीकडील अंक प्रश्नांचे पूर्ण गुण दर्शवितात.

विभाग १

1. खालीलपैकी कोणतेही पाच संज्ञा लिहा :

90

- (अ) बाजारपेठ भाग
- (ब) विपणन योजना
- (क) प्रेरणा
- (ड) समज /आकलनशक्ती
- (इ) व्यक्तिमत्व
- (फ) खरेदीचा बिंदू
- (ग) वस्तू स्थिती
- (ह) लोकसंबंध

2. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :

30

- (अ) विपणनाची संकल्पना आणि व्याख्या द्या.
- (ब) स्थुल आणि सुक्ष्म वातावरण फरक लिहा.
- (क) भारतीय उपभोक्त्यांचे चित्र स्पष्ट करा.
- (ड) बाजारपेठ विभागीकरणाचे आधार स्पष्ट करा.
- (इ) वस्तू विवीधीकरण म्हणजे काय. त्याचे महत्व लिहा.
- (फ) मुल्यांकनाच्या पद्धती विशद करा.

(105)

३. खालीलपैकी कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा :

90

- (अ) वस्तु विकास
- (ब) वस्तू जीवन चक्र
- (क) लक्ष्य बाजारपेठ
- (ड) ग्राहक समाधान.

विभाग २

४. खालीलपैकी कोणतेही पाच संज्ञा स्पष्ट करा :

90

- (अ) साखळी दुकान पद्दती
- (ब) स्पर्धा
- (क) कॉपी राईट
- (ड) डेल्फी तंत्र
- (इ) राहते एकक
- (फ) लवचिकता
- (ग) नानफा विपणन
- (ह) वस्तु सुट

५. खालीलपैकी कोणत्याही तीन प्रश्नांची उत्तरे लिहा :

30

- (अ) औद्योगिक वस्तू वितरणाचे मार्ग लिहा.
- (ब) जाहीरातीची व्याख्या द्या. त्याच्या मर्यादा स्पष्ट करा.
- (क) विपणन संशोधनाची व्याख्या द्या. त्याचे महत्त्व स्पष्ट करा.
- (ड) सेवा विपणन म्हणजे काय ? त्याची वैशिष्ट्ये लिहा.
- (इ) वैयक्तीक विक्री म्हणजे काय ? त्याचे महत्त्व लिहा.
- (फ) ग्रामीण विपणनाची गुणवैशिष्ट्ये लिहा.

६. कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा :

90

- (अ) भारतीय सेवा विपणन
- (ब) विपणन माहिती प्रणाली
- (क) विपणन संज्ञापन
- (ड) भारतीय किरकोळ व्यापार.

Con. 222-19.

Rural Development - (P-II)

(3 Hours)

JV-7692

[Total Marks : 100]

- N.B. :** (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks.
 (3) Answers to the both sections should be written in the same answer-book.

Section I

1. Explain the concept of tribal community. State the features of tribal community.

OR

State the problems of Scheduled Caste. Describe government policies to eradicate it.

2. Define Religion. Explain the features of religion.

OR

What do you mean by Education ? Explain the role of education in Social Process.

3. Explain the nature of Modernization. Discuss on problems of Modernization.

OR

Discuss the various factors that promote to Culturalization. Comment on 'limitation of Culturalization'.

Section II

4. Explain in detail, 'Food Management Policy of India'.

OR

State the various types of irrigation. Explain the benefits of irrigation.

5. Explain the concept of Self-Help-Group. State the features of Self-Help-Group.

OR

State the various types of Agro-Based Industries. Explain the importance of Agro-Based Industries in rural employment generation.

6. Explain the nature of Eco Tourism. Discuss on , 'There is need for awareness about Eco Tourism'.

OR

Explain the concept of Agro Tourism. State the merits and demerits of Agro Tourism.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

| एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) कोणतेही पाचे प्रश्न सोडवा.
(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
(३) दोन्ही विभागाची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहा.

विभाग १

१. 'आदिवासी समुदाय' ही संकल्पना स्पष्ट करून, आदिवासी समुदायाची वैशिष्ट्ये सांगा.
किंवा

अनुसुचित जातीच्या समस्या सांगून त्यांच्या समस्या निर्मलनासाठी शासकीय उपाययोजना विशद करा.

२. धर्माची व्याख्या सांगून धर्माची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

किंवा

शिक्षण म्हणजे काय ? शिक्षणाची समाजिकीकरण प्रक्रियेतील भूमिका स्पष्ट करा.

३. भारतातील आधुनिकीकरणाचे स्वरूप स्पष्ट करून आधुनिकीकरणामुळे निर्माण झालेल्या समस्यांवर चर्चा करा.

किंवा

सांस्कृतिकीकरणास चालना देणाऱ्या घटकांची चर्चा करून सांस्कृतीकीकरणाच्या मर्यादांवर भाष्य करा.

विभाग १

४. भारताबाबत अन्नधान्य व्यवस्थापनाचे धोरण सविस्तरपणे विषद करा.

किंवा

जलसिंचनाचे विविध प्रकार सांगून जलसिंचनाचे फायदे स्पष्ट करा.

५. स्वयंसहाय्यता बचत गटाची संकल्पना स्पष्ट करून स्वयंसहाय्यता बचत गटाची वैशिष्ट्ये सांगा.

किंवा

कृषी उद्योगांचे प्रकार सांगून ग्रामीण रोजगार निर्मितीत कृषी उद्योगांचे महत्व स्पष्ट करा.

६. पर्यावरणीय पर्यटनाचे स्वरूप स्पष्ट करून 'पर्यावरणीय पर्यटनाबाबत जनजागृतीची गरज आहे.' ह्या विधानावर चर्चा करा.

किंवा

कृषी पर्यटनाची संकल्पना सांगून कृषी पर्यटनाचे गुण-दोष सांगा.

- N.B. :** (1) Attempt any **five** questions.
 (2) All questions carry **equal** marks.
 (3) Answer of the **both** section should be written in the **same** answer-book.

Section I

1. Define the concept of District Adminstration and Explain the evolution of district administration.

OR

What is meant by District Administration ? Explain various factors of District Administration.

2. Elaborate the role of 'Collector' and Tahasildar in District Revenue Administration.

OR

Discuss the historical background of Revenue Administration.

3. Define term 'planning'. Explain the process of planning on District Level.

OR

Give a detail account of the post 1992 Reforms in District Planning Machinery.

Section II

4. Discuss the main provision made in 73rd Constitutional Amendmend.

OR

Describe the provisons of Maharashtra Zilla Parishad and Panchayat Samiti Act-1961.

5. Explain the concept of land fragmentation and state the consequence of land fragmentation.

OR

State the objectives of land reform and explain the limitations of land reform.

6. Write the structure and functions of Agricultural Produce Marketing Committee.

OR

Review the provision of Co-operative Act - 1904.

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

- सूचना :**
- (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 - (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
 - (३) दोन्ही विभागातील प्रश्नांची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहावीत.

विभाग १

१. जिल्हा प्रशासनाची व्याख्या सांगून जिल्हा प्रशासनाची उत्क्रांती विशद करा.

किंवा

जिल्हा प्रशासन म्हणजे काय ? जिल्हा प्रशासनाचे घटक कोणते ते सांगा.

२. जिल्हा महसूल प्रशासनासध्ये 'जिल्हाधिकारी' व 'तहसिलदार' यांची भूमिका स्पष्ट करा.

किंवा

महसूल प्रशासनाच्या ऐतिहासिक पाश्वभूमीची चर्चा करा.

३. 'नियोजन' ही संकल्पना स्पष्ट करा. जिल्हास्तरीय नियोजनाची प्रक्रिया स्पष्ट करा.

किंवा

जिल्हा नियोजन यंत्रेणे त १९९२ नंतर झालेल्या बदलाविषयी सविस्तर विवरण घ्या.

विभाग २

४. ७३ व्या घटना दुरुस्तीतील प्रमुख तरतुदीची चर्चा करा.

किंवा

महाराष्ट्र जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती कायदा १९६१ मधील तरतुदीचे वर्णन करा.

५. जमिनीचे तुकडीकरण ही संकल्पना स्पष्ट करून त्यांच्या परिणामांची चर्चा करा.

किंवा

जमिन सुधारणेची उद्दिष्ट्ये सांगून, जमिन सुधारणेच्या मर्यादा विशद करा.

६. कृषी उत्पन्न बाजार समितीची रचना व कार्य लिहा.

किंवा

सहकारी संस्था कायदा १९०४ मधील तरतुदीचा आढावा घ्या.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. :** (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks.
 (3) Answers to the both sections should be written in the same answer-book.

Section I

1. Define the concept of rural society and state the features of rural community.

OR

Explain the problems arising due to rural urban continuum.

2. Explain the concept of Education and State its importance.

OR

State the significance of co-operation in rural development.

3. Explain the nature and problems of modernization in India.

OR

Explain the concept of Culturalization. State its features.

Section II

4. Explain the concept of National Agricultural Policy and State its various features.

OR

Explain the importance and needs of Krushi Vigyan Kendra in Maharashtra.

5. State the various functions of Self Help Group in rural area.

OR

Explain the concept of agro-based industries and state its various types.

6. State the limitations of rural tourism in rural area.

OR

State the various types and scope of tourism.

[TURN OVER

111

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा
 (२) सर्व प्रश्नांस समान गुण आहेत.
 (३) दोन्ही विभागांची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहा.

विभाग १

१. ग्रामीण समाजाची व्याख्या सांगून ग्रामीण समुदायाची वैशिष्ट्ये सांगा.

किंवा

ग्रामीण नागरी सातत्यामुळे निर्माण झालेल्या समस्या स्पष्ट करा.

२. शिक्षणाची संकल्पना सांगून शिक्षणाचे महत्व स्पष्ट करा.

किंवा

सहकाराचे ग्रामीण विकासातील महत्व विशद करा.

३. भारतातील आधुनिकीकरणाचे स्वरूप आणि समस्या स्पष्ट करा.

किंवा

संस्कृतीकरणाची संकल्पना सांगून संस्कृतीकरणाची वैशिष्ट्ये सांगा.

विभाग २

४. राष्ट्रीय कृषी धोरणाची संकल्पना स्पष्ट करून राष्ट्रीय कृषी धोरणाची विविध वैशिष्ट्ये सांगा.

किंवा

महाराष्ट्रातील कृषी विज्ञान केंद्राची आवश्यकता आणि गरज स्पष्ट करा.

५. ग्रामीण भागातील स्वयंसहायता गटांची विविध कार्य विशद करा.

किंवा

कृषी आधारित उदयोगाची संकल्पना स्पष्ट करून कृषी आधारित उदयोगाचे विविध प्रकार स्पष्ट करा.

६. ग्रामीण भागातील ग्रामीण पर्यटनाच्या मर्यादा विशद करा.

किंवा

पर्यटनाचे विविध प्रकार सांगून पर्यटनाची व्याप्ती सांगा.

- N.B. : (1) Attempt any five questions.
 (2) All questions carry equal marks.
 (3) Answer of the both section should be written in the same answer-book.

Section I

1. Define the concept of District Administration. State the historical background of district administration.

OR

Explain the various factors of district level administration.

2. Write the various objectives of revenue administration and explain the role of 'Talathi' in revenue administration.

OR

Review the various functions of revenue administration.

3. State the role of District Planning and Development Council in rural development.

OR

State the meaning of planning and state the various types of planning.

Section II

4. Discuss the changes brought about by the 73rd constitutional amendment in Panchayat Raj System.

OR

Explain the importance of Jilha Parishad and Panchayat Samiti Act - 1961.

5. Explain the nature of Land Reform in India.

OR

Review the various provisions of Celling Act with its limitation.

6. Explain the meaning and features of co-operation.

OR

State the importance of "Agriculture Produce Marketing Committee".

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
 (३) दोन्ही विभागातील प्रश्नांची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहावीत.

विभाग १

१. जिल्हा प्रशासनाची संकल्पना स्पष्ट करा. जिल्हा प्रशासनाची ऐतिहासिक पार्श्वभूमी सांगा.

किंवा

जिल्हा स्तरीय प्रशासनाचे विविध घटक विशद करा.

२. महसूल प्रशासनाची विविध उद्दिष्ट्ये सांगून, तलाठ्याची महसूल प्रशासनातील भूमिका विशद करा.

किंवा

महसूल प्रशासनातील विविध कार्याचा आढावा घ्या.

३. ग्रामीण विकासातील जिल्हा नियोजन व विकास मंडळाची भूमिका स्पष्ट करा.

किंवा

नियोजनाचा अर्थ सांगून नियोजनाचे विविध प्रकार सांगा.

विभाग २

४. पंचायत राज व्यवस्थेमध्ये ७३ व्या घटना दुरुस्तीद्वारे झालेल्या बदलांवर चर्चा करा.

किंवा

जिल्हा परीषद व पंचायत समिती अधिनियम १९६१ चे महत्व विशद करा.

५. भारतातील जमिनसुधारणेचे स्वरूप सांगा.

किंवा

कमालजमिन धारणा कायद्यातील विविध तरतूदीचा मर्यादासह आढावा घ्या.

६. सहकाराचा अर्थ व महत्व स्पष्ट करा.

किंवा

कृषी उत्पन्न बाजार समितीचे महत्व विशद करा.

Rural Development - (P-II)

(3 Hours)

JV-7754

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) Attempt any **five** questions.
(2) All questions carry **equal** marks.
(3) Answers to the **both** sections should be written in the **same** answer-book.

Section I

1. Explain the problems of rural women.

OR

Discuss the various problems of scheduled cast and suggest remedial measures to solve their problems.

2. Explain the various features and functions of Religion.

OR

State the objectives of Education. Discuss the various functions of Education.

3. What is meant by culturalization ? State the features of culturalization.

OR

What is meant by Modernization ? State it's characteristics.

Section II

4. Explain the recommendations of National Agriculture Policy-2000.

OR

Describe the various irrigation methods used in agriculture.

5. State the nature of Agro-based Industries and explain its significance.

OR

Elaborate the features and importance of Self-Help Group.

6. Explain the scope and importance of Agro Tourism.

OR

Suggest the measures for sustainable development of Tourism.

[TURN OVER

115

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना:** (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
 (३) दोन्ही विभागांची उत्तरे एकाच उत्तरपत्रिकेत लिहा.

विभाग १

१. ग्रामीण महिलांच्या समस्या स्पष्ट करा.

किंवा

अनुसुचित जातींच्या विविध समस्यांची चर्चा करा आणि त्या सोडविण्यासाठी उपाय सूचवा.

२. धर्माची विविध वैशिष्ट्ये आणि कार्ये विशद करा.

किंवा

शिक्षणाची उद्दीष्ट सांगुन शिक्षणाच्या विविध कार्याची चर्चा करा.

३. सांस्कृतिकीकरण म्हणजे काय ? सांस्कृतिकीकरणाची वैशिष्ट्ये सांगा.

किंवा

आधुनिकीकरण म्हणजे काय ? आधुनिकीकरणाची वैशिष्ट्ये सांगा.

४. राष्ट्रीय कृषि धोरण २००० मधील शिफारशी स्पष्ट करा.

किंवा

शेतीसाठी वापरल्या जाणाऱ्या जलसिंचनाच्या विविध पद्धतीचे वर्णन करा.

५. कृषि आधारित उद्योगांचे स्वरूप व महत्त्व सांगा.

किंवा

स्वयंसहाय्यता गटाची वैशिष्ट्ये आणि महत्त्व स्पष्ट करा.

६. कृषि पर्यटनाचे स्वरूप आणि महत्त्व सांगा.

किंवा

शाश्वत पर्यटन विकासासाठी उपाय सुचवा.

Rural Development - (P-III)

JV-7111

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) Attempt any five questions.
(2) All questions carry equal marks.
(3) Answer of the both section should be written in the same answer book.

SECTION 1

Q.1 Explain the concept and various objectives of District Administration.

OR

State the various functions of District Administration.

Q.2 Comment on the origin and development of revenue administration.

OR

State the various functions of the collector in revenue administration.

Q.3 Define term planning and explain the various features of District Level Planning.

OR

State the importance of people's participation in the rural planning.

Section II

Q.4 State the Provision of Mumbai Grampanchayat Act 1958.

OR

Discuss the various changes in 73rd constitutional Amendment in Panchayat Raj system in Maharashtra.

Q.5 Write the meaning and objectives of Land Reform with its limitation.

OR

Explain the concept of Land Fragmentation and state the consequence of Land fragmentation.

Q.6 Review the provision in co-operative Society Act. – 1904.

OR

Discuss the provision in "Agriculture produce Marketing Committee Act".

[TURN OVER

117

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना:** (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) सर्व प्रश्नांन समान गुण आहेत.
 (३) दोन्ही विभागांची उत्तरे एकाच उत्तर-पत्रिकेत लिहा.

विभाग १

प्र.१. जिल्हा प्रशासनाची संकल्पना आणि विविध उद्दिष्टे स्पष्ट करा.

किंवा

जिल्हा प्रशासनाची विविध कार्ये सांगा.

प्र.२ महसूल प्रशासनाचा उगम आणि विकास यावर भाष्य करा.

किंवा

महसूल प्रशासनातील जिल्हाधिकाऱ्याची विविध कार्ये सांगा.

प्र.३ नियोजनाची व्याख्या सांगून जिल्हा स्तरीय नियोजनाची विविध वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

किंवा

ग्रामीण नियोजनातील लोकसहभागाचे महत्त्व सांगा.

विभाग २

प्र.४ मुंबई ग्रामपंचायत अधिनियम -१९५८ च्या तरतुदी सांगा.

किंवा

७३ च्या घटना दुरुस्तीनंतर महाराष्ट्रातील पंचायत राज व्यवस्थेत झालेल्या विविध बदलांची चर्चा करा.

प्र.५ जमिन सुधारणेचा अर्थ आणि उद्दीष्टे मर्यादेसह स्पष्ट करा.

किंवा

जमिनीच्या तुकडीकरणाची संकल्पना स्पष्ट करून जमिनीच्या तुकडीकरणाचे परिणाम सांगा.

प्र.६ सहकारी संस्था कायदा १९०४ मधील तरतूदीचा आढावा घ्या.

किंवा

कृषि उत्पन्न बाजार समिती कायद्यामधील तरतूदीची चर्चा करा.

Education - (Paper - II)

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) Each question carries **20** marks.

1. Explain the meaning and functions of Educational Psychology. **20**
 2. Describe the different causes and factors of forgetting. **20**
 3. Define of memory. Explain the causes of memory. **20**
 4. Explain the Thinking Process and Types. **20**
 5. Explain the types and importance of Transfer of learning. **20**
 6. Explain the Educational implication of Experimental Method. **20**
 7. Explain the Motivation Circle and its implication. **20**
 8. Discuss the characteristics of growth and development. **20**
 9. What is creativity ? Explain the process of creativity. **20**
 10. Write **short notes** on any **two** of the following :— **20**
 - (a) Group Dynamics
 - (b) Causes of fatigue
 - (c) Mental Health
 - (d) Factors of Personality.
-

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा
 (२) प्रत्येक प्रश्नांस २० गुण आहेत.

१. शैक्षणिक मानसशास्त्राचा अर्थ आणि कार्य स्पष्ट करा.	२०
२. विस्मरणाची विविध कारणे आणि परिणाम विशद करा.	२०
३. स्मरण म्हणजे काय ? स्मरणाची कारणे स्पष्ट करा.	२०
४. विचाराची प्रक्रिया आणि प्रकार स्पष्ट करा.	२०
५. अध्ययन संक्रमणाचे विविध प्रकार आणि महत्व स्पष्ट करा.	२०
६. प्रायोगिक पद्धतीचे शैक्षणिक महत्व स्पष्ट करा.	२०
७. प्रेरणाचक्र सविस्तर स्पष्ट करून त्याचे महत्व स्पष्ट करा.	२०
८. वाढ आणि विकासाची वैशिष्ट्यांची चर्चा करा.	२०
९. सृजनशीलता म्हणजे काय ? सृजनशीलतेची प्रक्रिया स्पष्ट करा.	२०
१०. खालीलपैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा :-	२०
(अ) समूह गतिशीलता	
(ब) थकव्याची कारणे	
(क) मानसिक आरोग्य	
(ड) व्यक्तिमत्वाचे घटक.	

 A circular handwritten mark containing the number 120, likely a page number or a mark for grading.

N.B. : (1) Attempt any five questions.

(2) Each question carries 20 marks.

SET - 2

1. Explain purpose and advantages of Job Analysis. 20
 2. Discuss the uses of Intelligence, Interest and Attitude tests in providing guidance. 20
 3. Explain Carl Rogers theory of self. 20
 4. What is job satisfaction? Why job satisfaction is necessary? 20
 5. Describe the nature and functions of Placement, Remedial and Research services. 20
 6. Enlist the characteristics of questionnaire and explain the steps of designing a questionnaire. 20
 7. Describe the nature of Guidance services in school function. 20
 8. Explain uses of case study and diary in guidance and counseling. 20
 9. Describe the process of counseling and explain the role of teacher as a counselor. 20
 10. Short Notes (Any Two) 20
- a. Agencies of Guidance
 - b. Use of Anecdotal Records
 - c. Merits of Directive counseling
 - d. Guidance for slow learners

[TURN OVER

(मराठी भाषांतर)

(३ तास)

एकूणगुण : १००

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) प्रत्येक प्रश्नास २० गुण आहेत.

SET - 2

१. व्यवसाय विश्लेषणाचे उद्दिष्टे आणि फायदे स्पष्ट करा. २०
२. मार्गदर्शनातील अभिवृत्ती, अभिरुची आणि बुद्धिमत्ता चाचणीच्या उपयोगाची चर्चा करा. २०
३. कार्ल रॉजर्सची 'स्व' उपपत्ती स्पष्ट करा. २०
४. व्यवसाय समाधान म्हणजे काय ? व्यवसाय समाधानाची आवश्यकता का आहे ? २०
५. मार्गदर्शन आणि समुपदेशनातील नियुक्तिसेवा उपचारात्मकसेवा व अनुसंधान सेवा यांचे स्वरूप आणि कार्ये विशद करा. २०
६. प्रश्नावलीचे वैशिष्ट्ये आणि प्रश्नावली तयार करण्याच्या पायऱ्या स्पष्ट करा. २०
७. शालेय कार्यात मार्गदर्शन सेवेचे स्वरूप विशद करा. २०
८. मार्गदर्शन आणि समुपदेशनातील व्यक्ती - अभ्यास आणि दैनंदिनीचे उपयोग स्पष्ट करा. २०
९. समुपदेशनाची प्रक्रिया विशद करा आणि समुपदेशन म्हणून शिक्षकाची श्रूमिका स्पष्ट करा. २०
१०. टिपा द्या (कोणत्याही दोन) २०
- अ. मार्गदर्शनाच्या वाहिन्या
- ब. दंतकथानात्मक पत्रिकेचा उपयोग
- क. निर्देशित समुपदेशनाचे गुण
- ड. मंद अध्ययन कर्त्यासाठीचे मार्गदर्शन

S.Y.B.A.

20/05/2019

Education - (Paper-II)

Con. 89-19.

JV-7718

(3HOURS)

MARKS: 100

**N.B.: (1) Attempt any five questions.
(2) Each question Carries 20 marks.**

1. Explain the meaning and scope of Educational Psychology. 20
2. Explain the process of creativity. 20
3. What is Group and Group Dynamics? 20
4. Describe the different causes of forgetting. 20
5. Define the memory. Explain the causes of memory. 20
6. Explain the Thinking process and Types. 20
7. Explain the Motivation Circle in detail. 20
8. Discuss types and characteristics of the conflict. 20
9. Explain the principles of Development. 20
10. Write short notes on any two of the following: -
 - (a) Limitation of Observation Method.
 - (b) Causes of fatigue.
 - (c) Importance of Attention.
 - (d) Different types of transfer of learning.

[TURN OVER

123

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.
 (२) प्रत्येक प्रश्नास २० गुण आहेत.

१. शैक्षणिक मानसशास्त्राचा अर्थ आणि व्याप्ती स्पष्ट करा.	२०
२. सृजनशीलतेची प्रक्रिया स्पष्ट करा.	२०
३. समूह आणि समूह गतिशीलता म्हणजे काय?	२०
४. विस्मरणाची विविध कारणे विषद करा.	२०
५. स्मरण म्हणजे काय? स्मरणाची कारणे स्पष्ट करा.	२०
६. विचाराची प्रक्रिया आणि प्रकार स्पष्ट करा.	२०
७. प्रेरनाचक्र सविस्तर स्पष्ट करा.	२०
८. संघर्षाचे प्रकार आणि वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.	२०
९. विकासाची तत्वे स्पष्ट करा.	२०
१०. खालील पैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा.	२०
(अ) निरीक्षण पद्धतीच्या मर्यादा	
(ब) थकव्याची कारणे	
(क) अवधानाचे महत्व	
(ड) अध्ययन संक्रमणाचे विविध प्रकार	

(124)

N.B. (1) Attempt any five questions.
(2) Each question carries 20 marks.

1. Explain the Educational importance of Guidance and Counseling. 20
2. What is Job Satisfaction ? Why Job Satisfaction is necessary. 20
3. Explain the stages of counseling process and two skills of counseling. 20
4. Enlist the characteristics of questionnaire. Explain the steps of designing a questionnaire. 20
5. Explain uses of Research Services in Guidance and Counselling. 20
6. What is meant by Job Analysis ? Explain its characteristics and basic format of Job Analysis. 20
7. State the characteristics of achievement test and explain the difference between standardized and teacher made achievement test. 20
8. Discuss the use of Intelligence, Interest and Attitude tests in providing guidance. 20
9. Guidance and counseling is the needs of the hour. Explain it. 20
10. Short notes (any two) :

(a) Need of self	(b) Role of Counsellor
(c) Limitation of checklist	(d) Placement services.

[TURN OVER

125

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) सर्व प्रश्नांना २० गुण आहेत.

१. मार्गदर्शन आणि समुपदेशनाचे शैक्षणिक महत्त्व स्पष्ट करा.	२०
२. व्यवसाय समाधान म्हणजे काय ? व्यवसाय समाधानाची आवश्यकता का आहे ?	२०
३. समुपदेशन प्रक्रियेच्या पायन्या आणि समुपदेशनाची कोणतीही दोन कौशल्ये स्पष्ट करा.	२०
४. प्रश्नावलीची वैशिष्ट्ये लिहा. प्रश्नावली तयार करण्याच्या पायन्या स्पष्ट करा.	२०
५. मार्गदर्शन आणि समुपदेशनातील संशोधन सेवांचे उपयोजन स्पष्ट करा.	२०
६. व्यवसाय विश्लेषण म्हणजे काय ? त्याची वैशिष्ट्ये, मूलभूत रचना स्पष्ट करा.	२०
७. संपादन चाचणीची वैशिष्ट्ये सांगून प्रमाणित चाचण्या आणि शिक्षकनिर्मित चाचण्या यातील भेद स्पष्ट करा.	२०
८. मार्गदर्शनातील अभिवृत्ती, अभिरुची आणि बुद्धिमत्ता चाचणीच्या उपयोगाची चर्चा करा.	२०
९. मार्गदर्शन आणि समुपदेशन काळाची गरज आहे, स्पष्ट करा.	२०
१०. थोडक्यात लिहा (कोणतेही दोन) :	२०
(अ) 'स्व' ची गरज	(ब) समुपदेशकाची भूमिका
(क) पडताळासूचीच्या मर्यादा	(ड) नियुक्ती सेवा.
-

125

S.Y.B.A.

25/05/2019

Con. 88-19.

Education - (Paper-II)

JV-7704

(3 Hours)

(Total Marks: 100)

N.B.(1) Attempt any five questions.

(2) Each question carries 20 marks.

1. Discuss the meaning and Functions of Educational Psychology.	20
2. Explain the types and importance of Transfer of learning.	20
3. Dicuss the Principal of development.	20
4. What is creativity? Explain the process of creativity.	20
5. Explain the different types of thinking.	20
6. What is learning Curve? Explain its different types with diagram.	20
7. Explain the Motivation Circle in detail.	20
8. Describe the different causes of forgetting.	20
9. Explain the Educational implication of Experimental Method.	20
10. Write short notes on any two of the following: --	20
- (a) Causes of fatigue
(b) Importance of Attention.
(c) Group Dynamics.
(d) Learning Curve.

[TURN OVER

(३ तास)

(एकूण गुण : १००)

सूचना : (१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) प्रत्येक प्रश्नास २० गुण आहेत.

१. शैक्षणिक मानसशास्त्राचा अर्थ आणि कार्याची चर्चा करा.	२०
२. अध्यन संक्रमणाचे विविध प्रकार आणि शैक्षणिक महत्व स्पष्ट करा	२०
३. विकासाची तत्वे चर्चा करा.	२०
४ सृजनशीलता म्हणजे काय? सृजनशीलतेची प्रक्रिया स्पष्ट करा.	२०
५ विचाराची विविध प्रकार स्पष्ट करा.	२०
६ अध्यन वक्र म्हणजे काय? त्याचे विविध प्रकार आकृतीच्या सहय्याने स्पष्ट करा.	२०
७. प्रेरनाचक्र सविस्तर स्पष्ट करा.	२०
८ विस्मरणाची विविध कारणे विषद करा.	२०
९ प्रायोगिक पद्धतीचे शैक्षणिक महत्व स्पष्ट करा.	२०
१०. खालील पैकी कोणत्याही दोहोंवर टीपा लिहा.	२०
(अ) थकव्याची कारणे	
(ब) अवधानाचे महत्व	
(क) समूह गतिशीलता	
(द) अध्ययन वक्र	

S.Y.B.A

27/05/2019

Con. 92-19.

Education - (P-III)

JV-7761

(3HOURS)

MARKS: 100

N.B.: (1) Attempt any five questions.

(2) Each question Carries 20 marks.

1. Guidance and counselling is the needs of the hour, explain it. 20
 2. Discuss the use of Intelligence, Interest and Attitude tests in providing Guidance. 20
 3. What is job satisfaction? Why job satisfaction is necessary? 20
 4. Describe the nature of Guidance services in school function. 20
 5. Explain Carl Rogers theory of self. 20
 6. Explain the uses of Research services in Guidance and Counselling. 20
 7. Explain the characteristics and steps of designing a questionnaire. 20
 8. Discuss the uses of case study and diary in guidance and counselling. 20
 9. Explain the contribution of school and society in Guidance & Counselling. 20
 10. Short Notes (any two): 20
- (a) Uses and Limitations of Case Study
- (b) Role of Counsellor
- (c) Uses & Limitations of check list
- (d) Guidance for slow learners

[TURN OVER

129

सूचना: १) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

२) प्रत्येक प्रश्नास २० गुण आहेत.

१) मार्गदर्शन आणि समुपदेशन काळाची गरज आहे हे स्पष्ट करा. २०

२) मार्गदर्शनातील अभिवृती, अभिरुची आणि बुद्धिमत्ता चाचणीच्या चर्चा करा. २०

३) व्यवसाय समाधान म्हणजे काय? व्यवसाय समाधानाची आवश्यकता का आहे? २०

४) शालेय कार्यात मार्गदर्शन सेवेचे स्वरूप विषद करा. २०

५) कार्ल राजर्सची 'स्व' उपपत्ती स्पष्ट करा. २०

६) मार्गदर्शन आणि समुपदेशनातील संशोधन सेवांचे उपयोजन स्पष्ट करा. २०

७) प्रश्नावलीची वैशिष्ट्ये आणि प्रश्नावली तयार करण्याच्या पायऱ्या स्पष्ट करा. २०

८) मार्गदर्शन आणि समुपदेशानातील व्यक्ती-अळ्यास आणि दैनंदिनीचे उपयोगाची २० चर्चा करा

९) शाळा आणि समाज यांचे मार्गदर्शक समुपदेशानातील योगदान स्पष्ट करा २०

१०) टिपा द्या. (कोणत्याही दोन) २०

(अ) व्यक्ती-अळ्यासाचे उपयोग आणि मर्यादा

(ब) समुपदेशकाची भूमिका

(क) पडताळा सूचीचे उपयोग आणि मर्यादा

(ड) मंद अध्ययनकर्त्यासाठी मार्गदर्शन

- N.B. (1) Question No. 1 is compulsory.
(2) Answer any four questions from 2 to 9.
(3) Use of map stencil is allowed.
(4) Figures to the right indicate full marks.
(5) Attach map supplements to the main answer book.

1. (a) Draw a simple line graph for following data :

10

Population Growth in India (1951 to 2011)

Year	Population (in Billion)
1951	36.10
1961	43.92
1971	54.82
1981	68.33
1991	84.63
2001	102.70
2011	121.01

- (b) Write a note on 'Dot map'. 10
2. State the physiographic regions of India and explain anyone them in detail. 20
3. State the problems of soils in India and explain the methods of soil conservation. 20
4. Explain the types of agriculture in India. 20
5. Give an account of railway and air transport in India. 20
6. Explain the distribution of temperature and rainfall in Maharashtra. 20
7. Explain the importance, types and problems of forest in Maharashtra. 20
8. Describe the features and problems of agriculture. 20
9. (a) Write a note on 'Industrial Regions in Maharashtra'. 10
(b) Write a note on 'Road Transport in Maharashtra'. 10

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना: (१) प्रश्न क्रमांक १ अनिवार्य आहे.
 (२) प्रश्न क्रमांक २ ते ९ पैकी कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.
 (३) नकाशा स्टेन्सिलचा वापर करण्यास अनुभती आहे.
 (४) उजवीकडील अंक पुर्ण गुण दर्शवितात.

१. (अ) खालील आकडेवारीसाठी साधा रेषालेख तयार करा :

१०

भारतातील लोकसंख्या वाढ (१९५१ ते २०११)

वर्ष	लोकसंख्या (करोड मध्ये)
१९५१	३६.१०
१९६१	४३.९२
१९७१	५४.८२
१९८१	६८.३३
१९९१	८४.६३
२००१	१०२.७०
२०११	१२१.०९

- (ब) 'टिंब पद्धती नकाशा' वर टीप लिहा.

१०

२. भारतातील प्राकृतिक विभागांची नावे सांगून त्यापैकी कोणत्याही एका विभागाचे सविस्तर वर्णन करा.

२०

३. भारतातील मृदेशी संबंधित समस्या सांगून मृदा सुधारणाच्या पद्धती स्पष्ट करा.

२०

४. भारतातील शेतीचे प्रकार स्पष्ट करा.

२०

५. भारतातील रेल्वे व हवाई वाहतुक विकासाच्या वृत्तांत द्या.

२०

६. महाराष्ट्रातील तापमान व पर्जन्य वितरण स्पष्ट करा.

२०

७. महाराष्ट्रातील वनांचे महत्त्व, प्रकार व समस्या स्पष्ट करा.

२०

८. महाराष्ट्रातील शेतीची वैशिष्ट्ये व समस्यांचे वर्णन करा.

२०

९. (अ) महाराष्ट्रातील औद्योगिक विभाग यावर टीप लिहा.

१०

- (ब) महाराष्ट्रातील रस्ते वाहतूक विकास यावर टीप लिहा.

१०

S.Y.B.A

17/05/19

P4-Exam-2019-1-158
Con. 73-19.

CL-78 JV-7884

Geography - (P-III)

(3 Hours)

Total Marks : 100

- N.B.** (1) Question No. 1 is compulsory.
 (2) Attempt any four questions from question No. 2 to 9.
 (3) Answers supported with diagrams will be given extra credit.
 (4) Attach map supplement to the main answer book.
 (5) Figures to right indicate full marks.

1. (a) Draw simple bar diagram:-
 India: Milk production from 2010-11 to 2017-18

YEAR	Production of Milk (in million tons)
2010-11	121.8
2011-12	127.9
2012-13	132.4
2013-14	137.7
2014-15	146.3
2015-16	155.5
2016-17	165.4
2017-18	176.3

- (b) Mark the following in the outline map of the world (any Ten):

i. Canada	vi. France	xi. Australia
ii. Japan	vii. Egypt	xii. Delhi
iii. Sydney	viii. U.A.E	xiii. Chile
iv. South Africa	ix. Indian Ocean	iv. Thailand
v. Shri Lanka	x. Sahara Desert	

2. Explain the various view-point related to man-environmental relationship. 20
 3. Explain various factors affecting distribution of population. 20
 4. Define the term migration and explain the type of migration. 20
 5. Write a note on any one tribe :
 (a) Eskimo (b) Bedouin (c) Masai. 20
 6. What are the different pattern of rural settlements? 20
 7. Describe various problems related to urban settlement. 20
 8. (a) Explain the characteristics of Developed, Developing and Underdeveloped Countries. 10
 (b) Write a short note on Concept of Third World. 10
 9. Define Globalisation and what do you understand by positive and negative effect of Globalization ? 20

[TURN OVER]

००१ दर्शकांतर (२०१८)

(मराठी स्पांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण १००]

- सुचना: (१) प्रश्न क्रमांक १ अनिवार्य आहे.
 (२) प्रश्न क्रमांक २ ते ९ पैकी कोणतेही चार प्रश्न साडवा.
 (३) आकृत्यासहित उत्तरांना अधिक गुण मिळतील.
 (४) नकाशा पुरवणी मुख्य उत्तरप्रिकेस जोडा.
 (५) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

१. (अ) खालील आकडेवारीवरून साधा स्तंभलेख तयार करा. भारताचे दूध उत्पादन २०१० - ११ ते २०१७ - १८

वर्ष	दूध उत्पादन (दशलक्ष टन)
२०१०-११	१२९.८
२०११-१२	१२७.९
२०१२-१३	१३२.४
२०१३-१४	१३७.७
२०१४-१५	१४६.३
२०१५-१६	१५५.५
२०१६-१७	१६५.४
२०१७-१८	१७६.३

- (ब) जगाच्या नकाशात खालील टिकाणे दाखवा (कोणतेही १०):

i. कॅनडा	v. फ्रान्स	xii. ऑस्ट्रेलिया
ii. जपान	vii. इंग्लिश	xiii. दिल्ली
iii. सिडनी	viii. यु.ए.ई.	xiv. चिली
iv. दक्षिण आफ्रिका	ix. हिन्दी महासागर	xv. थायलंड
v. श्रीलंका	x. सहारा वाल्वंट	

२. मानव आणि पर्यावरण यांचा संबंध विविध दृष्टीकोणातून स्पष्ट करा. २०
३. लोकसंख्येच्या वितरणावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा. २०
४. स्थलांतराची व्याख्या लिहा आणि स्थलांतररचे प्रकार स्पष्ट करा. २०
५. पुढीलपैकी कोणत्या एका आदिवासी जमातीवर टीप लिहा
 (अ) एस्किमो (ब) बदाउनी (क) मसाई. २०
६. ग्रामीण वस्तीच्या वेगवेगळ्या संरचना स्पष्ट करा. २०
७. नागरी वसाहतीच्या संबंधित समस्यांची चर्चा करा. २०
८. (अ) विकसीत, विकसनशील व अविकसीत देशांची वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा. १०
 (ब) 'तिसऱ्या जगाची संकल्पना' यावर टिप लिहा. १०
९. जागतिकीकरण म्हणजे काय? जागतिकीकरणाचे सकारात्मक आणि नकारात्मक परिणाम लिहा. २०

Con. 80-19.

Geography - (P-II)

JV-7544

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. : (1) Question No. 1 is **compulsory**.
 (2) Attempt any **four** questions from question No. 2 to 9.
 (3) Use of **Map stencils** is **allowed**.
 (3) **Figures** to the **right** indicate full marks.

1. (a) Prepare a line graph to represent the following data. 10

Number of international tourists (in Lakhs)

International tourists (in Lakhs)	1995	2000	2005	2010	2015
Brazil	20	50	45	40	50
India	20	21	30	50	140

- (b) Write a note on Dot Maps. 10
2. Name the physiographic divisions of India & explain the characteristics of the Himalayan Rivers. 20
3. (a) Explain the various methods of soil conservation. 10
 (b) State the classification of forest in India. 10
4. What is Land Utilization ? Explain the characteristics and problem of Indian agriculture. 20
5. (a) Discuss role of industries in economic development of a country. 10
 (b) Explain the factors affecting on international trade. 10
6. What are the major river basins of Maharashtra ? Describe any one of them. 20
7. (a) Discuss the problems associated with soils in Maharashtra ? 10
 (b) Discuss the problems associated with forests in Maharashtra. 10
8. Write a detail note on mineral and power resources in Maharashtra. 20
9. (a) Write a note on 'Industrial Regions of Maharashtra'. 10
 (b) Write a note on 'Mumbai Metropolitan Region'. 10

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सूचना : (१) प्रश्न क्रमांक १ अनिवार्य आहे.
 (२) प्रश्न क्रमांक २ ते ९ पैकी कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.
 (३) नकाशा स्टेन्सिलचा वापर करण्यास अनुमती आहे.
 (४) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.

१. (अ) खालील आकडेवारीसाठी रेषालेख तयार करा.

१०

आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांची संख्या (लाखांमध्ये)

आंतरराष्ट्रीय पर्यटकांची संख्या (लाखांमध्ये)	१९९५	२०००	२००५	२०१०	२०१५
ब्राझील	२०	५०	४५	४०	५०
भारत	२०	२१	३०	५०	१४०

(ब) टिंब पद्धतीचे नकाशे यावर टीप लिहा.

१०

२. भारताचे प्राकृतिक विभाग सांगून हिमालयीन जलप्रणालीची वैशिष्ट्ये सांगा.

२०

३. (अ) मृदा संवर्धनाच्या विविध पद्धती स्पष्ट करा.

१०

(ब) भारतीय बनांचे वर्गीकरण करा.

१०

४. भू उपयोजन म्हणजे काय ? भारतीय शेतीची वैशिष्ट्ये आणि समस्या समजावून सांगा.

२०

५. (अ) देशाच्या आर्थिक विकासात उद्योगांच्या भूमिकेची चर्चा करा.

१०

(ब) आंतरराष्ट्रीय व्यापाराला प्रभावित करणारे घटक सांगा

१०

६. महाराष्ट्रातील प्रमुख नदी खोरी सांगा व त्यापैकी कोणत्याही एकाचे वर्णन करा.

२०

७. (अ) महाराष्ट्रातील मृदाशी संबंधित समस्यांविषयी चर्चा करा ?

१०

(ब) महाराष्ट्रातील जंगलाशी संबंधित समस्यांवर चर्चा करा.

१०

८. महाराष्ट्रातील खनिजे आणि ऊर्जा संसाधनांवर सविस्तर टीप लिहा.

२०

९. (अ) 'महाराष्ट्राचे औद्योगिक विभाग' यावर टीप लिहा.

१०

(ब) 'मुंबई महानगर प्रदेश' यावर टीप लिहा.

१०

- N.B.** (1) Question No. 1 is compulsory.
 (2) Attempt any four questions from question No. 2 to 9.
 (3) Use of Map stencils is allowed.
 (4) Figures to right indicate full marks.

1. (a) Draw simple bar diagram. 10

Growth of population in India : 1951 - 2011

Year	Population in Million
1951	361.1
1961	438.2
1971	548.2
1981	683.3
1991	846.3
2001	1027.0
2011	1210.2

- (b) Mark the following in the outline map of the world (any Ten) : 10

(i) New York	(ii) U.K.	(iii) Argentina
(iv) Japan	(v) South Korea	(vi) Kenya
(vii) Sydney	(viii) Paris	(ix) Hongkong
(x) Delhi	(xi) Indian ocean	(xii) Atlantic ocean
(xiii) Greenland	(xv) Riode Janerio	

2. Describe various branches of Human Geography. 20

3. What is Population Explosion ? Explain various factors affecting growth of population. 20

4. Explain in detail causes and consequences of migration. 20

5. Write a detail note on any one tribe : 20

- (a) Eskimo (b) Bedouin (c) Masai

6. What are the different site and pattern of rural settlement ? 20

7. Explain the concept of Urbanization ? Describe various problems related to urban settlements and state solution to urban problem. 20

8. What are developed and developing and undeveloped countries ? State the problem related to undeveloped and developing countries. 20

9. Write a short note on : 20

- (a) MNCS (Multinational Corporation)
 (b) Effect of globalization.

[TURN OVER]

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना: (१) प्रश्न क्रमांक १ अनिवार्य आहे.
 (२) प्रश्न क्रमांक २ ते ७ पैकी कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.
 (३) नकाशा स्टेन्सिलचा वापर करण्यास अनुमती आहे.
 (४) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.
- प्र.१ (अ) खालील आकडेवारीवरून साधा स्तंभलेख तयार करा।
 भारताची लोकसंख्या वाढ १९९१-२०११

वर्ष	लोकसंख्या (दशलक्षात)
1951	361.1
1961	438.2
1971	548.2
1981	683.3
1991	846.3
2001	1027.0
2011	1210.2

- (ब) जगाच्या नकाशात खालील ठिकाणे दाखवा (कोणतेही दहा):
 (१) न्यूयॉर्क (२) यु.के. (३) अर्जेन्टिना
 (४) जपान (५) दक्षिण कोरिया (६) केनिया
 (७) सिङ्गापुर (८) पॅरिस (९) हाँगकाँग
 (१०) दिल्ली (११) हिंदी महासागर (१२) अटलांटिक महासागर
 (१३) ग्रॅनलॅंड (१४) रियो डि जेनेरी
- प्र.२ मानवी भूगोलाच्या विविध शाखांचे वर्णन करा. २०
- प्र.३ लोकसंख्येचा विस्फोट म्हणजे काय? लोकसंख्या वाढीवर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा. २०
- प्र.४ स्थलांतराची कारणे आणि परिणाम सविस्तर वर्णन करा. २०
- प्र.५ पुढीलपैकी कोणत्याही एका आदिवासी जमातीवर सविस्तर टीप लिहा:
 (अ) एस्केप्मो (ब) बदाऊनी (क) मसाई २०
- प्र.६ ग्रामीण वर्स्टीच्या विविध स्थाने व संरचना स्पष्ट करा. २०
- प्र.७ शहरीकरणाची संकल्पना वर्णन करा. नागरी वसाहतीच्या समस्या आणि त्यावरील उपायाचे वर्णन करा. २०
- प्र.८ विकसीत, विकसनशील व अविकसित देशांची संकल्पनाच सांगून अविकसित व विकसनशील देशांच्या समस्या स्पष्ट करा. २०
- प्र.९ खालील टीप लिहा:
 (अ) बहुराष्ट्रीय कंफन्या (ब) जागतिकीकरणाचे परिणाम २०

- N.B. (1) Questions No.1 is compulsory
(2) Attempt any four question from Q. 2 to 9.
(3) Use of may tensil is allowed.
(4) Figures to the right indicate full marks.

1. (a) Prepare a simple line graph to represent the following data: 10

INDIA URBANIZATION (1951– 2011)

Sr. No.	Year	Urbanization (In %)
1	1951	17.3
2	1961	18.0
3	1971	19.9
4	1981	23.3
5	1991	25.7
6	2001	27.8
7	2011	31.2

(b) Write short note on Flow Map. 10

2. Discuss physiographic division of India and with special reference of India coastal plains. 20

3. Describe different types of soil in India with reference to their distribution and characteristic. 20

4. Explain the Cropping pattern of agriculture in India. 20

5. Discuss major industrial region in India. 20

6. Describe physiographic division of Maharashtra. 20

7. What are the problems of the forest in Maharashtra? How to conserve our forest? 20

8. Discuss characteristic and cropping pattern of agriculture in Maharashtra. 20

9. What are the major industrial zones of Maharashtra? Describe any three of them. 20

137

137

137

[TURN OVER

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना: (१) प्रश्न क्रमांक १ अनिवार्य आहेत.
 (२) प्रश्न क्रमांक २ ते ९ पैकी कोणतेही चार सोडवा.
 (३) नकाशा स्टेन्सिलचा वापर करण्यास अनुमती आहे.
 (४) उजवीकडील अंक पुर्ण गुण दर्शवितात.

१. (अ) खालील आकडेवारीसाठी साधा रेषालेख तयार करा :

१०

भारतातील शहरीकरण (१९५१-२०११)

अ.क्र.	वर्ष	शहरीकरण (%)
१	१९५१	१७.३
२	१९६१	१८.०
३	१९७१	१९.१
४	१९८१	२३.३
५	१९९१	२५.७
६	२००१	२७.८
७	२०११	३१.२

- (ब) 'ओघदर्शक नकाशा' यावर टीप लिहा.

१०

२. भारताचे प्रादेशिक विभाग करून किनारी प्रदेशाच्या संदर्भाने चर्चा करा. २०
३. भारतातील मृदेचे विविध प्रकार त्यांची वैशिष्ट्ये व वितरण या संदर्भासहित स्पष्ट करा. २०
४. भारतातील शेती पद्धती स्पष्ट करा. २०
५. भारतातील प्रमुख औद्योगिक क्षेत्राविषयी चर्चा करा. २०
६. महाराष्ट्राचे भौगोलिक विभाग स्पष्ट करा. २०
७. महाराष्ट्रातील जंगलाच्या समस्या काय आहेत ? आपण आपल्या वनांचे संवर्धन कसे करावे ? २०
८. महाराष्ट्रात शेतीची वैशिष्ट्ये आणि पीक पद्धतीची चर्चा करा. २०
९. महाराष्ट्रातील प्रमुख औद्योगिक क्षेत्रे कोणती आहेत ? त्यापैकी कोणत्याही त्रीनचे वर्णन करा. २०

138

S.Y.B.A.

27/05/2019

P4-Exam-2019-1-156
Con. 72-19.

Geography - (P III)

JV-7873

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- N.B. (1) Question No. 1 is compulsory.
 (2) Attempt any four questions from question No. 2 to 9.
 (3) Answers supported with diagrams will be given extra credit.
 (4) Attach map supplement to the main answer book.
 (5) Figures to the right indicate full marks.

1. (a) Draw the Multiple Bars graph to represent the following data : 10

Production of Wheat and Rice in India and China

Crop	India	China
Rice	110	180
Wheat	50	110

Note - Production is in Tons.

- (b) Mark and Name the following in the world map : 10

- (i) Area of Andaman tribes (viii) South Africa
- (ii) Area of Eskimo group (ix) Indian ocean
- (iii) Capital of India (x) Very High Population country
- (iv) Largest desert in the World (xi) Mineral belt in U.S.A.
- (v) Japan (xii) Thailand
- (vi) Dogger Bank (xiii) U.S.S.R.
- (vii) Egypt (xiv) Atlantic ocean

2. What is Human Geography ? Describe various branches of Human Geography. 20

3. Explain the factors affecting population distribution in the World. 20

4. What is Migration ? Explain the causes and Types of Migration. 20

5. Which are the general features of tribes ? Discuss world-major tribes and their habitants. 20

6. Write the various types of rural settlements based on site and situation. 20

7. Discuss the problems of urbanization and their causes. 20

8. What is colonization ? Explain the characteristics of Developed, Developing and Underdeveloped countries. 20

9. What is globalization ? Explain the Positive and Negative effect of globalisation. 20

[TURN OVER

139

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

- सुचना: (१) प्रश्न क्रमांक १ आनिवार्य आहे.
 (२) प्रश्न क्रमांक २ ते ९ पैकी कोणतेही चार प्रश्न सोडवा.
 (३) आकृत्यासहित उत्तरांना अधिक गुण मिळतील.
 (४) नकाशा पुरवणी मुख्य उत्तरपत्रिकेस जोडा.
 (५) उजवीकडील अंक पूर्ण गुण दर्शवितात.
- प्र.१ (अ) खालील आकडेवारीवरून संयुक्त दण्डावृत्ती आलेख काढा।
 मारत आणि चीन या देशांचे गहू आणि तांदूळ याचे उत्पादन

१०

पीके	भारत	चीन
तांदूळ	११०	१८०
गहू	५०	११०

उत्पादन हे टनात दिले आहे.

- (ब) जगाच्या नकाशात खालील घटक दाखवुन त्यांची नोंद लिहा :
(१) अंदमानीज आदिवार्सीचा प्रदेश	(८) दक्षिण आफ्रिका
(२) एस्किमो समुहाचा प्रदेश	(९) हिंदी महासागर
(३) भारताची राजधानी	(१०) अति जास्त लोकसंख्येचे देश
(४) जगातील सर्वात मोठे वाळवंट	(११) संयुक्त संस्थानातील खनिज उत्पादक प्रदेश
(५) जपान	(१२) थायलंड
(६) डॉमार बँक	(१३) यु.एस.एस.आर.
(७) इजिस	(१४) अटलांटीक महासागर

प्र.२ माजवी भूगोल म्हणजे काय ? मानवी भूगोलाच्या विविध शाखांचे वर्णन करा.

२०

प्र.३ जागतिक लोकसंख्येच्या वितरणावर परिणाम करणारे घटक स्पष्ट करा.

२०

प्र.४ स्थलांतर म्हणजे काय ? स्थलातराची कारणे आणि प्रकार स्पष्ट करा.

२०

प्र.५ आदिवार्सीची सर्वसाधारण वैशिष्ट्ये कोणती ? जगातील प्रमुख आदिवासी आणि त्यांचे निवासस्थान स्पष्ट करा.

२०

प्र.६ स्थान व परिस्थीती यानुसार ग्रामीण वस्त्यांचे विविध प्रकार लिहा.

२०

प्र.७ नागरीकरणाच्या समस्या व त्याची कारणे विशद करा.

२०

प्र.८ वसाहतीकरण म्हणजे काय ? विकसीत विकसनशील आणि अविकसीत देशांचे वैशिष्ट्ये स्पष्ट करा.

२०

प्र.९ जागतीकीकरण म्हणजे काय ? जागतीकीकरणाचे सकारात्मक आणि नकारात्मक परिणाम स्पष्ट करा.

२०

१४९

16/05/2019

S.Y.B.A.

Con. 28-19. English - (Paper - II) J.V.-7188

(3 Hours) without edit by one [Total Marks]: 100

N.B. : (1) Attempt all questions.

(2) Figures to the right indicate full marks.

(3) All questions carry equal marks.

1. Write short notes on any four on the following : 20

- (a) Contributions of women poets in Indian English
- (b) Partition Literature
- (c) Early Indian English Poetry
- (d) Rise of English Studies in India
- (e) Modern Indian English Drama and Translation
- (f) Nativism

2. Attempt any two of the following : 20

- (a) Explain how Hoval's *The Storeyed House* presents a satirical approach towards casteism and power politics in India.
- (b) Evaluate the theme of partition in Manto's *The Assignment*.
- (c) Bring out the central idea of Salman Rusdie's *Good Advice is Rarer than Rubies*.
- (d) Give character sketch of Rama in R. K. Narayan's *The Martyr's Corner*.

3. Attempt any one of the following : 20

- (a) Critically evaluate the themes of poverty, hunger and suffering in Bandopadhyay's *Pather Panchali*.
- (b) Discuss Bhalchandra Nemade's *Cocoon* as a campus novel.
- (c) Write an essay on major characters in Amitav Ghosh's *The Glass Palace*.

4. (a) Attempt any one of the following : 10

- i. Discuss the central idea of Henry Derozio's *To India- My Native Land*
- ii. Critically evaluate Nissim Ezekiel's *Poet, Lover and Birdwatcher*.
- iii. Kamla Das's *An Introduction* speaks of confession of female voice. Comment.
- iv. Give critical appreciation of Rabindranath Tagore's *Authorship*.

141

[TURN OVER]

Q01 (b) Attempt any one of the following (H 8) 10

- Bring out the central idea of Shivdasani's *The Atheist's Confession*. (2)
- Give critical appreciation of Dilip Chitre's poems from *Says Tuka - I Am Cripple and When He Comes*. (2)
- Agha Shahid Ali's *Postcard from Kashmir* explores theme of nostalgic feeling. Illustrate. (2)
- Critically evaluate Kabir's prescribed poems you have studied. (2)

Q5. Attempt any one of the following : 20

- Examine thematic concerns of Vijay Tejpalkar's play, *Kamala*. (2)
- Discuss Pratap Sharma's *Sammy* as a Gandhian fiction. (2)
- Write a critical note on the central characters in Mohan Rakesh's *One Day in Ashadha*. (2)

Q6. In your opinion, what are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (8)

- What are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (2)
- What are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (2)
- What are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (2)

Q7. What are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (8)

- What are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (2)
- What are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (2)
- What are the major strengths and weaknesses of the Indian Constitution? (2)

S.Y.B.A

17/05/2019

Con. 32-19.

English - (Paper - III)

2020-V (JV-7299)

Time allowed : 3 Hours Total Marks : 100

- N.B. : (1) All questions are compulsory.
 (2) Figures to the right indicate full marks.

1. Write short notes on any four of the following : 20

- Realism in American Literature
- Lost Generation
- Jewish American Fiction
- Imagism in American Poetry
- Harlem Renaissance
- Expressionism in American Theatre

2. (a) How does Gloria Naylor illustrate the lives of African women as mothers in her novel *Women of Brewster Place*? 20

OR

- (b) "John Steinbeck's *The Pearl* serves as a vehicle for social change". Justify.

OR

(c) Write any two short notes of the following :

- Character of Mattie Michael
- Significance of title *Women of Brewster Place*
- Character of Kino
- Symbolism in *The Pearl*.

3. (a) Comment on the setting of Ernest Hemingway's *Hills Like White Elephants*. 10

OR

What is the central idea of Williams' story *Use of Force*?

(b) Critically comment on the conversation between mother and daughter in Jamaica Kincaid's *Girl*. 10

OR

Explain Jewish self-hatred in Bernard Malamud's story *The Jew Bird*.

[TURN OVER]

142

Q4. (a) Comment on the characterization in Williams' play *Cat on a Hot Tin Roof*. 20

OR

- (b) "O'Neill's play *The Emperor Jones* is a mixture of expressionism and realism." Justify.

OR

- (c) Write any two short notes of the following:

- i. Character sketch of Margaret
- ii. Manliness in *Cat on a Hot Tin Roof*
- iii. Description of places in *The Emperor Jones*
- iv. Brutus Jones.

5. (a) Critically evaluate Langston Hughes as an outstanding American poet with reference to the poems you have studied. 10

OR

- (b) Write critical appreciation on any two of the following poems:

- i. Negro Speaks of Rivers
- ii. Weary Blues
- iii. I, too, sing America

- (c) Comment on Robert Frost as a nature poet. 10

OR

- (d) Write critical appreciation on any two of the following:

- i. Birches
- ii. Design
- iii. Mending Wall.

OR

OR

OR

सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

(३) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्यावेत.

१. कृषीनिष्ठ समाज व्यवस्थेचे चित्रण 'गोतावळा' या कादंबरीतून कसे व्यक्त होते, ते स्पष्ट करा. २०
किंवा

'गोतावळा' या कादंबरीच्या आधारे ग्रामीण भाषेची वेगळेपण स्पष्ट करा.

२. माणुस माणसापासून दूरावत असल्याची जागिव 'रोबो' या कादंबरीतून कशी व्यक्त झाली आहे ते स्पष्ट करा. २०
किंवा

'रोबो' या कादंबरीतील प्रमुख व्यक्तिरेखांचा आढावा घ्या.

३. 'प्रवासवर्णन' या साहित्य प्रकाराचे वेगळेपण सांगून 'तोकोनोमा' या प्रवासवर्णनाची वैशिष्ट्ये सांगा. २०
किंवा

'चेरीचा मोहर' आणि 'आतामी' या प्रवासवर्णन लेखातील निसर्गाचे सौंदर्य तुमच्या शब्दांत लिहा.

४. 'घाट शिळेवरि उभी' या प्रवासवर्णनातून भारतीय संस्कृतीचे दर्शन कसे घडते ते स्पष्ट करा. २०
किंवा

'रोजनिशी रत्नागिरीची' आणि 'उँ नमोजी आद्या' या लेखातील वर्णने थोडक्यात विशद करा.

५. पुढील ग्रन्त्येक गटातील एक याप्रमाणे टिप लिहा. २०

गट (अ) १. 'गोतावळा' कादंबरीतील प्राणी विश्व

किंवा

२. 'नारबा' ही व्यक्तिरेखा

गट (ब) १. 'रोबो' कादंबरीतील 'डिकी'

किंवा

२. 'रोबो' कादंबरीतून व्यक्त झालेली फौजी शिस्त

गट (क) १. 'परतीचा प्रवास' या लेखाचा आशय

किंवा

२. वेरूळ लेण्याचे वर्णन

गट (ड) १. 'तोकोनामा' मधील जपानी स्त्री चे वर्णन

किंवा

२. चंद्रोत्सव मधील भारतीय परंपरा.

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

- सूचना :** (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
 (२) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्या.

१. भाषेचे स्वरूप स्पष्ट करून, भाषेची लक्षणे विशद करा.

20

किंवा

मानवी भाषेतील समज-गैरसमजांचे स्वरूप सांगून, भाषा: श्रेष्ठ-कनिष्ठ, व भाषा लिखित-मौखिक याचा परामर्श घ्या.

२. भाषेच्या विविध रूपांचा परामर्श घेऊन प्रमाण भाषा, बोलाभाषा यांची साधार चिकित्सा करा.

20

किंवा

मानवी जीवनातील भाषेच्या विविध क्षेत्रातील भाषेचा वापर स्पष्ट करून याकोबसनकृत भाषेची कार्य विशद करा.

३. 'सामाजिक समता' या लेखातून पु.शि. रेगे यांनी विचाराचा आढावा घ्या.

20

किंवा

'आपला धंदा कोणता व कसा करावा' या लेखातील तस्णाना केलेले मार्गदर्शक विचार स्पष्ट करा.

४. विनंतीपत्र या लेखातील गोपाळ बाबा वलंगकर यांनी अस्पृशांसाठी केलेली विनंती कोणती ? साधार लिहा.

20

किंवा

मुकुंदराव पाटील यांनी 'शेतकऱ्यांची निकृष्ट स्थिती घालविण्यासाठी कोणकोणते उपाय सुचविले आहेत ते सांगा.

५. प्रत्येक गटातील कोणत्याही दोन टिपा लिहा :-

20

गट(अ) (१) यादृच्छिकता

- (२) लिखितभाषा-मौखिक भाषा
- (३) पिजिन क्रिअॅल
- (४) साहित्याची भाषा.

गट(ब) (१) 'बुवाबाजीचा भस्मासूर' मधील अंधश्रद्धा

- (२) भाषाभिवृद्धीचा जाणिवा
- (३) 'गुलामगिरीची प्रस्तावना' मधील विचार
- (४) बुद्धीचा महिमा-पाढुरंग साने याचे विचार.

सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

(३) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्यावेत.

१. 'गोतावळा' या काढंबरीतून नारबाचे भावविश्व आणि प्राण्यांचे भावविश्व साधार स्पष्ट करा.
किंवा

'गोतावळा' या काढंबरीतून ग्रामसंस्कृती विरुद्ध यंत्रसंस्कृती यांचा संघर्ष प्रकट झाला आहे, सविस्तर लिहा.

२. दिनानाथ मनोहर यांच्या 'रोबो' काढंबरीद्वारे मानवी संवेदनशीलता हळूहळू कमी होत जाताना दिसते, कसे ते सोदाहरण
सांगा.

किंवा

'डिकी' या नायकाचे व्यक्तिमत्व 'रोबो' या काढंबरीत कसे अभिव्यक्त झाले आहे, ते साधार सांगा.

३. जपानी माणसांची स्वभाव वैशिष्ट्ये 'तोकोनोमा' या प्रवासवर्णनाच्या आधारे साधार स्पष्ट करा.
किंवा

'तोकोनोमा' मधील 'किटीओ' आणि 'चंद्रोत्सव' या लेखांचा आशय तुमच्या शब्दांत सांगा.

४. 'घाट शिळेवरि उभी' या प्रवासवर्णनातील रा. भि. जोशी यांचे अनुभव सविस्तर लिहा.
किंवा

'घाट शिळेवरि उभी' या प्रवासवर्णनातून कोकणचे निसर्गरम्य वर्णन कसे आले आहे, ते साधार सांगा.

५. पुढीलपैकी प्रत्येक गटातील एक टिप लिहा.

गट (अ) १. 'गोतावळा' मधील मालक

किंवा

२. 'गोतावळा' काढंबरीची भाषा वैशिष्ट्ये.

गट (ब) १. 'रोबो' मधील लष्करी मित्र

किंवा

२. 'रोबो' तील शरीर पातळीवरील वर्णने

गट (क) १. 'काळे शिळारत्न' लेखातील अनुभव

किंवा

२. 'घाट शिळेवरि उभी' मधील निसर्गवर्णने

गट (ड) १. 'तोकोनोमा' मधील जपानी खीचे वर्णन

किंवा

२. प्रभाकर पाढ्ये यांची निवेदनशैली.

(३ तास)

| एकूण गुण : १००

सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

(३) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्यावेत.

१. मानवी भाषेचे स्वरूप सांगून, भाषेची विविध लक्षणे स्पष्ट करा. २०

किंवा

भाषेविषयी असलेले समज-गैरसमज सांगून, भाषा विज्ञानाच्या दृष्टिकोणातून भाषेविषयक मत स्पष्ट करा.

२. भाषा भेद म्हणजे काय ते सांगून, प्रमाण भाषा व बोली यांच्यातील साम्यभेदांची चर्चा करा. २०

किंवा

मानवी जीवनात भाषेचा वापर विविध क्षेत्रात कसा होतो ? ते साधार सांगा.

३. 'स्त्री-विद्याभ्यास-शंका निवारण' या लेखातील बाबा पदमनजी यांचे विचार स्पष्ट करा. २०

किंवा

डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे अस्पृश्योन्नतीबद्दलचे विचार स्पष्ट करा.

४. 'भाषाभिवृद्धीची सामाजिक दृष्टी' लेखातील श्री. म. माटे यांचे भाषावृद्धीविषयक विचार स्पष्ट करा. २०

किंवा

'बुवाबाजीचा भस्मासूर' या लेखातील अंधश्रधा व श्रधा यामधील स्पष्टता बेडेकरांनी कशी दाखविली आहे, साधार सांगा.

५. टिपा लिहा. (प्रत्येक गटातील कोणत्याही दोन) २०

गट (अ) १. भाषेच्या व्याख्या

२. पिजिन-क्रिअॉल भाषा

३. व्यवहार भाषा

४. वर्णनात्मक भाषाविज्ञानाचे स्वरूप

गट (ब) १. 'विनंती पत्र' मधील वलंगकरांचे विचार

२. 'सख्यत्वासाठी' मधील स्त्री जाणिवा

३. 'मुंबई १९९९' मधील साहित्यविषयक विचार

४. 'बुद्धाचा महिमा' लेखातील साने यांचे विचार.

(३ तास)

| एकूण गुण : १००

सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.

(२) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्यावेत.

(३) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

१. ग्रामीण जग आणि जीवन संघर्षाचे चित्रण करणाऱ्या 'गोतावळा' या कादंबरीचे वेगळेपण कसे स्पष्ट होते. २० ते लिहा.

किंवा

'गोतावळा' कादंबरीतील प्रमुख पात्रांचा परिचय थोडक्यात करून घ्या.

२. 'रोबो' या कादंबरीमध्ये एक संवेदनशिल व्यक्तीपत्वाचे प्रगटीकरण 'रोबोट' मध्ये कसे झाले ते साधार लिहा. २० किंवा

'रोबो' या कादंबरीचा आशय थोडक्यात लिहा.

३. 'प्रवासवर्णन' म्हणजे काय ते सांगून प्रवास वर्णन या साहित्य प्रकारांची लक्षणे लिहा. २०

किंवा

'तोकोनोमा' मधील दोन लेखांचा आशय थोडक्यात स्पष्ट करा.

४. रा. भि. जोशी यांनी 'घाट शिळेवरि उभी' या प्रवासवर्णन ग्रंथातून भारतीय संस्कृतीचे कोणते दर्शन घडते, २० ते लिहा.

किंवा

'रोजनिशी रत्नागिरीची' या लेखांच्या आधारे कोणत्या स्थळाची वर्णने केली आहेत ते थोडक्यात लिहा.

५. पुढील प्रत्येक गटातील एक याप्रमाणे टिप लिहा. २०

गट (अ) १. कादंबरीचे घटक

किंवा

२. 'नारबा' ही व्यक्तिरेखा

गट (ब) १. 'रोबो' मधील दिब्रुगड येथील निसर्ग वर्णन

किंवा

२. 'रोबो' तील शरीर पातळीवरील वर्णन

गट (क) १. 'किटोओ' मधील जपानी स्त्री

किंवा

२. प्रभाकर पाठ्ये यांची निवेदनशैली

गट (ड) १. 'काळेशिळारत्न' मधील गोव्याचे वर्णन

किंवा

२. रा.भि.जोशी यांचा अनुभव

(३ तास)

| एकूण गुण : १००

- सूचना : (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहे.
 (२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.
 (३) अंतर्गत पर्याय लक्षात घ्यावेत.

१. भाषेचे स्वरूप स्पष्ट करून भाषेची वैशिष्ट्ये सांगा. २०

किंवा

भाषेची विविध रूपे सांगून भाषेची कार्य स्पष्ट करा.

२. मानवी जीवनाच्या विविध क्षेत्रातील साहित्याची भाषा व विज्ञानाची भाषा यांचे स्वरूप व साम्यभेद साधार स्पष्ट करा. २०
किंवा

भाषाभ्यासाच्या विविध प्रकाराचा आढावा घेऊन, वर्णनात्मक भाषाविज्ञान या प्रकाराची माहिती द्या.

३. वैचारिक गद्यांचे स्वरूप सांगून वैचारिक वाङ्मयाची तत्वे स्पष्ट करा. २०
किंवा

'आपला धंदा कोणता व कसा करावा' या लेखातील विद्यार्थ्यांसाठी मार्गदर्शक असलेले विचार तुमच्या शब्दांत साधार स्पष्ट करा.

४. 'गुलामगिरीची प्रस्तावना' या लेखातून व्यक्त झालेले महात्मा फुलेचे विचार विशद करा. २०
किंवा

'बुधीचा महिमा' या लेखात सानेगुरुजी यांनी कोणता संदेश दिला आहे ते सोदाहरण लिहा.

५. प्रत्येक गटातील दोन टिपा सोडवा. २०

- गट (अ) १. भाषेची चिन्हात्मकता : एक लक्षण
 २. मानवेतर प्राण्यांची भाषा
 ३. विज्ञान भाषा
 ४. ऐतिहासिक भाषाभ्यास

- गट (ब) १. 'शांता किलोस्कर' यांचे स्त्री विषयक विचार
 २. 'मुंबई १९९१' मधील साहित्यविषयक विचार
 ३. भाषाभिकृदीच्या जाणिवा
 ४. 'अस्पृश्योन्नतीचा आर्थिक पाया' मधील डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे विचार.

Hindi - (Paper - II)

(3 घंटे)

[कुल अंक: 900]

०४

सुचना : (१) सभी प्रश्न अनिवार्य हैं। (२) उत्तरपुस्तिका में प्रश्न/उपप्रश्न संख्या अवश्य लिखिए।

प्र. १. निम्नलिखित अवतरणों की सन्दर्भ सहित व्याख्या कीजिए। २७

(अ) वह महसूसतु

जों कि प्रथम आश्वर्य सृष्टि का

मानव के विद्रोह भाव का

प्रथम

किन्तु अद्भूत प्रतीत है।

अथवा

“अब मैं निर्णय हूँ

सबका

अपना नहीं।

अभी पार्थिव-पूजन परान्त

सेनाएँ, रथ, घोड़े, हाथी सब

युध्यात्रा पर चल दें।

(ब) “पोथी पढ़ि पढ़ि जग मुवा, पंडित भया न कोइ।

एके आखर पीव का, पढ़े सो पंडित होइ॥”

अथवा

“इन बेतरतीब वाक्यों में एक वाक्य और जोड़ना चाहता हूँ अन्त में

ज़हर को ज़हर की तरह बिलकुल नहीं दिया जाता

जब दिया जाता है उसे

किसी सामाज को

बड़े पैमाने पर !!”

(क) “जब बाप मरा तब यह पाया,

भूखे किसान के बेटे ने :

घर का मलवा, टूटी खटिया,

कुछ हाथ भूमि-वह भी परती।”

अथवा

“जब तक जीता है - रहता है,

उत्पादन की मति देता है :

आशा की खेती करने को

खेतों की धरती देता है :

घर का भार उठाने वाली

अमजीवी धरनी देता है।”

[TURN OVER

150

प्र.२. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

(त) 'संशय की एक रात' खण्डकाव्य में कवि नरेश मेहता ने किन-किन समकालीन समस्याओं को उठाया है ?

अथवा

'संशय की एक रात' खण्डकाव्य के आधार पर लक्ष्मण की चरित्रगत विशेषताओं पर प्रकाश डालिए।

(थ) कवि तुलसीदास ने राम के ईश्वर और मनुष्य रूप का स्मरण किस तरह किया है ?

अथवा

'हाकी खेलती लड़कियाँ' कविता में नारी-विषयक किस समस्या का चित्रण हुआ है ?

(द) कवि केदारनाथ अग्रवाल ने 'कमकर' कविता में कमकरों और पूँजी पतियों की जीवनशैली के अंतर को किसतरह स्पष्ट किया है ?

अथवा

'हथौड़े का गीत' कविता में कवि भजदूर वर्ग को संबोधित करते हुए क्या कहता है ?

प्र.३. निम्नलिखित में से किसी एक अवतरण की सासन्दर्भ व्याख्या कीजिए :

(च) "यह सेतुबन्ध का बनना

रहता मात्र कल्पना ।

रामेश्वर तट

एकत्र न होते ये नम देह के

कोटि-कोटि

साधारण जन ।"

(छ) "हो जाय न पथ में रात कहीं

मंजिल भी तो है दूर नहीं -

यह सोच थका दिन का पंथी भी जल्दी-जल्दी चलता है ?

दिन जल्दी-जल्दी ढलता है ।"

(ज) "देश की छाती दरकते देखता हूँ

बूचड़ों के न्याय-घर में,

लोकशाही के करोड़ों राम-सीता,

मुक पशुओं की तरह बलिदान होते देखता हूँ ।"

प्र.४. निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए :

90

- (य) 'संशय की एक रात' खण्डकाव्य की प्रासंगिकता पर प्रकाश ढालिए।
- (र) धूमिल ने 'प्रौढ़ शिक्षा' में राजनीतिक व्यवस्था के दोगले चरित्र का उद्घाटन किस तरह किया है?
- (ल) 'चन्द्रगहना से लौटती बेर' में कवि ने प्रकृति-सौन्दर्य का वर्णन किस तरह किया है?

प्र.५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए :

94

- (प) 'संशय की एक रात' के हनुमान,
अथवा
'संशय की एक रात' खण्डकाव्य का उद्देश्य।
- (फ) सूरदास द्वारा वर्णित गोपियों का विरह वर्णन,
अथवा
'लकड़ी का रावण' कविता में वर्ग-संघर्ष का वित्रण।
- (ब) 'जो शिलाएँ तोड़ते हैं' कविता का कथ्य,
अथवा
लेखकों का दायित्वबोध।

प्र.६. निम्नलिखित वस्तुनिष्ठ प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

90

- (१) 'संशय की एक रात' में कितने सर्ग हैं?
- (२) रावण की पत्नी का नाम लिखिए।
- (३) 'संशय की एक रात' खण्डकाव्य में युध्द का उत्तर क्या है?
- (४) नायिका के घर के आस-पास तिथि कैसे जानी जाती है?
- (५) युध्द जीतने के लिए शिवाजी क्या सजाते हैं?
- (६) किसकी भाष्य लिपि काली है?
- (७) पहाड़ पर लालटेन किस तरह जलती है?
- (८) नया इन्सान अभिशाप को क्या करना चाहता है?
- (९) कवि सरकार को क्या सुनाना चाहता है?
- (१०) मौलिक ग्रन्थों की रचना कौन करता है?

152

(3 घंटे) के लिए प्रश्नों की संख्या 10 है। कुल अंक 900 है।

प्रश्नांजलि - उमेश ने बहुत दिनों से जीवन में व्याख्याता की गई व्याख्या की।

सुचना : सभी प्रश्न अनिवार्य है।

प्रश्नों की संख्या 10 है। उन दस व्याख्याओं के लिए आप अपने भिन्न-भिन्न विषयों पर चर्चा कर सकते हैं।

प्र. 1. निम्नलिखित अवतरणों की संदर्भसहित व्याख्या कीजिए। 27

- (अ) "यह सब क्या हो गया है। एक परिवार बोरे में बंद पड़ गया है। एक परिवार परछनीपर बोरों में बंद पड़ा है। वह परिवार जो जड़ धरती में रोपने के लिए जी तोड़ कोशिश कर रहा था। सबने अपनी जरूरत की चिज़ों को अलग कर लिया था।"

अथवा

"तुफान में फंसे हुए जहाज का कमान्डर जितना भयभीत और बौखलाया होता है, वैसी ही हालत बाबूजी की होती थी। और जहाज ढूबने का क्षण कब आ जाएगा? यह किसी को पता नहीं था। पर यह क्षण कहीं आस पास ही था। इसका अहसास सभी को था। जहाज के कम्पास बेकार हो गए थे और दिशाएँ खो गई हैं।"

- (ख) "घूर-घूर कर क्या देख रहे हो। आपके घर की ओरतें पराश्रित हैं कोई भी काम छिपाकर करती हैं। रोटी से लेकर अन्य चिज़ों तक के लिए आप पर आश्रित हैं। लेकिन ये औरतें पूरी औजार हैं। खुद कमाती हैं और मजे से खाती हैं। अपनी किसी भी इच्छा के लिए किसी पर भी आश्रित नहीं रहती।"

अथवा

"लेकिन सरकारी जमीन है। कान खोलकर सुन लो, आज के सातवें दिन बाद इस सेंक को मिलानी उद्घाटन है। उपर से ऐसा आदेश आया है कि सड़क के दोनों किनारों दोस्त फिट सरकारी जमीन में कोई घर नहीं रहेगा।"

- (ग) "अरे भाई उन दिनों हमारे लिए तो वह कालिदास और शेक्सपियर से कम न था। उनके नाटक पढ़कर और मुहल्ले के एक रसीली आवाज बाले लड़के से उनके गाजे सुनकर हम उनकी कला का रसास्वादन किया करते थे।"

अथवा

"तुम भुलते हैं। तुम एक ही परवरदिगार कि औलाद हो। हिंदुओं के अवतारों ने और तुम्हारे पैगम्बर ने एक ही रास्ता दिखाया है। कुरान में साफ लिखा है—‘हमने हर पिरोह के लिए इबादत का एक खास रास्ता मुकर्रिर कर दिया है, जिस पर वह अमल करता है, इसलिए उस पर झगड़ा मत करो।’"

प्र. 2. निम्नलिखित दिघोत्तरी प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

- (क) 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास का संक्षिप्त सारांश लिखिए।

अथवा

'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास में महानगरीय जीवन की समस्याओं को किस प्रकार बतलाया है?

- (ख) 'दूसरा महाभारत' कहानी के शीर्षक की साथकता स्पष्ट कीजिए।

अथवा

'मेघना का निर्णय' कहानी में मजदूरों के शोषण को किसी तरह चित्रित किया है?

- (ग) 'दो कलाकार' एकांकी के व्यंग्य को स्पष्ट कीजिए।

अथवा

'काफी हाऊस में इंतजार' एकांकी में बुद्धिजीवी वर्ग की मानसिकता पर किस प्रकार व्यंग्य किया है?

153

[TURN OVER]

प्र.३. निम्नलिखित अवतरणों की संदर्भसहित व्याख्या कीजिए ।

- (क) “करोड़ों-अरबों जिंदा मीनार है करोड़ों अरबों फलकपर पढ़े हैं। अपने जख्मों को चाट-चाटकर प्यास बुझाते हुए-किसी के पास किसी के लिए वक्त नहीं है। किसी के पास किसी के लिए करुणा नहीं है।”
 (ख) अथवा “ये घर काकी दूर पड़ जाता है। दफ्तर महुच्चों से धण्डा भरतो लगता ही है। बस पीछे एक बार बदलनी पड़ती है। अगर उसी तरफ कोई जगह मिल जाये, तो वक्त भी बदेगा। और तीन लोगों का बस का खर्च भी।”

अथवा
 ये घर काकी दूर पड़ जाता है। दफ्तर महुच्चों से धण्डा भरतो लगता ही है। बस पीछे एक बार बदलनी पड़ती है। अगर उसी तरफ कोई जगह मिल जाये, तो वक्त भी बदेगा। और तीन लोगों का बस का खर्च भी।

प्र.४. निम्नलिखित सामान्य प्रश्नों से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए ।

- (क) ‘समुद्र में खोया हुआ आदमी’ उपन्यास के आधार पर श्यामलाल का चरित्र-चित्रण कीजिए।
 (ख) ‘हरिहर काका’ कहानी में ग्रामीण जीवन के यथार्थ को किस तरह प्रस्तुत किया है ?
 (ग) ‘राखी का मूल्य’ एकांकी हमें राखी के महत्व को किस प्रकार से बतलाता है – स्पष्ट कीजिए ?

प्र.५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पण्याँ लिखिए ।

- (क) बीरेन का चरित्र-चित्रण, जो इनके हृतके रूप से दिया गया है।
अथवा
 तारा का चरित्र-चित्रण।
 (ख) सावित्री दीपी का चरित्र-चित्रण, किसके द्वारा दीपक की रात्रि शाम की रात्रि रखी जाती है ?

अथवा
 ‘जंगल होते शहर’ कहानी का सारांश।
 (ग) जोंक एकांकी के ‘भोलानाथ’ का चरित्र-चित्रण।

प्र.६. निम्नलिखित सभी प्रश्नों के उत्तर एक वाक्य में लिखिए।

- (१) ‘समुद्र में खोया हुआ आदमी’ उपन्यास के लेखक कौन है ?
 (२) बीरेन कहाँ नौकरी करता है ?
 (३) द्रताराकिससे प्रेषण करती है ?
 (४) श्यामलाल की पत्नी का नाम लिखिए।
 (५) बाबूजी कहानी के लेखक का नाम लिखिए।
 (६) जगेसर कौन था ?
 (७) सीचरन कहाँ काम करता था ?
 (८) जोंक एकांकी में जोंक कौन है ?
 (९) हुमायु को राखी किसने भेजी ?
 (१०) वापसी एकांकी के लेखक कौन है ?

Hindi - (PAPER-II)

(3 घंटे)

[कुल अंक : 900]

सुचना : (1) सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।

(2) उत्तर पुस्तिका में प्रश्न/उपप्रश्न संख्या अवश्य लिखिए।

प्र. 1. निम्नलिखित अवतरणों की संसदर्भ व्याख्या कीजिए :

(अ) "कीर्ति, यश, नारी, धरा,

जय लक्ष्मी

ये नहीं हैं कृपा

या अनुदान।

मेरे पुत्र

भिक्षा से नहीं

वर्चस्व से

अर्जित हुए हैं आज तक।"

अथवा

"संभव है,

हमारे कारण ही,

अनागत युद्धों की नीति पड़े,

पर इस ढर से,

क्या हम न्याय और अधिकार छोड़ दें? अथवा

नहीं नहीं महाराज,

समय ही करेगा प्रतिकार

हर बार

अनुचित क्या!"

(आ) "जसोदा हरि पालनै बुलावै।

हलरावै, दुलराइ मलहावै, जोइ-सोई कछु गावै।

मेरे लाल कौं आज निदैरिया काहें न आनि सुवावै।

तू काहें नहिं बेगहिं आवै, तो को कान्ह बुलावै।"

अथवा

"बचकर हाय ! पतंग मरे क्या ?

प्रणय छोड़कर प्राण धरे क्या ?

जले नहीं तो मरा करे क्या ? क्या यह असफलता है ?

दोनों ओर प्रेम पलता है।"

11-2019 JV-7990

27

155

TURN OVER

(इ) व्यासमुनि को धूप में रिक्षा चलाते,
भीम अर्जुन को गधे का बोझ ढोते देखता हूँ
सत्य के हरिचंद को अन्याय घर में
झूठ की देते गवाही देखता हूँ
द्रोणदी को और शैव्या को, शवि को
रूप की टूकान खोले
लाज को दो-दो टक्के में बेचते में देखता हूँ।''

अथवा

“ऐ दधीचो ! शक्ति का डंका बजाओ,
शांति का उल्लासमय सूरज उगाओ,
लाल सोने का सवेरा चम चमाओ,
लेखनी के लोक में आलोक लाओ ।”

प्र.२. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

(त) ‘संशय की एक रात’ प्रबंध आज की समस्याओं का साक्षात्कार कराता है, कथन की सार्थकता पर प्रकाश डालिए ।

अथवा

‘संशय की एक रात’ प्रबंध का उद्देश्य स्पष्ट कीजिए ।

(थ) कर्बार ने साधु-संगति का क्या महत्व बताया है ? सविस्तर वर्णन कीजिए ।

अथवा

पृथ्वी किसलिए घूमती रही’ में नारियों की दयनीय स्थिति का कैसा वित्रण हुआ है ।

(द) केदरनाथ अग्रवाल ने जीवन को सुन्दर बनाने में श्रम के महत्व को किस तरह प्रतिपादित किया है ?

अथवा

‘चेतना मेरी जिलाये है तुम्हे’ कविता में मानवीय सौंदर्य किस रूप में वर्णित हुआ है ।

प्र.३. निम्नलिखित में से किसी एक अवतरण की संसन्दर्भ व्याख्या कीजिए : १०

(प) फिर संघर्ष,

फिर संहार

इस ऐतिहासिक विषमता का कौन-सा प्रतिकार ?

इस चक्र का कोई नहीं है अंत,

हनुमान वीर !

अथवा

(फ) तुम्हें तुम्हारी भूख पर भरोसा था,

सबसे पहले उन्होंने एक भाषा तैयार की,

जो तुम्हें न्यायालय से लेकर नींद से पहले की,

प्रार्थना तक, गलत रास्तों पर डालती थी,

वह सच्चा पृथ्वी पुत्र है,

वह संसार का अनन्दाता है ।

अथवा

(156)

(ब) मन होता है -

उड़ जाऊँ मैं
पर फैलाए सारस के संग
जहाँ जुगल जोड़ी रहती है
हर खेत में
सच्ची प्रेम कहानी सुन लूँ
चुपे चुपे ।

प्र.४. निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए : 90

(य) 'संशय की एक रात' प्रबंध के आधार पर विभिषण की चरित्रगत विशेषताओं पर प्रकाश डालिए।

अथवा

(र) कवि तुलसीदास ने राम के ईश्वर और मनुष्य रूप का स्मरण किस तरह किया है ?

अथवा

(ल) 'चन्द्रगहना से लौटती बेर' में कवि ने प्रकृति-सौन्दर्य का वर्णन किस तरह किया है ?

प्र.५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए : 95

(ट) 'संशय की एक रात' प्रबंध की प्रारंभिकता,

अथवा

'संशय की एक रात' के लक्षण ।

(ठ) बिहारी का विरह-वित्रण,

अथवा

'जहर के बारे में कुछ बेहतरतीब पंक्तियाँ' का भावार्थ ।

(ड) 'जग का अभिशाप' कविता का कथ्य,

अथवा

'हथौड़े का गीत' कविता में मजदूर वर्ग ।

प्र.६. निम्नलिखित वस्तुनिष्ठ प्रश्नों के उत्तर लिखिए : 90

(१) 'संशय की एक रात' प्रबंध कितने सर्गों में विभाजित है ?

(२) 'संशय की एक रात' प्रबंध के प्रमुख नायक कौन है ?

(३) 'संशय की एक रात' प्रबंध किस हिन्दु पौराणिक कथा पर आधारित है ?

(४) युध्द जीतने के लिए शिवाजी क्या सजाते हैं ?

(५) जीर्ण पत्र किससे भयभीत है ?

(६) कल का मदेशीखाना आज क्या बन गया है ?

(७) सूर्य के चारों ओर जीवन भर कौन घूमती रही ?

(८) किसान के बेटे को कौनसी चीज बाप से सौंगुनी अधिक मिली थी ?

(९) कौन दया भीख से अपनी रोटी नहीं कमाते ?

(१०) शक्ति-श्रम के यज्ञ में सहयोग कौन देना चाहता है ?

157

(3 घंटे)

[कुल अंक : 100]

प्र० १. निम्नलिखित अवतरणों की संदर्भसहित व्याख्या कीजिए :

27

- (क) 'कविताओं के बाद बहुत गहरी खामोशी पीछा करती है। इसके सिवा और कुछ नहीं बचता और यहीं तो वह चीज़ है जिसे जिदी भर आदमी खोजता है।'

अथवा

"अब उनके वश में कुछ नहीं रह गया है। न बाहर की दुनिया और न भीतर की। वह कोई फैसला नहीं ले सकते। धीरे-धीरे उनके हाथों से फैसला ले सकते की ताकत तिकलती गई है और अब वह वापस नहीं लाई जा सकती।"

- (ख) "अकेले का जीवन कोई जीवन नहीं होता। किसी के साथ जिने किसी के लिए जिने में ही जीवन का वास्तविक सुख होता है, अन्यथा समस्याएँ पहाड़ की तरह लगती हैं।"

अथवा

"काश, किसी को मारने से पहले हत्यारे उसके बारे में यह जानने की कोशिश करते की। उसके अंदर कैसी कैसी योजनाएं हैं ? अपने जीवन में वह कथा-कथा करना चाहता है ?"

- (ग) "सज्जन पुरुष ने आप लोगों को शीतल जल मिलाने के लिए कहा है। जिसे ज्यादा चोट आयी है वह थोड़ा रुककर पिणा, जिसे कम आई है वह फौरन पिये।"

अथवा

"मुझे हिंदू मुसलमान का ख्याल नहीं पर मैं समझता हूं कि शेर खां को खुला छोड़ कर मेवाड़ तरफ लौट जाना खतरे से खाली नहीं।"

- प्र. २. निम्नलिखित दिधर्तीरी प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

30

- (च) 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास में महानगरीय सम्यता का वर्णन हुआ है, स्पष्ट कीजिए।

अथवा

- 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास के श्यामिलीले के व्यक्तित्व पर प्रकाश डालिए।

- (छ) 'बाबूजी' कहानी के बाबूजी के चरित्र पर प्रकाश डालिए।

अथवा

'बंद रास्तों के बीच' कहानी के माध्यम से ग्रामीण बनिहारों के करुण जीवन का यथार्थ चित्रण किस प्रकार हुआ है ?

- (ज) 'वापसी' एकांकी में वापसी शीर्षक की सार्थकता सोदाहरण स्पष्ट कीजिए।

अथवा

'कॉफी हाऊस में इंतजार' बुधदीजीवी वर्ग पर संशक्त व्यय है, स्पष्ट कीजिए।

अथवा

'मैं नियमित रूप से अपनी बुड़ी लोकशिक्षा

प्र० ३. नियमित रूप से अपनी बुड़ी लोकशिक्षा

[TURN OVER

158

प्र० ३. निम्नलिखित में से किसी एक की संदर्भ सहित व्याख्या कीजिए।

- (त) "इतनी बड़ी दुनिया को कितने लोग हैं जो उसकी खेड़ियत के लिए दुआएं मांग रहे हैं और विदाई दे रहे हैं कि कुशलता से वापस आना पता नहीं"
- (थ) "उनकी बातें मां के कलेजे में तीर की तरह लगती हैं। उनका कलेजा छलनी हो जाता है। व्यथा के बेग में उनकी इच्छा होती है कि जाकर बता दें कि उन्होंने उन सबों के लिए क्या किया है और वे उनके लिए क्या कर रहे हैं।"
- (द) "भला बताओ फचास रूपये की तसवीर अगर कोई पच्चीस तक दे तो भी बेची जा सकती है।"

प्र० ४. निम्नलिखित प्रश्नोंमें से किसी एक समान्य प्रश्न का उत्तर लिखिए। 90

- (प) 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास के नारी पात्र की चर्चा कीजिए। 90
- (फ) 'सावित्री दीदी' कहानी का कथ्य अपने शब्दों में लिखिए। 90
- (ब) 'जोंक' एकांकी के बनवारी लाल के चित्रों पर प्रकाश डालिए। 90

प्र० ५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए :

- (य) 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास की रस्मी।
अथवा
'समुद्र में खोया हुआ आदमी' दक्षिण ध्रुवी प्रदेश की यात्रा।
- (र) 'तिरिया जनम' कहानी का उद्देश्य,
अथवा
'हरिहर काका' कहानी के महत जी।
- (ल) 'दो कलाकार' एकांकी के शीर्षक की सार्थकता,

प्र० ६. निम्नलिखित सभी प्रश्नों के उत्तर एक बाक्षण्य में लिखिए। 90

- (१) समीरा इस घर में आते ही अपने लिए क्या चुन लेती है?
- (२) तारा किसके यहाँ काम करने लगती है ?
- (३) वीरेन ने भर्ती होने का हुक्मनामा किसे थमा दिया ?
- (४) शनांख्त हो जाने के बाद तनख्वाह और चालान किसके हाथों में दे दिया गया था ?
- (५) कौन नाच गाने के शौकीन थे ?
- (६) जोसर के बेटे का नाम क्या है ?
- (७) हरिहर काका की कितनी शादियाँ हुई थीं ?
- (८) बनवारीलाल किनके यहाँ मेहमान बन कर आए थे ?
- (९) महारानी कर्मवती ने किसे राखी भेजी थी ?
- (१०) दो कलाकार एकांकी में के चित्रकार का नाम क्या है ?

(3 घंटे)

[कुल अंक : 100]

सुचना : सभी प्रश्न अनिवार्य है।

प्र. 1. निम्नलिखित अवतरणों की संदर्भसहित व्याख्या कीजिए। (प्रत्येक उत्तर का मानक अंक 3 है) 20

(क) 'इतिहास'

व्यक्ति को व्यक्ति नहीं

शर्त मानता है

अपने अंधे उद्देश्य पूर्ति में ॥

अथवा

"मैं भी युद्ध की अनिवार्यता को मानता हूँ

किन्तु इसे अपने उत्तराधिकारी के लिए अवश्यक नहीं मानता हूँ ॥

अपने राष्ट्र के प्रति

क्या यहीं कर्तव्य है मेरा

उस पर हो रहे अपने उत्तराधिकारी के लिए अवश्यक नहीं मानता हूँ ॥

इस आक्रमण का साथ दूँ ?"

(ख) "मेरे संगी दोइ जाना, एक वैष्णों एक राम ।

वो है दाता मुकुति का, वो सुमिरावै नाम ॥"

अथवा

"किससे माँग रही है वे औरते

सोने की थाली में छप्पनों व्यंजन ?

किससे माँग रही है माताएँ

पढ़े लिखे बेटे दामाद ?

किससे, किससे वे माँगते हैं

जीवन की ज्योति ?"

(ग) "राजनीतिक धर्मराजों के जुए में,

द्रोपदी को हारते में देखा हूँ ।

ज्ञान के सब सुरजों को,

अर्थ के पैशाचिकों से,

रोशनी को माँगते मैं देखता हूँ

योजनाओं के शिखड़ी सूरमों को,

तेग अपनी तोड़ते मैं देखता हूँ ॥"

अथवा

166

[TURN OVER]

Ques. १. एक विद्या

के लिए व्याकुल रहे, पुस्तक न पाए
दूसरी विद्या पढ़े, छल-छन्द से सोना कमाए,
मैं इसे विधि का नहीं, अभिशाप जग का जानता हूँ।

प्र.२. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

- (क) 'संशय की एक रात' खण्ड-काव्य अन्तर्दृष्ट से पीडित व्यक्ति की संघर्ष गत्रा है
सोदाहरण स्पष्ट कीजिए।

अथवा

'संशय की एक रात' खण्ड-काव्य में चित्रित राम की विशेषताओं को रेखांकित कीजिए।

- (ख) सूरदास के पदों में कृष्ण के वात्सल्य वर्णन की अभिव्यक्ति किस प्रकास से हुई है।

अथवा

'प्रौढ़ शिक्षा' कविता श्रमिक वर्ग की सर्व व्यथा को बतलाती है सोदाहरण उत्तर लिखिए।

- (ग) 'पैतृक संपत्ति' कविता किसानों की करुणा गाथा है सोदाहरण स्पष्ट कीजिए।

अथवा

पूँजीपति और श्रमजीवी कविता वर्गभेद को किस प्रकार से व्यक्त करती है ?

प्र.३. निम्नलिखित में से किसी एक अवतरण की संसारधर्म व्याख्या कीजिए :

- (क) "राम-अब मैं निर्णय हूँ

सबका

अपना नहीं।

मुझसे प्रश्न मत करो

ओ मेरे विवेक

मुझसे प्रश्न मत करो।"

अथवा

- (ख) "एक दिन हमने कहा

हम भी इन्सान हैं -

हमें काथदे में पढ़े एक-एक अक्षर

जैसे पढ़ा होगा बी.ए. के बाद

नौकरी का पहला विज्ञापन।"

अथवा

- (ग) "मार हथौड़ा

कर कर चोट

लाल हुए काले लोहे को

जैसा चाहे वैसा मोड।"

प्र.४. निम्नलिखित में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए :

90

(क) 'संशय की एक रात' खण्ड-काव्य के शीर्षक की सार्थकता स्पष्ट कीजए।

अथवा

(ख) 'जहर के बारे में कुछ बेतरतीब पंक्तियाँ' कविता में व्याप्त देश की सामाजिक व्यवस्था को बतलाइए ?

अथवा

(ग) 'जो शिलाएँ तोड़ते हैं कविता हमें जीवन की अभिव्यक्ति कराती है' सोदहरण समझाइये।

95

प्र.५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए :

(क) 'संशय की एक रात' खण्ड-काव्य में हनुमान की विशेषताएँ,

अथवा

'संशय की एक रात' खण्ड-काव्य में विभीषण का अन्तर्द्रष्ट्व।

(ख) 'लेखा-जोखा' कविता में लोकतंत्र,

अथवा

'क्षमापार्थी हो कविगण' कविता में व्यक्त कवि कर्म।

(ग) 'चन्द्रगहना से लौटती बैर' कविता में खेत का प्रकृति-चित्रण

अथवा

'चेतना मेरी जिलाये हैं तुम्हें' कविता का उद्देश्य।

90

प्र.६. निम्नलिखित वस्तुनिष्ट प्रश्नों के उत्तर लिखिए :

(१) 'संशय की एक रात' के कवि कौन है ?

(२) अन्तिम सत्य क्या है ?

(३) रावण ने सीता को कहाँ रखा था ?

(४) पोथी पड़ने से क्या नहीं हो जाता है ?

(५) ब्रज में कौन आया था ?

(६) राम-सीता केवट के व्यवहार पर मंद-मंद क्यों मुस्कुराते हैं ?

(७) नेनों से कौन बात करता है ?

(८) पैतृक संम्पत्ति का अर्थ क्या है ?

(९) 'कमकर' कविता के कवि कौन है ?

(१०) जिंदगी को कौन पढ़ सकता है ?

S.Y.B.A.

27/05/2019

P3-D-upq-2019-IDOL 2019 FH-168

Con. 228-19.

Hindi - (PAPER - III)

JV-7221

(3 घंटे) [कुल अंक : 100]

सूचना : (1) सभी प्रश्न अनिवार्य हैं।

(2) उत्तरपुस्तिका में प्रश्न / उपप्रश्न संख्या अवश्य लिखिए।

1. निम्नलिखित अवतरणों की संदर्भ सहित व्याख्या कीजिए :- 27

(क) “कविताओं के बाद बहुत गहरी खामोशी पीछा करती है। इसके सिवा और कुछ नहीं

बचता। और यहीं तो वह चीज़ है जिसे जिन्दगी भर आदमी खोजता है।”

अथवा

“वह खुद चले आये हैं..... और शायद किसी दिन घर लौट आये और अब लौट

भी आया तो क्या ? लहरों ने सबको कहाँ-कहाँ फेक दिया है..... कोई एक लौट

भी आया तो सब लौट आएंगे, इसका क्या पता !”

(ख) “और मैं सच कहता हूँ, मैंने स्पष्ट लक्ष्य किया था, तटस्थ दर्शक की भाति तमाशा देखने

वाले लोग एकाएक गम्भीर हो गये थे। उनकी मुहियाँ भिंच गयी थीं तथा चेहरे पर

आक्रोश की रेखाएँ उभर आयी थीं।”

अथवा

“शहर की मुझी भर औरतों को औरत न बनकर मानव बनकर जीने का अवसर प्राप्त हो गया

है, लेकिन गाँव, की औरत को तो इस परिवर्तित यथार्थ की जानकारी तक नहीं। वह तो

यह सुनकर दण रह जाती है कि औरतें भी पढ़ लिखकर मर्दों की तरह शासन चलाती हैं।”

(ग) “लता कैसे ? भला बताओ, पचास रुपये की तस्कीर अगर कोई पचीस तक दे, तो

भी बेची जा सकती है। लेकिन जब कोई यह कहे कि मैं सात रुपये के ऊपर एक

कौड़ी भी नहीं दे सकता, तब तुम्हीं भला बताओ मैं क्या कर सकता था।”

अथवा

“मैं यहाँ इस लक्ष्य के द्वारा छोड़ा। लक्ष्य किसी व्यक्ति की हालत को नहीं देता।

“सज्जन पुरुष ने आप लोगों को शीतल जल पिलाने के लिए कहा है। जिसे ज्यादा चोट

आयी है वह थोड़ा रुककर पियेगा, जिसे कम आयी है वह फोरन पिये।”

[TURN OVER

2. निम्नलिखित दीर्घोत्तम प्रश्नों के उत्तर लिखिए :-

(च) उपन्यास के तत्वों के आधार पर 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास का विस्तृत उल्लेख कीजिए।

अथवा

'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास में मध्यमकारीय जीवन का चित्रण हुआ है स्पष्ट कीजिए।

(छ) 'बन्द रास्तों के बीच' कहानी का शीर्षक कहाँ तक उपयुक्त है ? समझाइए !

अथवा

'सावित्री दीदी' के चारित्रिक विशेषताओं का सविस्तार वर्णन कीजिए।

(ज) 'राखी का मूल्य' एकांकी के माध्यम से भाई-बहन के परिव्रत्र संबंधों की स्थापना के साथ-साथ हिन्दू मुस्लिम एकता का अनोखा प्रयास किस प्रकार किया है ?

अथवा

'काफी हाऊस में इंतजार' एकांकी के कथ्य पर प्रकाश डालिए।

3. निम्नलिखित में से किसी एक अवतरण की सदर्भ सहित व्याख्या कीजिए :-

(त) "वीरन किसी लायक हो जाए तो यह बिखरता हुआ कंगाल साप्राज्य बचाया जा सकता है। यह डुबता हुआ जहाज उबारा जा सकता है।"

अथवा

(थ) "मैं घोर आस्तिक हूँ। ईश्वर की सत्ता में मेरा पक्षा विश्वास है। लेकिन ईश्वर के नाम पर

अपना पेट पोसने वाले ऐसे ढोंगी-पाखण्डी, साधु कभी मेरे विश्वास पाने नहीं बन सकते।"

अथवा

(द) "तुम तो यह जानते ही हो कि प्रसिद्ध लेखकों, नेताओं और अभिनेताओं को लोग साधारण आदमियों से कुछ ऊँचा ही समझते हैं, और उनसे तो दूर रहा, उनके साथ रहने वालों

तक से बात करके फूले नहीं समाते। फिर यह तो रहमत का दायाँ था।"

(३) अंग इर्हा डुब है विश्व घट रिही गार्ही प्रस्तुत इर्ही तुब है विश्व,

४. निम्नलिखित प्रश्नों में से किसी एक प्रश्न का उत्तर लिखिए :-

- (प) 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास में आर्थिक संघर्ष के साथ-साथ आशावादी दृष्टिकोण भी दिखाई देता है, स्पष्ट कीजिए।
- (फ) 'भेघना का निर्णय' कहानी में वर्णित समस्याओं पर अपने विचार व्यक्त कीजिए।
- (ब) 'वापसी' एकांकी में 'वापसी' शीर्षक की सार्थकता सिद्ध कीजिए।

५. निम्नलिखित विषयों पर टिप्पणियाँ लिखिए :-

- (य) 'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास के श्यामलाल,

अथवा

'समुद्र में खोया हुआ आदमी' उपन्यास की रम्मी।

- (र) 'तिरिया जन्म' कहानी की सुनयना,

अथवा

'जी का जंजाल' कहानी का उद्देश्य।

- (ल) 'जोक' एकांकी का कथासार,

अथवा

दो कलाकार एकांकी में कलाकारों की धूरता।

६. निम्नलिखित प्रश्नों के उत्तर एक वाक्य में लिखिए :-

- (क) धीरे-धीरे फैसले लेने की ताकत किसमें समाती जा रही थी ?
- (ख) वैज्ञानिकों और नाविकों की टीम कहाँ जा रही थी ?
- (ग) पेंचिन किसका माँस आसानी से खा लेते थे ?
- (घ) बाबूजी का पहला क्रांतिकारी कदम क्या था ?
- (च) बटेसर क्या काम करता था ?
- (छ) संझले भैया के विवाह से पूर्व कौनसी घटना घटती है ?
- (ज) लेखक के गाँव के पश्चिम ओर क्या है ?
- (झ) बनवारी लाल किसके यहाँ मेहमान बनकर आता है ?
- (ट) रानी कर्मवती की राखी हिमायूँ के पास कौन लेकर गया था ?
- (थ) सुराजी गुरु ने तेरह दिन तक कौनसा उपवास किया था ?

Urdu - (PAPER - II)

Con. 34-19.

JV-7338

پڑائیت:

(i) ہر جواب سے پہلے متعلقہ سوال ضرور لکھیں۔

(ii) ہر جواب نئے صفحے سے شروع کریں۔

20

اردو غزل کے آغاز و انتقال کا جائزہ بیش کیجیے۔

سوال نمبر ۱۸۔

یا

اردو غزل کی تعریف اور اس کے موضوعات بیان کیجیے۔

20

اردو قلم کی تعریف اور اس کی روایت قلم بند کیجیے۔

سوال نمبر ۱۹۔

یا

اردو قلم تحریر کے فن پر اپنی معلومات کا جائزہ لیجیے۔

10

اصنگ گوٹھوی کی غزلوں کی خوبیاں بیان کیجیے۔

سوال نمبر ۲۰۔ (الف)

یا

اصنگ گوٹھوی کی حیات اور شخصیت پر روشنی ڈالیے۔

10

قافی بدالیوی کی شاعری کی خصوصیات بیان کیجیے۔

سوال نمبر ۲۰۔ (ب)

یا

قافی بدالیوی کی شخصیت پر ایک معمون قلم بند کیجیے۔

TURN OVER

10

سوال نمبر ۷۔ (الف) خلیل الرحمن عظیٰ کی نظم تکاری کا جائزہ لیجئے۔

یا

خلیل الرحمن عظیٰ کی حالاتِ زندگی بیان کیجئے۔

10

سوال نمبر ۷۔ (ب) اختر الایمان کی نظموں کی خوبیاں بیان کیجئے۔

10

سوال نمبر ۵۔ (الف) درج ذیل سے کسی ایک نظم کا تجزیہ پیش کیجئے۔

۱۔ سوداگر ۲۔ مناجات ۳۔ یاد

10

سوال نمبر ۵۔ (ب) درج ذیل سے صرف پانچ اشعار کی تشریح کیجئے۔

- ۱۔ اداکیں آنکیں کوئے بیان کی
زمیں سکھ ہے رسائی آسمان کی
امتنا وہ تیرے در سے کسی نامراد کا
اک آہ نیز لب کا سہارا لیئے ہوئے
پاس ادب میں جوش تنا لیے ہوئے
میں بھی ہوں اک جباب میں دریا لیئے ہوئے
جو نقش ہے ہستی کا دھوا نظر آتا ہے
پردے پر مصوری تباہ نظر آتا ہے
- ۲۔ آشنا خاطری مری مٹی میں ملی ہے
تم یونہی بھج کو دیکھ کے آزدہ ہو گئے
حسن ہے ذات مری ، عشق صفت ہے تیری
ہوں تو میں شمع گر بھیس ہے پروانے کا
- ۳۔ ہے دل ناکام عشق میں تمحاری یاد بھی
یہ بھی کیا گھر ہے کہ ہے برباد بھی آباد بھی
- ۴۔ مری تبت کے سنائے میں اب تک
صدائیں گوختی ہیں الاماں کی

☆☆☆

167

Judge (Paper - III)

Con. 39-19.

JV-7255

پڑائیں۔
ب) آنکھوں کی تحریکیں اور اس کی تحریکیں کیسے کرنے پر مدد ہے۔

- (i) ہر جواب سے پہلے متعلق سوال ضرور لکھیں۔
(ii) ہر جواب نئے نئے سے شروع کریں۔

سوال نمبر ایس۔ اردو میں یک توپ بگاری کی روایت پر فصلی بحث کیجیے۔

یا

خط کی تعریف بیان کیجیے اور اس کے فو اوزامات پر وظی ذالیں۔

سوال نمبر ۱۔

20 سفرنامہ کے کہتے ہیں؟ اس کی اقسام کا جائزہ لیجیے۔

اردو میں سفرنامے کی روایت پر ایسی معلوم مات پرشن کیجیے۔

سوال نمبر ۲۔ مرزا غالب کی حیات اور شخصیت پر ایک مضمون لکھیے۔

رسید احمد خان کی خطوط بگاری پر پیر خاں میں گنتگو کیجیے۔

سوال نمبر ۳۔ مجتبی حسین کے فلکوں کا جائزہ لیجیے۔

حضرت صغری مهدی کے سفرناموں کا جائزہ لیجیے۔

TURN OVER

10

سوال نمبر ۵۔ (الف) مدرج ذیل سے صرف دو اقتبات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”علی بخش خان پچاس روپے مہینے پانتے تھے، باکیں مہینے گیارہ سوروپے ہوتے ہیں۔ ان کو چھ سو روپیہ مل گیا، باقی روپیہ چڑھ رہا ہے۔ آئندہ ملنے میں کچھ کلام نہیں۔ غلام حسن خان، سوروپیہ مہینے کافی دار۔

باکیں ہمیں کے باکیں سوروپے ہوتے ہیں۔“

۲۔ ”بندے نے بھی زمانہ دیکھا ہے۔ بڑے بڑے مقدس عالموں کی خدمت می خاضر ہوا ہوں۔ بڑے بڑے بزرگوں اور درویشوں کی جو تیار سدھی کی ہیں، مگر بیض نورانی، کاسب کحتاج پایا۔ پھر بھلا آپ اسی پاتنی جاہل مسلمانوں کے برپاد کرنے کو کیوں فرماتے ہیں۔“

(1) اسی پاتنی جاہل مسلمانوں کے برپاد کرنے کو کیوں فرماتے ہیں۔ (2) اسی پاتنی جاہل مسلمانوں کے برپاد کرنے کو کیوں فرماتے ہیں۔

سو۔ ”کس حال میں ہو؟ کس خیال میں ہو؟ کل شام کویرن صاحب روات ہوئے یہاں ان کی سرال میں قصے کیاں ہوئے۔ ماس اور سالیوں نے اپنی بیٹے آپزوں کے دریابہادریے خوشداں صاحبہ بلاکیں لیتی تھیں۔ سالیاں کھڑی ہوئی دھا کیں دیتی تھیں۔“

10

سوال نمبر ۵۔ (ب) مدرج ذیل سے صرف دو اقتبات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”ہم نے کہا ہی احیدر آباد میں اپنی زندگی کے میں برس گزارنے کے باوجود آج تک ہم بھی چارینہ پرست جائے۔ اب آپ کی غاطر جائیں گے۔ مگر یہ آپ کا اپنا نام وہاں لکھنے کیا سوچی۔ اب ہم بھی جوایا اپنا نام آپ کے لوگوں اور پارواروں کی خط میں لکھ کر جائیں گے۔“

۲۔ ”ہم نے کہا ”یہ کون سی مشکل بات ہے۔ اتفاق دیکھیے کہ آج ہی قاضی سیم کی بیٹی نے بھی ہم سے ایک جاپانی گریا کی فرماش کی ہے۔ جب ہم اس کے لیے ایک گزیاخڑیں گے تو آپ کے لیے بھی ایک اور خرید لیں گے۔ بھلا یہ بات بھی کونے میں الگ لے جا کر کہنے کی ہے؟“

۳۔ ”اس دوران رضا زیدی صاحب، افس احمد صاحب کے ساتھ نمائش لگانے کی تیاری میں رہے، ان سے صح تو نہیں مگر رات کے کھانے پر ملاقات ہوتی جس میں وہ پوری شخص کے لوگوں کی اردوتے دیکھی، کیا گرانی سے لگاؤ کا ذکر اپنے مخصوص دھمکے انداز میں کرتے جس میں گمرا نقوی ازور پیدا کرتے رہتے۔“

Lecture - (Paper - II)

JV-7352

Con. 35-19.

ہدایت:

(i) ہر جواب سے پہلے متعلقہ سوال ضرور لکھیں۔

(ii) ہر جواب سے صفحے سے شروع کریں۔

20

سوال نمبر ۱۔ غزل کے معنی و فہم بتاتے ہوئے اس کی خوبیاں بیان کیجیے۔

یا

اردو غزل کے آغاز و انتها پر اپنے خیالات کا اظہار کیجیے۔

20

سوال نمبر ۲۔ اردو قلم نگاری کی روایت پر مفصل مضمون لکھیے۔

یا

اردو قلم نگاری کے نام پر اپنی معلومات قلم بند کیجیے۔

10

سوال نمبر ۳۔ (الف) اصغر گویند وی کی غزل گوئی کا جائزہ لیجیے۔

یا

اصغر گویند وی کی شخصیت پر روشنی ڈالیے۔

10

سوال نمبر ۳۔ (ب) قائل بدالیوی کی حیات اور شخصیت پر اپنی معلومات قلم بند کیجیے۔

یا

قالی بدالیوی کی شاعری کے امتیازات بیان کیجیے۔

TURN OVER

170

10

سوال نمبر ۷۔ (الف) خلیل الرحمن عظیم کی حیات و شخصیت پر ایک مضمون لکھیے۔

خلیل الرحمن عظیم کی نظم نگاری کا جائزہ لیجئے۔

10

سوال نمبر ۷۔ (ب) اردو نظم نگاری میں آخر الایمان کے مقام کا تعین کیجئے۔

10

سوال نمبر ۵۔ (الف) درج ذیل سے کسی ایک نظم کا تجزیہ پیش کیجئے۔

اسن پاس ۲۔ مناجات ۳۔ ایک رثکا

10

سوال نمبر ۵۔ (ب) درج ذیل سے صرف پانچ اشعار کی تشریح کیجئے۔

- ۱۔ مل گیا زندگا بُرا ہو نالہ شب گیر کا
چونک اٹھا گھر کے ہر حلقة مری زنجیر کا
- ۲۔ آنکھوں میں تیری بزم تماشا لیے ہوئے
جنت میں بھی ہوں جنت دنیا لیے ہوئے
- ۳۔ جوش ہے ہستی کا دھوکا۔ نظر آتا ہے
پردے پر مصور ہی تھا۔ نظر آتا ہے
- ۴۔ زاہد نے مرا حاصل ایمان نہیں دیکھا
رخ پر تری زلفوں کو پریشان نہیں دیکھا
- ۵۔ آشقتہ خاطری مری مٹی میں ملی ہے
تم یونہی مجھ کو دیکھ کے آزدہ ہو گئے
- ۶۔ حسن ہے ذات مری، عشق صفت ہے تیری
ہوں تو میں شخ مگر بھیں ہے پردازے کا
- ۷۔ اصرت مجھے جتوں نہیں لیکن یہ حال ہے
گھبرا رہا ہوں دیکھ کے دیوار و در کو میں
- ۸۔ اٹھا وہ تیرے درے کسی نامراد کا
اک آہ نیر لب کا سہارا لیے ہوئے

☆☆☆

171

Uddee - (PAPER - III)

Con. 37-19.

JV-7195

ہدایت:

- (i) ہر جواب سے پہلے مختلف سوال ضرور لکھیں۔
- (ii) ہر جواب نئے صفحے سے شروع کریں۔

20

سوال نمبر۔ اردو میں خطوط نگاری کے فن پر اپنے خیالات کا اظہار کیجیے۔

یا

خط کی تعریف بیان کیجیے اور اس کے فی اوزامات پر روشنی ڈالیے۔

20

سوال نمبر۔ سفرنامے کی اقسام پر سیر حاصل گفتگو کیجیے۔

یا

اردو میں سفرنامے کی روایت پر اپنی معلومات پیش کیجیے۔

20

سوال نمبر۔ مرزا غالب کی مکتب نگاری پر ایک مضمون لکھیے۔

یا

مرسید احمد خان کی شخصیت کے نمایاں پہلوؤں کو جاگر کیجیے۔

20

سوال نمبر۔ صفری مہری کے گرفون کا جائزہ لیجیے۔

یا

مجتبی حسین کے سفرناموں کا جائزہ لیجیے۔

TURN OVER

172

10

سوال نمبر ۵۔ (الف) مدرجہ ذیل سے صرف واقعیات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”کل جمع کے دن، ۱۲ تاریخ نومبر کی تینیں جلدیں، سمجھی ہوئی برقوردار شیوز ان کی پہنچیں۔ کافر، خط، قطع، سیاہی، چھپا اسپ خوب، دل خوش ہوا اور شیوز ان کو دعا دی۔ سات کتابیں جو مرزا حاتم علی صاحب کی تحفیل میں ہیں، وہ بھی یقین ہے کہ آج کل پہنچ جائیں۔“

۲۔ ”بندے نے بھی زمانہ دیکھا ہے۔ بڑے بڑے مقدس عالموں کی خدمت می خاضر ہو اہوں۔ بڑے بڑے بزرگوں اور درویشوں کی جوتیاں سدھی کی ہیں، مگر ایسچ تو رانی، کا اسپ کوحتاج پایا۔ پھر بھلا آپ ایسی باتیں جاہل مسلمانوں کے برپا کرنے کو کیوں فرماتے ہیں۔“

۳۔ ”تم ولی میں جا کر ایسے بیٹھ رہے کہ تبدیل آب و ہوا کے لیے بھی کہیں نہیں لٹکے۔ تم میرے پاس علی گڑھ میں آؤ۔ میرے پاس ہفتے دو ہفتے رہو۔ ولی سے علی گڑھ کی آب و ہوا بہت اچھی ہے تھمارا دل یہلے اور طبیعت درست ہو۔“

10

سوال نمبر ۵۔ (ب) مدرجہ ذیل سے صرف واقعیات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”مجی تو ہمارا بھی بہت چاہتا ہے کہ نئی نئی زمینیں دیکھیں، نئے نئے آسمانوں میں جھانک آئیں، گھاث گھاث کا پانی پیش، نئے لوگوں سے نئی نئی باتیں کریں، نئے چیزوں کو نئے ڈھنگ سے دیکھیں، مگر ہمارا جذبہ حب الوطنی ہمیں باہر جانے نہیں دیتا۔“

۲۔ ”ہم نے کہا ”یہ کون سی مشکل بات ہے۔ اتفاق دیکھیے کہ آج ہی قاضی سلیم کی بیٹی نے بھی ہم سے ایک جاپانی گڑیا کی فرماش کی ہے۔ جب ہم اس کے لیے ایک گڑی خریدیں گے تو آپ کے لیے بھی ایک اور خریدیں گے۔ بھلا یہ بات بھی کونے میں الگ لے جا کر کہنے کی ہے؟۔“

۳۔ ”صحیح اٹھتے تو واقعی گہرایا دل تھا۔ جلدی جلدی تیار ہوئے اور چل دیے۔ پہلے روز گارڈن گئے جو کافی اُبڑا ہوا تھا، لان بھی پیلے ہو رہے تھے۔ فوارے خنک پڑے تھے کچھ لوگ ورزش کر رہے تھے۔ کچھ مخواب تھا۔ وہاں ہم اٹھلے ہی رہے تھے کہ یونیورسٹی شروع ہو گئی۔“

☆☆☆

(173)

ہدایت:

- (i) ہر جواب سے پہلے متعلقہ سوال ضرور لکھیں۔
(ii) ہر جواب میچے صفحے سے شروع کریں۔

20

اردو غزل کی تعریف بیان کیجیے اور اس کے فنی لوازمات پر تبصرہ کیجیے۔

سوال نمبر۔۱

یا

اردو غزل کے آغاز و انتقال پر بحث کیجیے۔

20

اردو لظم کی تعریف اور اس کی خوبیاں بیان کیجیے۔

سوال نمبر۔۲

یا

اردو لظم نگاری کی روایت پر اپنی معلومات کا جائزہ لے جیے۔

10

اصغر گوہڈوی کی شاعری کے موضوعات کا جائزہ لے جیے۔

سوال نمبر۔۳۔(الف)

یا

اصغر گوہڈوی کی سوانح پر روشی ڈالیے۔

10

قافی بدایونی کی غزل گوئی کے امتیازات بیان کیجیے۔

سوال نمبر۔۳۔(ب)

یا

قافی بدایونی کی سوانح پر ایک مضمون قلم بند کیجیے۔

TURN OVER

174

10

سوال نمبر۔(الف) اختر الایمان کی نظم نگاری کا جائزہ کیجیے۔

اختر الایمان کے سوچی حالات بیان کیجیے۔

10

خلیل الرحمن عظی کی شاعری کی خصوصیات بیان کیجیے۔

سوال نمبر۔(ب)

10

درج ذیل سے کسی ایک نظم کا تجزیہ پیش کیجیے۔

سوال نمبر۔(الف)

۱۔ آگھی ۲۔ مناجات ۳۔ سوداگر

10

سوال نمبر۔(ب) درج ذیل سے صرف پانچ شاعری تجزیہ کیجیے۔

۱۔ جاتے ہوئے کھاتے ہو مری جان کی قسمیں

اب جان سے پیزار ہوا بھی نہیں جاتا

۲۔ وعدے کے یہ تیور ہیں کہہ دوں کہ یقین آیا

اب ان سے کوئی کیوں کر کہہ دے کہ نہیں آیا

۳۔ نفس کی یاد میں یہ اضطراب دل معاذ اللہ

کہ میں نے توڑ کر اک ایک شارخ آشیان رکھ دی

۴۔ آنکھوں میں تیری بزم تماشا لیے ہوئے

جنت میں بھی ہوں جست دنیا لیے ہوئے

۵۔ نیرگ تماشا وہ جلوہ نظر آتا ہے

آنکھوں سے اگر دیکھوں پردا نظر آتا ہے

۶۔ مجموعہ آداب دو عالم ہے محبت

مرنے کے سلیقے ہیں تو جینے کے قرینے

۷۔ سینے میں دردِ محبت راز بن کر رہ گیا

اب وہ حالت ہے کہ کر سکتے نہیں فریاد بھی

۸۔ خلق کہتی ہے ہے دل ترے دیوانے کا

ایک گوشہ ہے یہ دنیا اسی ویرانے کا

☆☆☆

175

Con. 40-19.

Urdu - (PAPER III)

JV-7285

کوئی اپنے بھائی کا نام نہیں لے سکتا۔

بہایت:

- (i) ہر جواب سے پہلے متعلق سوال ضرور لصین۔
- (ii) ہر جواب نئے صفحے سے شروع کریں۔

سوال نمبر ۱۹۔ اردو میں خلتوں نگاری کی روایت پر اپنے خلالات میں کچھ اس طرح لکھ دیں۔

یا اردو میں مکتب تکمیل کے فن پر لفظی کچھ اس طرح لکھ دیں۔

سوال نمبر ۲۰۔ سفر نامہ کے کہتے ہیں؟ اس کی اقسام کا جائزہ لیجیے۔

اردو میں سفر نامے کی روایت پر اپنے معلوم مات میں کچھ اس طرح لکھ دیں۔

سوال نمبر ۲۱۔ مرزا غالب کے خلتوں کے اہم پبلوں کا جائزہ لیجیے۔

سوال نمبر ۲۲۔ سید احمد خان کی خصیت کا جائزہ لیجیے۔

سوال نمبر ۲۳۔ مجتبی حسین کے سفر ناموں پر وہی ذائلے۔

صریح مہدی کے کفر قون کا جائزہ لیجیے۔

TURN OVER

10

سوال نمبر ۵۔ (الف) مدرج ذیل سے صرف دو اقتباسات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”میں آدمی کو اپنے خدا کے سامنے نیک بنتی سے کام کرنا چاہیے تو لوگوں کے کہنے پر مطلق خیال کرنا غلطی ہے۔ میں اس طرح آپ کو بخواہ اس کے کروگ کیا کہیں گے، مولوی مہدی علی کے استغفے کی منظوری کے لیے کوشش کرنی چاہیے نہ کہ خلل انداز ہونا۔“

۲۔ ”ہاں صاحب، تم نے کبھی کچھ حال قمر الدین خان صاحب کا ذکر نہ لکھا۔ آگے اس سے تم نے اگست، سب سر میں ان کا آگرے کا آنالکھا۔ پھر وہ اکتوبر تک کیوں نہ آئے؟ وہاں تو مشی غلام غوث صاحب اپنا کام بدستور کرتے ہیں، پھر یہاں دفتر میں کیا کر رہے ہیں؟“

۳۔ ”کس حال میں ہو؟ کس خیال میں؟“ کل شام کو میرن صاحب روانہ ہوئے یہاں ان کی سرال میں تھے کیا نہ ہوئے۔ ساس اور سالیوں نے اور بی بی نے آنسووں کے دریا ہماری خوشداں صاحب بلاں لیتی تھیں۔ سالیاں کھڑی ہوئی دھا کیں دیتی تھیں۔“

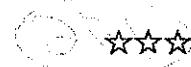
10

سوال نمبر ۵۔ (ب) مدرج ذیل سے صرف دو اقتباسات کی وضاحت کیجیے۔

۱۔ ”ہم نے کہا بی احمد را بادیں اپنی زندگی کے بیش بر سرگزاری کے باوجود آج تک ہم کبھی چار بینار پرند جا سکے۔ اب آپ کی خاطر جائیں گے۔ مگر یہ آپ کو اپنا نام وہاں لکھنے کی کیا وجہ ہے۔ اب ہم کبھی جو اپنا نام آپ کے تو کیونا در پار دور سم الخطا میں لکھ کر جائیں گے۔“

۲۔ ”یہ جان کر بڑی خوشی ہوئی کہ آپ پاکستان آئی ہوئی ہیں۔ اس کے ساتھ یہ جان کر افسوس ہوا کہ کراچی نہیں آ رہی ہیں، ہم سوچ رہے تھے کہ آپ کراچی آئیں گی تو آپ کاشنا عناد راستگال کریں گے، اور یہاں سے آپ کو ملا نہیں گے۔ اخبارات میں ائزو یوں شائع ہوں گے۔ آپ کے اعزاز میں شیخیں ہوں گی۔“

۳۔ رضا صاحب بہت سید جمیلہ آدمی ہیں کم گو، یہ ہم جانتے ہیں مگر معلوم ہوا کہ نہیں، یہ کبھی کبھی سید جمیلہ باشیں درست کر لیتے ہیں اور اس کا اعتراف بھی ہم کر لیں کہ ابوالکلام قاسمی صاحب کے بارے میں ہمیں کوئی تھی بات نہیں معلوم ہوئی۔“

177

S.Y.B.A.

15/05/2019

P4-Exam.-2019-I-146
Con. 63-19.

Mass Communication

JV-7267

(3 Hours)

[Total Marks : 100]

N.B. (1) Attempt all question.

(2) All questions carry equal marks.

1. (a) Explain the features of the Radio, Television and New Media in detail.

OR

- (b) State the various kinds of communication. Discuss its applications in details.

2. (a) What kinds of Laws are available to regulate the mass media ? Explain in details.

OR

- (b) What are various folk cultures in Maharashtra ? Discuss it in details.

3. (a) Discuss the regionalism in the regional language cinema.

OR

- (b) Prepare a questionnaire having 10 questions to take interview of the veteran social worker Anna Hazare.

4. (a) What are mottos of film censorship board? Discuss it with a case study.

OR

- (b) How the emergence of new technologies have changed the scenario of the Mass Media? Explain in details.

5. Write short notes on any **TWO** of the following:

- (a) Public Opinion
- (b) Feedback
- (c) Mass Media
- (d) Resident Editor
- (e) News anchor

[TURN OVER

178

(मराठी रूपांतर)

(३ तास)

[एकूण गुण : १००]

सुचना: (१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक आहेत.

(२) सर्व प्रश्नांना समान गुण आहेत.

प्र.१ (अ) रेडिओ, दूरचित्रवाणी व नवी प्रसारमाध्यमे यांचे स्वरूप सविस्तरपणे स्पष्ट करा.

किंवा

(ब) संवादाचे विविध प्रकार द्या. त्यांची उपयोजिता सविस्तरपणे चर्चा करा.

प्र.२ (अ) प्रसारमाध्यमांना नियंत्रित करण्यासाठी कोणते विविध प्रकारचे कायदे उपलब्ध आहेत ? सविस्तरपणे स्पष्ट करा.

किंवा

(ब) महाराष्ट्रातील विविध लोकस्कृती काय आहेत ? सविस्तरपणे चर्चा करा.

प्र.३ (अ) क्षेत्रीय भाषिक सिनेमातील क्षेत्रीयवाद चर्चा करा.

किंवा

(ब) सुप्रसिद्ध समाजसेवक अण्णा हजारे यांची मुलाखत घेण्याकरीता १० प्रश्नांची यादी तयार करा.

प्र.४ (अ) चित्रपट प्रमाणण मंडळाची ध्येये काय आहेत ? व्यष्टी अध्ययनाच्या सहाय्याने चर्चा करा.

किंवा

(ब) नव तंत्रज्ञानाचा कसा काय उदय झाला आणि त्याने जनमाध्यमांचा चेहरा कसा काय बदलविला सविस्तरपणे स्पष्ट करा.

प्र.५ कोणत्याही दोनवर टिपा लिहा :

- (अ) जनमत
- (ब) प्रतिसाद
- (क) जनमाध्यम
- (ड) निवासी संपादक
- (इ) वृत्त निवेदक

MAY-19

S.Y.B.A

Page - 179

179